

ДОВІДНИК

Як допомогти ветерану: практичні поради юристам

Ця публікація була підготовлена експертами ГО «ВПО «Юридична сотня» в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки уряду Королівства Нідерландів. Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди Програми та уряду Королівства Нідерландів.

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН із питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз (ЕС), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а також уряди Великої Британії, Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВСТУП

Розділ 1. Ветеранський статус: як отримати та хто може бути позбавлений.....	10
1.1. Підстави та порядок отримання статусу за законодавством	10
1.2. Нормативно-правова база.....	10
1.3. Найпоширеніші звернення щодо отримання статусу та огляд судової практики	10
1.3.1. Як отримати статус добровольцям?.....	11
1.3.2. Який встановлено строк на оформлення УБД?	11
1.3.3. Які є підстави для позбавлення статусу УБД?.....	11
1.3.4. Чи потрібно змінювати прізвище в посвідченні УБД у зв'язку з одруженням тощо?	11
1.3.5. Як дізнатися, на якому етапі оформлення УБД?	11
1.3.6. Що потрібно робити в разі виявлення помилок у документах, які необхідні для оформлення статусу?	11
1.3.7. Що потрібно робити в разі втрати, пошкодження УБД?	11
1.3.8. Що потрібно робити, якщо посвідчення УБД було викрадене чи загублене?	12
1.3.9. Хто має право оформити статус члена сім'ї загиблого?.....	12
1.3.10. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо смерть настала внаслідок нещасного випадку, пов'язаного з проходженням військової служби?.....	13
1.3.11. Чи мають право падчерки і пасинки отримати статус члена сім'ї загиблого учасника АТО/ООС?	13
1.3.12. У чому різниця між сірим і чорним посвідченням члена сім'ї загиблого? Які пільги передбачає кожне з посвідчень?	15
1.3.13. Як отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо особа зникла безвісти?	15
1.3.14. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо помер доброволець (не ввійшов до складу офіційних військових сил)?.....	16
1.3.15. Чи має право доброволець отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни?.....	16
1.3.16. Чи потрібно віддавати посвідчення УБД, щоб отримати посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни?	17
1.3.17. Яка практика надання статусу учасника бойових дій у Державній фіскальній службі України?.....	17
1.3.18. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо смерть настала відразу після звільнення зі служби ще в зоні АТО/ООС?	17
Розділ 2. Порядок звільнення з військової служби.....	18
2.1. Загальний порядок звільнення з військової служби	18
2.2. Нормативно-правова база.....	18
2.3. Найпоширеніші звернення щодо звільнення з військової служби та огляд судової практики.....	18
2.3.1. Який порядок звільнення та зарахування військовослужбовців у запас?	18
2.3.2. У які періоди часу діє особливий період?	19

2.3.3. Чи можна звільнитися під час дії особливого періоду чи воєнного стану за підставами, котрі передбачені для мирного часу?	19
2.3.4. Чи можливо під час дії особливого періоду розірвати контракт за бажанням військовослужбовця, за згодою сторін чи на підставі систематичного невиконання умов контракту командуванням (за бажанням військовослужбовця)?	20
2.3.5. Чи можливо під час дії особливого періоду розірвати контракт на підставі висновку військово-лікарської комісії про обмежену придатність до військової служби?.....	20
2.3.6. Як звільняються особи, що уклали контракт до кінця особливого періоду або яким був автоматично продовжений строковий контракт?	21
2.3.7. Який порядок розірвання контракту за сімейними обставинами?	21
2.3.8. Як звільнитися з контракту за граничним віком перебування на службі? Яким є цей вік під час дії особливого періоду?	24
2.3.9. Що робити в разі відмови командування розірвати контракт на підставі рапорту та, якщо військова частина не приймає рапорт на звільнення?	25
2.3.10. Чи правомірно військовослужбовців не звільняють з контракту про проходження військової служби у зв'язку з перебуванням в АТО/ООС?.....	25
2.3.11. Яка процедура обрахування вислуги років під час звільнення? Як обраховується строк військової служби на пільгових умовах?	25
2.3.12. Який порядок проходження військово-лікарської комісії під час звільнення? 27	
2.3.13. Якщо військовослужбовець звільнився з військової служби за станом здоров'я, то чи має він право знову вступити на військову службу за контрактом?	27
2.3.14. Які документи військовослужбовцю військова частина повинна видати на руки, а які — переслати на військкомат?	28
2.3.15. Який порядок звільнення через службу невідповідність?.....	28
2.3.16. Чи є вчинення правопорушення, зокрема вживання алкогольних напоїв у громадських місцях (ст. 178 КУпАП) у позаслужбовий час, підставою для звільнення за службовою невідповідністю?	30
2.3.17. Чи можливе оскарження звільнення у зв'язку з тим, що на момент звільнення з військовослужбовцем не було проведено всіх необхідних розрахунків щодо грошового, речового та продовольчого забезпечення?.....	31
2.3.18. Чи можливо оскаржити звільнення у зв'язку з порушенням встановленого порядку?	31
Розділ 3. Виплати під час звільнення з військової служби	32
3.1. Загальний порядок отримання виплат під час звільнення з військової служби	32
3.2. Нормативно-правова база.....	32
3.3. Найпоширеніші звернення щодо виплат під час звільнення та огляд судової практики	32
3.3.1. Коли повинні виплатити кошти під час звільнення з контрактної служби?.....	32
3.3.2. Чи виплачується під час звільнення одноразова грошова допомога, кому та в якому розмірі?.....	33
3.3.3. Який порядок виплати компенсації за неотримане речове майно в разі звільнення?	35
3.3.4. Чи входить підйомна допомога до складу грошового забезпечення?	36

3.3.5.	Який порядок виплати компенсації за невикористані дні щорічної основної відпустки?.....	37
3.3.6.	Чи виплачується компенсація за невикористані дні додаткової відпустки?	37
3.3.7.	Який порядок обрахування компенсації за невикористану щорічну відпустку?	38
3.3.8.	Чи повинен військовослужбовець повертати кошти за використану відпустку?	38
3.3.9.	Чи повинен військовослужбовець компенсувати вартість навчання, якщо він розірвав контракт із військовим навчальним закладом?.....	38
Розділ 4. Право на забезпечення житлом		40
4.1.	Нормативно-правова база.....	40
4.2.	Найпоширеніші звернення щодо забезпечення житлом та огляд судової практики	40
4.2.1.	Хто має право на державну програму забезпечення доступним житлом? Яка процедура реалізації цього права?.....	40
4.2.2.	Які є підстави для взяття на квартирний облік? Яка процедура реалізації цього права?.....	41
4.2.3.	Які документи необхідно подати для зарахування на облік громадян, що потребують поліпшення житлових умов?.....	42
4.2.4.	Які є підстави для виключення з обліку громадян, котрі потребують поліпшення житлових умов?.....	42
4.2.5.	Які є пільги щодо черговості отримання житла учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни? Як отримати житло особі з інвалідністю, яка перебуває на обліку понад два роки? Що робити, якщо держава не забезпечує житлом?	42
4.2.6.	Які військовослужбовці мають право на забезпечення житлом для постійного проживання?.....	45
4.2.7.	Які є підстави для залишення на житловому обліку під час звільнення?.....	45
4.2.8.	Чи зберігається за військовослужбовцем попередній час перебування на обліку під час переведення?.....	46
4.2.9.	Що вважається штучним погіршення умов проживання?	46
4.2.10.	Хто має право на отримання компенсації за житло відповідно до Постанови КМУ № 719 від 19.10.2016 та Постанови КМУ № 280 від 18.04.2018?.....	47
4.2.11.	Як розраховується сума компенсації? Які особи належать до членів сім'ї загиблого в цьому контексті?	47
4.2.12.	Як ділиться компенсація між членами сім'ї загиблого?	47
4.2.13.	Чи стягуються податки з компенсації?	49
4.2.14.	Чи може частину вартості житла компенсувати держава? Що передбачає програма «50 на 50», або «Доступне житло»?	49
4.2.15.	Чи треба бути зареєстрованим при в/ч, щоб отримати компенсацію за піднайом житла? Чи треба перебувати на квартирному обліку при в/ч для отримання цієї допомоги? Чи входять військовослужбовці до числа членів сім'ї для збільшення розміру компенсації в 1,5 рази?.....	49
4.2.16.	Як отримати пільговий кредит на житло?	50
4.2.17.	Яка процедура виключення житла з числа службових?.....	51
4.2.18.	Хто має право на безоплатний ремонт? Як скористатися цим правом?.....	50

4.2.19. Як скористатися програмою «Власний дім»?	51
4.2.20. Яка підсудність справ про житлове забезпечення військовослужбовців?.....	51
4.3. Судова практика щодо житлових справ у Європейському суді з прав людини	53
Розділ 5. Право на одноразову грошову допомогу.....	56
5.1. Загальні положення щодо отримання ОГД	56
5.2. Нормативно-правова база.....	56
5.3. Найпоширеніші звернення щодо отримання одноразової грошової допомоги та огляд судової практики	56
5.3.1. Які встановлені строки для прийняття рішення та виплати ОГД?	56
5.3.2. Чи має право військовий комісаріат, до якого подається заява про виплату ОГД, здійснювати перевірку поданих документів та приймати рішення щодо надсилання чи відмови в надсиланні заяви на розгляд комісії МОУ?	57
5.3.3. Що робити, якщо документи подані, але немає відповіді?.....	58
5.3.4. Яка повинна бути прив'язка, щоб отримати ОГД, якщо особа має часткову втрату працездатності без встановлення інвалідності?	58
5.3.5. Чи має право особа на виплату ОГД, якщо у висновку ВЛК встановлено, що захворювання пов'язане із захистом Батьківщини (а не з виконанням обов'язків військової служби)?	58
5.3.6. Який строк для звернення до органів державної влади, щоб отримати ОГД?.....	58
5.3.7. Чи має право особа на ОГД, якщо встановлення інвалідності було здійснено з пропуском відповідних строків не з вини заявника?	59
5.3.8. Чи можливо та в яких випадках отримати перерахунок ОГД, якщо пройшло більше ніж два роки з моменту встановлення первинної інвалідності/ часткової втрати працездатності?.....	59
5.3.9. Чи можна отримати ОГД через захворювання, яке виникло після звільнення?	60
5.3.10. Чи можна отримати ОГД двічі (за різні поранення в різний час)?.....	60
5.3.11. Чи можливо отримати ОГД за умови встановлення вищої групи інвалідності, якщо перед цим була надана група, що не пов'язана з проходженням військової служби, виконанням службових обов'язків чи захистом Батьківщини?	61
5.3.12. Які особи належать до членів сім'ї загиблого й мають право на ОГД?	61
5.3.13. Чи можуть родичі загиблого іноземця отримати ОГД?	61
5.3.14. Чи мають право на ОГД члени сім'ї загиблого, якщо він помер вже після закінчення військової служби?	61
5.3.15. Які є найпоширеніші підстави для відмови у виплаті ОГД?.....	62
5.3.16. Який загальний порядок оскарження рішення?.....	63
5.3.17. В який спосіб повинні бути перераховані кошти: через військовий комісаріат, військову частину, банківську картку?	63
5.3.18. Чи має право банк стягувати комісію за перерахування ОГД?.....	63
5.3.19. Чи оподатковується ОГД?.....	63
Розділ 6. Трудові гарантії для ветеранів	64
6.1. Основні трудові гарантії	64
6.2. Нормативно-правова база.....	64

6.3.	Найпоширеніші звернення щодо забезпечення трудовими гарантіями та огляд судової практики.....	64
6.3.1.	Чи продовжує зберігатися місце й середня заробітна плата в разі підписання нового контракту?.....	64
6.3.2.	Скільки часу потрібно пропрацювати на підприємстві, щоб зберігалось місце й заробітна плата?	64
6.3.3.	Чи має право роботодавець звільнити працівника у зв'язку із закінченням строку трудового договору, якщо він перебуває на військовій службі?	64
6.3.4.	Чи має право роботодавець звільнити працівника за його власним бажанням, якщо за останнім зберігається посада та середній заробіток на період проходження військової служби?.....	65
6.3.5.	Чи поширюється ст. 119 КЗпП України на державних службовців?	65
6.3.6.	Як обчислити розмір середньої заробітної плати?.....	65
6.3.7.	Чи має на цивільній роботі продовжуватися виплата заробітної плати, якщо особа йде в декрет, будучи на в/службі?.....	66
6.3.8.	Чи поширюються пільги щодо збереження роботи на договір підряду й ФОПів?	66
6.3.9.	Через скільки днів після звільнення зі служби треба з'явитися на роботі?	
6.3.10.	Чи у будь-якому разі УБД мають право на переважне залишення на роботі під час скорочення штату?	66
6.3.11.	Хто компенсує роботодавцю кошти за осіб, за якими зберігається місце і середній заробіток? І чи компенсують взагалі?.....	67
6.3.12.	Чи повинні органи соцзахисту компенсувати фізичній особі-підприємцю середній заробіток за час призову його на військову службу під час мобілізації?	68
6.3.13.	Хто робить запис про в/службу в трудову книжку?	68
6.3.14.	Чи може УБД брати будь-яку відпустку в зручний для себе час?	68
6.3.15.	Чи можна використати/компенсувати щорічну відпустку на цивільній роботі, яку військовослужбовець не мав змоги використати у зв'язку з проходженням військової служби?.....	69
6.3.16.	Чи компенсуються/переносяться додаткові відпустки УБД?.....	69
6.3.17.	Як стати на облік безробітних після завершення військової служби? Який порядок отримання виплат у зв'язку з безробіттям?	69
Розділ 7. Кредити військовослужбовцям		70
7.1.	Нормативно-правова база.....	70
7.2.	Найпоширеніші кредитні питання та огляд судової практики	70
7.2.1.	Які є кредитні пільги?	70
7.2.2.	Що робити, якщо банк продовжує нараховувати відсотки?.....	70
7.2.3.	Чи є правомірною відмова від кредитних пільг?.....	72
7.2.4.	Чи поширюються кредитні пільги на компанії мікрокредитування?.....	72
7.2.5.	Чи поширюються кредитні пільги на резервістів?.....	72
7.2.6.	Чи є правомірним стягнення комісії за кредитним договором?	72
7.2.7.	Які є способи відтермінування виплати в разі скрутного матеріального становища?.....	73

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АТО	антитерористична операція;
АТЦ при СБУ	антитерористичний центр при Службі безпеки України;
БВПД	безоплатна вторинна правова допомога;
ВАСУ	Вищий адміністративний суд України;
ВВНЗ	вищий військовий навчальний заклад;
військкомат	військовий комісаріат;
ВЛК	військово-лікарська комісія;
ВПО	внутрішньо переміщені особи;
ВС	Верховний Суд;
ВСУ	Верховний Суд України;
в/служба	військова служба;
в/ч	військова частина;
ГШ ЗСУ	Генеральний штаб Збройних Сил України;
Держмолодьжитло	Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву;
ДТП	дорожньо-транспортна пригода;
ДФС	Державна фіскальна служба України;
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини;
з/п	заробітна плата;
ЗСУ	Збройні Сили України;
КМУ, Кабмін	Кабінет Міністрів України;
МВС	Міністерство внутрішніх справ України;
Мінвет	Міністерство у справах ветеранів України;
МОУ	Міністерство оборони України;
МСЕК	медико-соціальна експертна комісія;
ОВК	обласний військовий комісаріат;
ОГД	одноразова грошова допомога;
ООН	Організація Об'єднаних Націй;
ООС	операція Об'єднаних сил;
СБУ	Служба безпеки України;
УБД	учасник бойових дій;
ЦВЛК МОУ	Центральна військово-лікарська комісія Міністерства оборони України.

ВСТУП

Наразі в Україні налічується приблизно 1,2 млн осіб, які мають ветеранський статус. Орієнтовно 400 000 із них — ветерани АТО/ООС. Вони та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», мають право на безоплатну правову допомогу в разі необхідності захисту своїх прав та інтересів.

Актуальність цього посібника полягає в тому, що ветерани щодня стикаються з проблемами, пов'язаними з реалізацією їхніх соціальних гарантій, що встановлені нормативно-правовими актами. Все ускладнюється великим законодавчим навантаженням, із яким пересічній людині без юридичної підготовки важко впоратись. Така ситуація зумовлює необхідність не лише в належному консультуванні цієї категорії осіб, а й представленні їхніх інтересів у суді в разі виникнення такої потреби. У зв'язку із цим ветерани змушені масово звертатись до системи безоплатної правової допомоги задля реалізації свого законного права на отримання правової підтримки.

Ця пам'ятка має на меті спростити комунікацію адвокатів із ветеранами, адже містить відповіді на актуальні питання, з якими вони найчастіше звертаються. Матеріал є цінним не лише тому, що має практичні поради, як діяти в найпоширеніших ситуаціях, коли ветерани потребують юридичної підтримки, у ньому також наведено судову практику Європейського суду з прав людини, Верховного Суду та інших інстанцій зі спірних питань, які потребують додаткового тлумачення.

Посібник поділений на сім розділів, що формують основні групи пільгового забезпечення ветеранів. Кожен із розділів містить посилання на нормативно-правові акти, що спрощує роботу та економить час адвокатів у пошуках необхідної норми, загальний огляд теми і, як вже було вказано вище, відповіді на найпоширеніші звернення цільової аудиторії з оглядом судової практики, що допомагає краще зрозуміти приписи законодавства, що часто позбавлені юридичної визначеності.

Це видання буде корисним для адвокатів, особливо фахівців системи безоплатної правової допомоги, які співпрацюють з ветеранами, членами їхніх сімей, юристів, правозахисників та представників громадських організацій, які надають первинну правову допомогу таким особам.

Громадська організація «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня» висловлює щире подяку фахівцям, які допомагали в розробці посібника: Христині Ковцун, Марії Цип'ящук, а також донору проєкту Програмі ООН із відновлення та розбудови миру.

Авторський колектив:

1. Оля Морій, директорка ГО «Юридична сотня».
2. Вікторія Івасик, координаторка аналітико-адвокаційного центру ГО «Юридична сотня».
3. Наталія Шумінська, експертка ГО «Юридична сотня».
4. Марія Звягінцева, експертка ГО «Юридична сотня».
5. Вікторія Фацієвич, експертка ГО «Юридична сотня».
6. Вікторія Климович, експертка ГО «Юридична сотня».

Розділ 1. Ветеранський статус: як отримати та хто може бути позбавлений

1.1. Підстави та порядок отримання статусу за законодавством

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (далі — Закон) визначає підстави отримання статусу ветерана війни. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Також Закон визначає підстави для отримання статусу члена сім'ї загиблого. Члени сімей загиблих користуються пільгами, передбаченими для «осіб, на яких поширюється чинність цього Закону»¹.

Наявність статусу ветерана війни дає підстави для користування пільгами, передбаченими Законом для визначених категорій.

Для цих категорій осіб законодавство України передбачає 36 різних гарантій. Пільги закріплені здебільшого в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Умовно ці пільги можна класифікувати за напрямками: охорона здоров'я; пільги на житлово-комунальні послуги; пільговий проїзд; працевлаштування, зайнятість та освіта; першочергове (позачергове) право на забезпечення житлом та земельними ділянками тощо.

Докладніше про порядок та підстави отримання кожного зі статусів можна ознайомитись у Пам'ятці учасникам АТО/ООС. URL: legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/pamyatka.pdf

1.2. Нормативно-правова база

- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

- ✓ Постанова КМУ № 413 від 20.08.2014 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення».

- ✓ Постанова КМУ від 23.09.2015 № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», деяким категоріям осіб».

1.3. Найпоширеніші звернення щодо отримання статусу та огляд судової практики

1.3.1. Як оформити статус добровольцям?

Для того, щоб оформити статус УБД добровольцям необхідно зібрати такі документи:

- 1) довідка органів, що згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» визначені суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (СБУ, МВС, МОУ, ЦОБВ згідно із Законом), про період безпосереднього виконання особою бойових завдань в АТО/ООС;

- 2) витяг з наказу АТЦ при СБУ про залучення особи до проведення АТО/ООС.

У разі відсутності вищезазначених документів, підставою для надання статусу УБД добровольцям будуть нотаріально завірени свідчення не менш ніж трьох свідків зі статусом «учасник бойових дій» або «особа з інвалідністю внаслідок війни».

А для добровольців, які отримали поранення — 2 свідчення та медичні виписки, що підтверджують поранення.

Документи потрібно направити на Міжвідомчу комісію при Мінвет на адресу м. Київ, Музейний провулок, 12, яка приймає рішення про надання статусу.

.....
¹Стаття 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»

1.3.2. Який встановлено строк на оформлення УБД?

Комісії при силових відомствах у місячний строк з дня надходження документів приймають рішення щодо надання статусу учасника бойових дій. За відсутності підстав комісії повертають їх до військових частин (органів, підрозділів), підприємств, установ та організацій з метою подальшого доопрацювання.

Міжвідомча комісія в місячний строк з дня надходження документів (уточненої інформації) приймає рішення щодо надання статусу учасника бойових дій або відмову в наданні статусу, про що інформує комісії.

Командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники підприємств, установ та організацій у місячний строк після завершення особами виконання завдань антитерористичної операції в районах її проведення подають документи на оформлення статусу учасника бойових дій.

Комісія або міжвідомча комісія в місячний строк з дня надходження документів приймає рішення про позбавлення статусу учасника бойових дій.

1.3.3. Які є підстави для позбавлення статусу УБД?

Комісія або міжвідомча комісія позбавляє статусу учасника бойових дій у разі:

- наявності обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, за вчинення особою умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період участі в антитерористичній операції чи здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях;
- виявлення факту подання недостовірної інформації про участь в антитерористичній операції чи здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, у забезпеченні їх проведення, або подання недостовірних даних про особу;
- подання особою заяви про позбавлення її статусу учасника бойових дій.

1.3.4. Чи потрібно змінювати прізвище в посвідченні УБД у зв'язку з одруженням тощо?

У разі зміни прізвища, імені або по батькові за заявою особи їй видається нове посвідчення та лист талонів, а попередні знищуються (інформація щодо таких осіб подається до внесення в єдиний реєстр учасників антитерористичної операції).

Для зміни ПІБ необхідно подати заяву, до якої додати копію свідоцтва про одруження (розлучення); копію паспорта; витяг з наказу (по особовому складу) про зміну особою прізвища, імені або по батькові.

1.3.5. Як дізнатися, на якому етапі оформлення УБД?

Дізнатись цю інформацію можна в кілька способів. Наприклад, звернутись за допомогою телефону, особистого письмового запиту чи адвокатського звернення до органу, який прийняв документи на розгляд, або органу, в якому можуть документи перебувати на розгляді.

1.3.6. Що потрібно робити в разі виявлення помилок у документах, які необхідні для оформлення статусу?

У разі виявлення помилок у документах відповідна комісія, яка визначена в п. 5 Постанови КМУ від 20.08.2014 №413, надсилає документи на доопрацювання до військкомату або військової частини.

1.3.7. Що потрібно робити в разі втрати, пошкодження УБД?

Якщо посвідчення УБД стало непридатним (або пошкоджене) потрібно:

- 1) звернутися у військову частину (для звільнених — у військкомат);
- 2) надати письмові пояснення щодо обставин зіпсування/пошкодження посвідчення;
- 3) отримати дублікат посвідчення.

1.3.8. Що потрібно робити, якщо посвідчення УБД було викрадене чи загублене?

Якщо посвідчення УБД було викрадене/загублене, то потрібно:

1) звернутися у військову частину (для звільнених — у військкомат);

2) надати:

- письмові пояснення щодо обставин втрати (викрадення);
- довідку про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи щодо факту втрати (викрадення) посвідчення;
- опубліковане оголошення в друкованих засобах масової інформації про недійсність втраченого (викраденого) посвідчення.

3) отримати дублікат посвідчення.

У разі отримання дублікату непридатне посвідчення знищується.

Після отримання звернення про відновлення посвідчення, військовий комісаріат надсилає інформаційний запит в інстанцію, яка видавала посвідчення. Інформація про те, ким видане посвідчення, міститься в посвідченні з правого боку, вгорі (наприклад, «Головне управління персоналом Генерального штабу ЗСУ»).

Після отримання підтвердження від органу, який видавав посвідчення, про те, що посвідчення УБД було видано, районний військовий комісаріат звертається до обласного військового комісаріату, який випускує нове посвідчення учасника бойових дій.

Додаткових довідок, рішень про надання статусу УБД ветерану не потрібно.

Міністерство у справах ветеранів України здійснює облік наданих статусів УБД.

Інакше кажучи, військовослужбовцю посвідчення УБД відновлює оперативне командування, а ветерану (демобілізованому) — обласний військкомат.

1.3.9. Хто має право оформити статус члена сім'ї загиблого?

Відповідно до п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» до членів сімей загиблих (пропалих безвісти) військовослужбовців, партизанів та інших осіб, зазначених у цій ст., належать:

- утриманці загиблого або того, хто зник безвісти, яким у зв'язку з цим виплачується пенсія;
- батьки;
- один із подружжя, який не одружився вдруге, незалежно від того, виплачується йому пенсія чи ні;
- діти, які не мають (і не мали) своїх сімей;
- діти, які мають свої сім'ї, але стали особами з інвалідністю до досягнення повноліття;
- діти, обоє з батьків яких загинули або зникли безвісти.

Варто зауважити, що особа має право на отримання статусу члена сім'ї загиблого навіть тоді, коли той помер вже після закінчення служби, проте у зв'язку із захворюванням, яке він отримав ще під час проходження військової служби. В справі №816/935/18 Полтавський окружний адміністративний суд зазначає, що особа померла «від захворювання, пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби», а отже, члени сім'ї померлого мають право на отримання «Чорного» посвідчення (у чому різниця між чорним та сірим посвідченням див. питання 1.3.12).² Потрібно звернути увагу на те, що в цьому рішенні суд не врахував неможливість отримання позивачем документа, який підтверджує факт загибелі (смерті) військовослужбовця, виданого військовим комісаріатом. Відсутність такого документу, згідно з іншою судовою практикою, ставала причиною відмови в зобов'язанні видати «Чорне» посвідчення, наприклад, у постанові Хмельницького окружного адміністративного суду від 23.09.2014 в справі №822/3490/14.³

² Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 07.06.2018 в справі №816/935/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74510120>

³ Постанова Хмельницького окружного адміністративного суду від 23.09.2014 в справі №822/3490/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40824192>

1.3.10. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо смерть настала внаслідок нещасного випадку, пов'язаного з проходженням військової служби?

Право на отримання **статусу члена сім'ї загиблого** за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» особа має не лише, якщо смерть військовослужбовця пов'язана із захистом Батьківщини або виконанням обов'язків військової служби, а й у разі, якщо смерть настала внаслідок нещасного випадку, пов'язаного з проходженням військової служби. Такого висновку дійшов Вінницький окружний адміністративний суд в справі № 0240/3190/18-а від 06.12.2018.⁴

Отримання «Посвідчення на право користування пільгами членів сімей військово-службовців, які загинули (померли) чи пропали безвісти під час проходження військової служби» відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військово-службовців та членів їх сімей» не перешкоджає реалізації права на отримання «Посвідчення члена сім'ї загиблого за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Аналогічного висновку дійшов Верховний Суд в справі № 802/1869/17-а від 11.04.2018.⁵

1.3.11. Чи мають право падчерки і пасинки отримати статус члена сім'ї загиблого учасника АТО/ООС?

Чим статус падчерок і пасинків відрізняється від інших категорій утриманців? Утриманець — це особа, якій надається постійна фінансова допомога, що є для неї основним джерелом існування.⁶ Хто такі падчерки і пасинки? На жаль, ні Сімейний кодекс України⁷ (далі — СК України), ні Цивільний кодекс України⁸ (далі — ЦК України) не містять визначення цих категорій осіб, що є однозначно недоліком.

Дитина вважається падчеркою чи пасинком, якщо проживає однією сім'єю з мачухою, вітчимою (ст. 260 СК України). Тобто для «оформлення» такого статусу немає необхідності у зверненні до уповноважених органів і отриманні відповідних документальних підтверджень, на відміну від встановлення опіки, піклування чи усиновлення. Також визначено, що один із батьків падчерки чи пасинка повинен перебувати в шлюбних відносинах із вітчимою чи мачухою (ст. 268 СК України).

За певних обставин, що встановлені статтею 268 СК України, які визначені нижче, у мачухи, вітчима виникає обов'язок утримувати падчерку, пасинка:

- така дитина повинна проживати разом з вітчимою, мачухою;
- у дитини не повинно бути матері, батька чи інших близьких родичів, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їй належного утримання;
- мачуха, вітчим мають можливість надавати матеріальну допомогу.

Також падчерки і пасинки мають право на спадкування за законом (ст. 1264 ЦК України). Вони належать до четвертої черги, якщо проживали з вітчимою, мачухою однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Крім того, падчерки й пасинки мають певні права у ветеранській сфері, про які йтиметься нижче.

Падчерки та пасинки мають право на оформлення пенсії у зв'язку з втратою годувальника, а саме вітчима, мачухи. Внаслідок цього в них також виникає право на оформлення статусу члена сім'ї загиблого. Такий статус надає їм можливість користуватись усіма пільгами, які встановлені в ст. 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».⁹

⁴ Постанова Вінницького окружного адміністративного суду від 06.12.2018, справа №0240/3190/18-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78578275>

⁵ Постанова Верховного Суду від 11.04.2018, справа №802/1869/17-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73353794>

⁶ Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004.– Т. 6 : Т – Я. – 768 с. – ISBN 966-7492-06-0.

⁷ Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, №21-22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

⁸ Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

⁹ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №45, ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

Пасинок і падчерка, якщо вони не одержували аліментів від своїх рідних батьків, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми вітчима, мачухи (ст. 34 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб»).

Можливість оформити пенсію у зв'язку з втратою годувальника дає право на оформлення статусу члена сім'ї загиблого, оскільки до членів сімей загиблих, померлих осіб належать утриманці загиблого, яким у зв'язку з цим виплачується пенсія (п. 3 Постанови КМУ від 23.09.2015 № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», деяким категоріям осіб»¹⁰, а також ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Тобто падчерка та пасинок мають право на оформлення статусу члена сім'ї загиблого та користування пільгами, які визначені законом (ст. 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального значення»), за таких умов:

- перебування на утриманні особи, яка загинула (наявність документів, які це підтверджують);
- оформлення пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Документальним підтвердженням фактичного утримання падчерки, пасинка вітчимою, мачухою можуть бути такі документи:

- довідка про повне перебування падчерки, пасинка на утриманні померлого (довідку можна взяти в органах місцевого самоврядування чи органах соціального захисту населення);
- довідка про спільне проживання з вітчимою, мачухою на час смерті (довідку можна взяти в органах місцевого самоврядування);
- довідка від житлово-експлуатаційних організацій за місцем реєстрації чи за фактичним місцем проживання (якщо фактичне місце проживання не відповідає місцю реєстрації);
- судове рішення про встановлення факту, що має юридичне значення, якщо немає можливості отримати документи, які вказано вище.

Цікавим залишається той факт, що падчерки й пасинки можуть оформити статус члена сім'ї загиблого, проте водночас не мають права на пільги, які поширюються на члена сім'ї учасника бойових дій (далі — УБД) чи особи з інвалідністю внаслідок війни. Про це вказано в частині 5 ст. 51 Бюджетного кодексу України¹¹(далі — БК України). Відповідно до цієї ст. до членів сім'ї пільговика належать лише рідні діти, усиновлені та особи, щодо яких встановлено опіку чи піклування. Падчерки і пасинки, на жаль, не включаються до цього кола осіб.

Заслужує на увагу позиція Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду щодо цього питання. Рішення від 01.03.2018 в справі № 205/5929/17.¹² Суд посилався на Рішення Конституційного Суду України від 03.06.1999 № 5-рп/9¹³ в справі щодо офіційного тлумачення терміна «член сім'ї» військовослужбовця. Було зазначено, що під членом сім'ї військовослужбовця треба розуміти особу, яка перебуває з ним у відносинах, природа яких визначається:

- кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами;
- постійним проживанням з військовослужбовцем;

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, деяким категоріям осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-n>

¹¹ Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

¹² Постанова Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 01.03.2018 в справі № 205/5929/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73997482>

¹³ Рішення Конституційного Суду України (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» від 03.06.1999 № 5-рп/9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text>

- веденням з ним спільного господарства.

Членами сім'ї військовослужбовця можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання і ведення з ним спільного господарства. Тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з ним у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші).

Водночас позиція Восьмого апеляційного адміністративного суду (м. Львів) від 16.01.2019 в справі № 857/3007/18 підтверджує, що не може вважатися падчеркою та претендувати на статус члена сім'ї загиблого особа, яка має свою сім'ю (у цьому разі позивачка має дочку), а також не проживала спільно з матір'ю та її чоловіком, який загинув в АТО/ООС.¹⁴

1.3.12. У чому різниця між сірим і чорним посвідченням члена сім'ї загиблого? Які пільги передбачає кожне з посвідчень?

Члени сім'ї загиблого можуть претендувати на два посвідчення:

- сіре — видають органи соціального захисту населення;
- чорне — видає військовий комісаріат.

Члени сімей загиблих, відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» можуть отримати **сіре** посвідчення. Діти загиблих користуються цими пільгами й посвідченням, допоки не створять власної сім'ї.

Порядок видавання сірого посвідчення та його зразок затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 № 302.

Чорне посвідчення **можуть** отримувати члени сімей загиблих, родичі яких загинули під час військової служби, а не після звільнення. На основі чорних посвідчень можна користуватися передбаченими Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» пільгами.

Діти загиблих користуються чорним посвідченням **лише до 18 років**.

Зразок чорного посвідчення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 1993 № 379.

Пільги часто збігаються, але є певна відмінність. Наприклад, за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» пільг на проїзд для членів сімей загиблих взагалі немає, їх скасували у 2015 році, а за Законом України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено пільговий проїзд для батьків загиблих військовослужбовців. Законодавство не містить заборони на отримання двох посвідчень, щоб мати можливість користуватися гарантіями, передбаченими в обох законах.

1.3.13. Як отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо особа зникла безвісти?

Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) суд розглядає заяви про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою.

Тобто для визнання особи померлою необхідно звернутися до суду за вашим місцем проживання (ст. 305 ЦПК України) із заявою про оголошення особи померлою, де повинно бути зазначено:

- для якої мети необхідно оголосити особу померлою;
- обставини, що дають підставу припускати її загибель (ст. 306 ЦПК України).

Проаналізувавши аналогічні судові заяви, можна дійти висновку, що суд заяви про оголошення фізичної особи померлою задовольняє на основі норм ЦПК України (ст. 306), Цивільного Кодексу України (ст. 46.), та п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах встановлення фактів, що мають юридичне значення», у якій зазначено, що громадянин може бути оголошений у

¹⁴ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду (Львів) від 16.01.2019 № 857/3007/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79311101>

судовому порядку померлим у разі встановлення обставин, на підставі яких суд робить вірогідне припущення про смерть громадянина (такими обставинами будуть слугувати експертні дослідження).

Приклади судових рішень в аналогічних справах:

1. Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 11.06.2013 в справі № 419/578/13-ц, який визнав особу померлою, посилаючись на те, що вона за рішенням суду була визнана безвісно відсутньою.¹⁵
2. Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 06.03.2018 в справі № 419/2852/17, який визнав особу померлою, на підставі того, що «під час бойових дій особа зникла і з того часу про місце її перебування нічого не відомо».¹⁶
3. Рішення Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 13.11.2015 в справі № 265/2818/15-ц, який визнав особу померлою під час виконання обов'язків військової служби, посилаючись на те, що «є обставини стверджувати, що особа зникла за обставин, що загрожували їй смертю і дають підстави стверджувати про те, що особа загинула під час виконання обов'язків військової служби на місці катастрофи.»¹⁷
4. Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 04.10.2018 в справі № 419/2005/18, який визнав особу, що зникла безвісті, померлою у зв'язку з тим, що «було знайдено два тіла, одне з яких виявилось тілом зниклого, на основі висновку генетичної експертизи.»¹⁸

Отримавши рішення суду про визнання особи померлою, члени сім'ї такої особи мають можливість разом з цим рішенням та необхідним пакетом документів звернутися до відповідної комісії, яка приймає рішення щодо надання статусу, та отримати посвідчення члена сім'ї загиблого у визначеному законодавством порядку.

1.3.14. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо помер доброволець (не увійшов до складу офіційних військових сил)?

Так, абзац 5 п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надає право сім'ям загиблих добровольців отримати статус члена сім'ї загиблого. Статус надається згідно з Постановою КМУ від 23.09.2015 № 740 «Про затвердження Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», деяким категоріям осіб».

1.3.15. Чи має право доброволець отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни?

Відповідно до п. 13 ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» добровольці, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, що їх дістали під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення можуть отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни.

Порядок надання статусу визначений у Постанові Кабінету Міністрів України від 8.09.2015 № 685 «Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення».

15 Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 11.06.2013 в справі №419/578/13-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32161611>.

16 Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 06.03.2018 в справі №419/2852/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73015489>

17 Рішення Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 13.11.2015 в справі №265/2818/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53545852>

18 Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 04.10.2018 в справі №419/2005/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76975199>

1.3.16. Чи потрібно віддавати посвідчення УБД, щоб отримати посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни?

На законодавчому рівні обов'язку повертати посвідчення немає.

1.3.17. Яка практика надання статусу учасника бойових дій у Державній фіскальній службі України?

Часто підставою для відмови в наданні статусу учасника бойових дій є те, що статус може бути наданий лише особам рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції ДФС. І не враховується наявність довідки про безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведенню й захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в районі проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей.

Верховний Суд у Постанові 802/969/17-а від 13.02.2018 задовольнив вимоги слідчого податкової міліції, посада якого не належить до посад осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції ДФС. Однак факт участі в АТО/ООС підтверджується відповідною довідкою. Суд зазначив, що «відмова в наданні статусу відповідною Комісією ДФС не є законною, оскільки не містить жодної підстави для відмови, яка передбачена Положенням про Комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Державній фіскальній службі України, а перелік таких підстав є вичерпним.»¹⁹

У такий же спосіб **в справі № 810/1897/17** від 01.03.2018 Верховний Суд зазначив, що позивач виконував обов'язки слідчого податкової міліції «... у складі зведених мобільних груп, які пересувалися вздовж лінії розмежування для того, щоб не допустити незаконне переміщення вантажів, тобто нарівні з оперативними працівниками даного підрозділу.»²⁰

Аналогічне рішення: Постанова Верховного Суду від 22.03.2018, справа № 823/795/17.²¹

1.3.18. Чи можна отримати статус члена сім'ї загиблого, якщо смерть настала відразу після звільнення зі служби ще в зоні АТО/ООС?

Оснним документом, який потрібно надати під час отримання статусу члена сім'ї загиблого є постанова Військово-лікарської комісії, яка пов'язує смерть із захистом Батьківщини, проходженням військової служби.

У Постанові Сьомого апеляційного адміністративного суду від 14 травня 2019 в справі № 0640/4136/18 суд дійшов висновку, що немає підстав для встановлення статусу члена сім'ї загиблого. Фактично суд погодився з висновком ЦВЛК МОУ, в якому зазначено, що «травма, яка призвела до смерті громадянина, була отримана ним після звільнення з лав Збройних Сил України, тому немає підстав пов'язати травму та причину смерті солдата запасу з проходженням військової служби.»²²

19 Постанова Верховного Суду від 13.02.2018 в справі № 802/969/17-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72289062>

20 Постанова Верховного Суду від 01.03.2018 № 810/1897/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72531904>

21 Постанова Верховного Суду від 22.03.2018, справа № 823/795/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72901778>

22 Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 14.05.2019 в справі № 0640/4136/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81697114>

Розділ 2. Порядок звільнення з військової служби

2.1. Загальний порядок звільнення з військової служби

Підстави для звільнення з військової служби відрізняються для мобілізованих осіб, військовослужбовців за контрактом, солдатів строкової служби, офіцерів за призовом та кадрових військовослужбовців. Розглянемо в цьому розділі підстави для звільнення військовослужбовців контрактної служби та загальний порядок звільнення таких військових, оскільки вони складають найбільш значну частину сучасної армії.

Також треба зауважити, що підстави для звільнення військовослужбовців за контрактом відрізняються в мирний час, під час дії особливого періоду та під час воєнного стану.

Вичерпний перелік підстав для звільнення з військової служби передбачений у ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу».

Докладніше з порядком та підставами для звільнення з військової служби можна ознайомитись у пам'ятці «Звільнення в запас (демобілізація)» на сайті ГО «Юридична сотня» у вкладці «Діяльність» /«Пам'ятки». URL: <https://legal100.org.ua/>

2.2. Нормативно-правова база

- ✓ Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу».
- ✓ Положення про проходження громадянами України військової служби в Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008.
- ✓ Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України».
- ✓ Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби в Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністра оборони України 10.04.2009 № 170.

2.3. Найпоширеніші звернення щодо звільнення з військової служби та огляд судової практики

2.3.1. Який порядок звільнення та зарахування військовослужбовців у запас?

Як зазначалося вище, вичерпний перелік підстав для звільнення з військової служби передбачений у ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу». Звільнення з військової служби з інших підстав, окрім передбачених у цій ст., забороняється.

За наявності декількох підстав для звільнення військовослужбовці за бажанням обирають ту з підстав, за якою передбачаються найбільші права та пільги після звільнення.²³

Звільнення військовослужбовців з військової служби здійснюється:

- а) у запас, якщо військовослужбовці не досягли граничного віку перебування в запасі й за станом здоров'я придатні до військової служби;
- б) у відставку, якщо військовослужбовці досягли граничного віку перебування в запасі та у військовому резерві або визнані військово-лікарськими комісіями непридатними за станом здоров'я до військової служби з виключенням із військового обліку.

Військовослужбовці, які бажають звільнитися з військової служби, подають рапорт та документи, що підтверджують підстави звільнення. Також у рапорті зазначається думка військовослужбовця щодо його бажання проходити службу у військовому резерві

²³ п. 214 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>

Збройних Сил України за відповідною військово-обліковою спеціальністю та військово-комісаріат, до якого повинна бути надіслана особова справа військовослужбовця.²⁴

Варто також зауважити, що під час дії особливого періоду проходження служби в оперативному резерві першої черги після звільнення є обов'язковим, якщо стан здоров'я це дозволяє.

У разі звільнення військовослужбовця у зв'язку із закінченням строку контракту, видання наказу про звільнення та здавання посади військовослужбовцем повинні бути здійснені не пізніше дня закінчення строку контракту, якщо інше не передбачено законодавством.

Особа, звільнена з військової служби, на день виключення зі списків особового складу військової частини має бути повністю забезпечена грошовим, продовольчим і речовим забезпеченням. Військовослужбовець до проведення з ним усіх необхідних розрахунків не виключається без його згоди зі списків особового складу військової частини.

Після звільнення особа направляється на військовий облік до районного (міського) військового комісаріату за обраним місцем проживання, куди вона повинна прибути протягом п'яти днів з моменту звільнення.

2.3.2. У які періоди часу діє особливий період?

Треба зазначити, що до червня 2018 року суди не дотримувалися єдиної позиції щодо завершення дії особливого періоду. Щодо цієї норми Верховний Суд в справі № 521/12726/16-ц в Постанові від 30.05.2018 зайняв правову позицію, яка полягала в такому:

- згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливим періодом є функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців щодо прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

В Україні особливий період розпочався 18.03.2014 і триває дотепер.

2.3.3. Чи можна звільнитися під час дії особливого періоду чи воєнного стану за підставами, котрі передбачені для мирного часу?

Ні, оскільки підстави для звільнення військовослужбовців за контрактом відрізняються в мирний час, під час дії особливого періоду та під час воєнного стану. Зокрема, Касаційний адміністративний суд в справі № 815/1321/17 Постановою від 23.10.2019 визнав наказ про звільнення незаконним та поновив на службі позивача, який раніше вироком суду був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України (одержання неправомірної вигоди), у зв'язку з чим його було звільнено з посади заступника командира роти на підставі п. «і» ч. 6 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», підстава звільнення — притягнення до відповідальності за адміністративне корупційне порушення. На момент видання наказу про звільнення діяв особливий період, а отже, позивач «не може бути звільнений за зазначеною підставою, оскільки вона стосується звільнення у мирний час.»²⁵

Станом на дату видання посібника передбачені такі підстави, за якими військовослужбовець може звільнитися у мирний час, але не може звільнитися під час дії особливого періоду: за станом здоров'я — на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії про обмежену придатність до військової служби; через деякі сімейні обставини

²⁴ п. 233 Указу Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>

²⁵ Постанова Касаційного адміністративного суду від 23.10.2019 в справі №815/1321/17ф. URL: <https://opendatobot.ua/court/85154066-12183d21eaa4f198de9a2738c35384d8>

або інші поважні причини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту командуванням — за бажанням військовослужбовця; у зв'язку із закінченням особливого періоду або оголошенням демобілізації та небажанням продовжувати військову службу за новим контрактом; у зв'язку з припиненням громадянства України. Докладніше про такі підстави зазначимо в наступних питаннях.

2.3.4. Чи можливо під час дії особливого періоду розірвати контракт за бажанням військовослужбовця, за згодою сторін чи на підставі систематичного невиконання умов контракту командуванням (за бажанням військовослужбовця)?

Підстави для звільнення військовослужбовців з військової служби передбачено в ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Військовослужбовці, які проходять кадрову військову службу, можуть звільнитися з військової служби в мирний час за власним бажанням, проте для військовослужбовців, котрі проходять військову службу за контрактом, така підстава не передбачена, а також не передбачена підстава для розірвання контракту за згодою сторін.

Військовослужбовець контрактної служби може звільнитися зі служби на підставі систематичного невиконання умов контракту командуванням за власним бажанням на підставі рапорту, проте така підстава також передбачена лише для мирного часу й не застосовується в особливий період. З огляду на вказане обмеження протягом останніх років (особливий період) практика застосування цієї підстави для звільнення відсутня.

Зокрема, з наведеними твердженнями погоджуються і суди. Практика про звільнення військовослужбовців за цією підставою за останні роки відсутня, адже триває особливий період, проте судами визнаються порушення умов контракту.

Наприклад, Верховний Суд в справі № 819/796/16 визнав систематичне порушення військовою частиною умов проходження військової служби позивача щодо неналежного матеріального та грошового забезпечення під час проходження військової служби, які передбачені контрактом, проте позивача не було звільнено з військової служби, оскільки така підстава для звільнення під час дії особливого періоду відсутня.²⁶

Також Львівським апеляційним адміністративним судом була задоволена вимога визнати дії щодо систематичного порушення умов проходження військової служби (належне матеріальне забезпечення, виплати підйомної допомоги та грошового забезпечення з урахуванням надбавок, надання жилого приміщення) та відмову в розірванні контракту — протиправними та зобов'язати Міноборони припинити контракт. Верховним Судом у цій справі було зазначено, що особливий період в Україні триває, а тому перелік підстав для розірвання контракту є обмеженим і вказана позивачем підстава до нього не входить. Проте суд вказав на порушення умов контракту, а саме матеріального забезпечення позивача і з боку військової частини, і з боку Міноборони, а тому задовольнив касаційну скаргу в частині визнання дій щодо порушення умов протиправними.²⁷

2.3.5. Чи можливо під час дії особливого періоду розірвати контракт на підставі висновку військово-лікарської комісії про обмежену придатність до військової служби?

Військовослужбовця контрактної служби не звільняють з військової служби з формулюванням «обмежено придатний» під час дії особливого періоду.

Таким військовослужбовцям в індивідуальному порядку з урахуванням військової спеціальності, займаної посади, віку, роботи, що фактично виконується, в довільній формі в постанові ВЛК вказується, які види служби та роботи протипоказані цій особі. Також особи, визнані обмежено придатними, є одночасно із цим непридатними до служби у ВДВ, плавскладі, морській піхоті, спецспорудах, але придатними до служби в частинах

²⁶ Постанова Верховного Суду від 24.04.2019 в справі № 819/796/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81431703>

²⁷ Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду в справі від 18.04.2017 № 819/799/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66107212>

(підрозділах) забезпечення, військових комісаріатах, установах, організаціях, навчальних закладах.

Практика щодо звільнення у зв'язку з обмеженою придатністю також вказує на те, що військовослужбовці, які визнані обмежено придатними до військової служби, в особливий період продовжують проходити військову службу, зокрема це встановлено Постановою Верховного Суду від 11.12.2019 в справі № 802/764/17-а.²⁸ Аналогічний висновок надає Верховний Суд у Постанові від 14.11.2018 в справі № 826/2178/17.²⁹ Практика звільнення таких військовослужбовців під час дії особливого періоду відсутня.

2.3.6. Як звільняються особи, що уклали контракт до кінця особливого періоду або яким був автоматично продовжений строковий контракт?

Особливий період триває станом на 31.07.20. У зв'язку з тим, що в чинному законодавстві є різні підстави для звільнення в мирний час, під час дії особливого періоду та з моменту оголошення мобілізації — протягом строку її проведення, який визначається рішенням Президента України, та з моменту введення воєнного стану до оголошення демобілізації.

Судами неодноразово розглядалися позови військовослужбовців про звільнення з контрактів «до кінця особливого періоду». Щодо цього були винесені кардинально різні рішення першої та апеляційної інстанції, тобто думки суддів певний період часу не збігалися щодо того, чи триває особливий період після демобілізації. Проте зараз Верховний Суд дотримується правової позиції, згідно з якою особливий період в Україні діє, про що зазначив у листі від 13.07.2018 № 60-1543/0/2-18. Верховний Суд, зокрема, зазначає, що особливий період діє в Україні з 17.03.2014 після набрання чинності Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Президент України не прийняв рішення про припинення особливого періоду, тому він продовжує діяти сьогодні. Таку саму правову позицію сформульовано й в інших постановках Верховного Суду.³⁰

З настанням особливого періоду з'явився новий вид контракту — «на строк до закінчення особливого періоду», тобто фактично це був безстроковий контракт, а всі строкові контракти, котрі повинні були закінчитися до 06.01.2017 включно, були також автоматично продовжені на строк «до закінчення особливого періоду». Внаслідок цього виникла невизначеність із підставою звільнення з таких контрактів, оскільки жодна з них не могла бути використана військовослужбовцями для їхнього звільнення. Така невизначеність тривала протягом декількох років, поки не були прийняті зміни до ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» і такі особи отримали можливість звільнитися за п.п. «й» та «к» п. 2 ч. 5 ст. 26 цього ж Закону.

2.3.7. Який порядок розірвання контракту за сімейними обставинами?

Вичерпний перелік підстав для звільнення за сімейними обставинами осіб, які проходять службу за контрактом під час дії особливого періоду, міститься в підпункті «Г» п. 2 ч. 5 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Варто вказати на те, що інстує також Постанова КМУ від 12.06.2013 № 413 «Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та зі служби осіб рядового і начальницького складу», яка також встановлює перелік сімейних обставин, які є підставою для звільнення з військової служби, проте така постанова застосовується виключно в мирний час.

²⁸ Постанова Верховного Суду від 11.12.2019 в справі №802/764/17-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86305746>

²⁹ Постанова Верховного Суду від 14.11.2018 в справі №826/2178/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77859957>

³⁰ Постанова ВС від 25.04.2018 в справі №205/1993/17-ц (касаційне провадження №61-1664св17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73727417>; від 14.02.2018 в справі №131/1449/16-ц (касаційне провадження №61-4157св18.). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72459653>; від 20.02.2018 в справі №640/4439/16-ц (касаційне провадження №61-4304св18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72348795>; від 21.02.2018 в справі №211/1546/16-ц (касаційне провадження №61-4255св18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72489680>

Отже, передбачено 7 підстав для звільнення за сімейними обставинами з контрактної служби під час дії особливого періоду:³¹

1 підстава: наявність дитини (дітей) віком до 18 років у військовослужбовця-жінки.

2 підстава: виховання матір'ю (батьком) — військовослужбовцем, яка (який) не перебуває у шлюбі, дитини або кількох дітей віком до 18 років, які з нею (з ним) проживають, без батька (матері). У цьому разі повинні бути наявні 4 вимоги одночасно: 1) особа не має перебувати в шлюбі, 2) дитина повинна бути неповнолітньою, 3) проживати разом з такою особою, 4) без другого з батьків.

3 підстава: утримання військовослужбовцем повнолітньої дитини віком до 23 років, яка є особою з інвалідністю 1 чи 2 групи.

Для підтвердження військовослужбовець повинен подати документ, який підтверджує стан здоров'я дитини, у такому разі повинен бути відповідний висновок МСЕК про призначення 1 або 2 групи інвалідності.

4 підстава: утримання військовослужбовцем дитини з інвалідністю, яка має будь-які види порушень функцій організму 3-4 ступеня їх вираження та обмеження життєдіяльності будь-якої категорії 2-3 ступеня їх вираження відповідно до критеріїв встановлення інвалідності дітям, затверджених Кабінетом Міністрів України, або дитини з інвалідністю, яка має функціональні порушення в організмі та обмеження життєдіяльності, які відповідають критеріям для встановлення 1 чи 2 групи інвалідності для повнолітньої особи згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Відповідні висновки встановлюються для повнолітніх осіб медико-соціальними експертними комісіями, а для дітей віком до 18 років — лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів.

Під час вирішення питання щодо неповнолітніх потрібно керуватися Постановою КМУ від 21.11.2013 № 917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям», а щодо повнолітніх — Постановою КМУ від 3.12.2009 № 1317 «Питання медико-соціальної експертизи».

5 підстава: необхідність постійного стороннього догляду за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружиною (чоловіка), що підтверджується відповідним медичним висновком медико-соціальної експертної комісії для осіб віком понад 18 років чи лікарсько-консультативної комісії для осіб до 18 років.

Необхідно також визначити, чи належать до кола цих осіб також дід та баба. Варто зауважити, що Постанова КМУ від 12.06.2013 № 413 «Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та зі служби осіб рядового і начальницького складу», надає визначення, хто саме належить до членів сім'ї військовослужбовця. Там сказано, що це особи, внесені в особову справу військовослужбовця або особи рядового чи начальницького складу: дружина (чоловік), діти, батьки та батьки дружини (чоловіка), які перебувають на його утриманні.

Також на підтвердження позиції вище ми можемо посилатися на той факт, що перелік підстав для звільнення за сімейними обставинами під час дії особливого періоду є вичерпним, а отже, якщо в положенні Закону не згадується про бабу та діда або ж інших родичів, то можна зробити висновок, що вони не належать до відповідного кола осіб у цьому контексті.

Для підтвердження відповідної підстави для звільнення військовослужбовцю необхідно подати висновок МСЕК або лікарсько-консультативної комісії, які підтверджують, що особа дійсно потребує постійного стороннього догляду, а також документальне підтвердження від інших членів сім'ї, які проживають разом з особою, яка потребує постійного стороннього догляду, про те, що вони не мають змоги доглядати за цією особою. Наприклад, це може бути довідка з роботи про повну зайнятість або пенсійне посвідчення.

Постановою Касаційного адміністративного суду від 15.11.2019 в справі №П/811/1375/16 суд зазначив, що подані позивачем документи (довідка МСЕК, довідка про склад

³¹ п. 2 підпункт «г» ч. 5 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

сім'ї, довідка з міської лікарні щодо необхідності постійного стороннього догляду) обґрунтовують наявність підстав для звільнення.³²

У Постанові Верховного Суду від 15.11.2019 в справі №П/811/1375/16, зокрема зазначається, що достатньою правовою підставою для звільнення може бути не лише постановою медико-соціальної експертної комісії, але й довідка міської лікарні про те, що особа за станом здоров'я потребує постійного стороннього догляду, у разі, якщо такій особі встановлена відповідна група інвалідності. Позивач звернувся з рапортом щодо його звільнення з військової служби у зв'язку з потребою в сторонньому догляді за батьками. Військова частина відмовила в задоволенні прохання про звільнення з військової служби за сімейними обставинами у зв'язку з тим, що позивачем не надано медичних висновків медико-соціальної експертної комісії, які підтверджують необхідність постійного стороннього догляду за хворим батьком. Проте суд прийняв рішення на користь позивача, оскільки в батька було посвідчення особи з інвалідністю та довідка до акта огляду медико-соціальної експертної комісії про інвалідність першої групи за захворюванням з ураженням опорно-рухового апарату й потреби стороннього догляду (інвалідність встановлено безтерміново), а також довідка міської лікарні про те, що особа за станом здоров'я потребує постійного стороннього догляду.³³

6 підстава: наявність у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років.

Чи має значення факт проживання дітей з військовослужбовцем разом чи окремо? Керуючись Главою 12 Розділу 3 Сімейного кодексу України, особа набуває особисті немайнові права щодо дитини та обов'язки щодо її виховання з моменту її народження та не звільняється від них залежно від місяця проживання дитини, за винятком випадків, коли настають правові наслідки, передбачені ст. 166 Сімейного кодексу України.

7 підстава: утримання військовослужбовцем дитини з інвалідністю підгрупи А віком до 18 років.

Після прийняття Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» перша група поділяється на А і Б залежно від ступеню втрати здоров'я людини з інвалідністю та обсягів потреби в постійному сторонньому догляді або нагляді.

Відповідно до ст. 7 цього закону до підгрупи А першої групи інвалідності належать особи з виключно високою мірою втрати здоров'я, надзвичайною залежністю від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду інших осіб і які фактично не здатні до самообслуговування. Висновок про стан здоров'я для неповнолітніх встановлюється лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів.

Звільнення з військової служби здійснюється за рапортом військовослужбовця, до якого від повинен додати необхідні документи, що підтверджують сімейні обставини. Відповідно до Наказу МОУ від 10.04.2009 № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби в Збройних Силах України», а саме п. 4.14, такими документами можуть слугувати постановою (висновки) військово-лікарської та лікарсько-консультативної комісії, акт обстеження сімейного стану, документи, що підтверджують наявність і вік дітей. Тобто, окрім висновку ВЛК чи МСЕК, можуть вимагати копію свідоцтва про народження дитини, що підтверджує родинні відносини.

Проте варто зауважити, що в абзаці 3 п. 14.10 цієї ж Інструкції міститься вказівка на те, що особа повинна подавати копії документів, що підтверджують таку підставу звільнення.

³² Постанова Касаційного адміністративного суду від 15.11.2019 в справі №П/811/1375/16: URL: <https://opendatabot.ua/court/85678947-276ddde69befaca9a152984925484da3>

³³ Постанова Верховного Суду від 15.11.2019 в справі №П/811/1375/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85678947>

2.3.8. Як звільнитися з контракту за граничним віком перебування на службі? Яким є цей вік під час дії особливого періоду?

Згідно зі статтею 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» граничний вік перебування на військовій службі для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду є граничний вік перебування в запасі та у військовому резерві.

Відповідно до ч. 4 ст. 28 цього ж Закону граничним віком перебування в запасі та у військовому резерві є граничний вік перебування в запасі другого розряду.

Частинами 2 і 3 ст. 28 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що для осіб, які перебувають у запасі та мають військові звання рядового, сержантського і старшинського складу граничний вік є 60 років. А для осіб офіцерського складу, які перебувають у запасі:

- молодшого та старшого офіцерського складу — 60 років;
- вищого офіцерського складу — 65 років.

Згідно з абз. 5 п. 14.10 розд. XIV наказу Міністерства оборони України від 10.04.2009 № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» (далі — Інструкція) військовослужбовці, які досягли граничного віку перебування в запасі та у військовому резерві, підлягають звільненню з військової служби за віком або продовжують проходження військової служби в порядку, визначеному ч. 2 ст. 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». У цьому порядку встановлено, що військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань, які мають високу професійну підготовку, досвід практичної роботи на займаній ними посаді, визнані військово-лікарською комісією придатними за станом здоров'я для проходження військової служби, на їхнє прохання можуть бути залишені на військовій службі понад граничний вік перебування на військовій службі на строк до 5 років.

Відповідно до Інструкції, про яку ми згадували раніше, а саме п. 12.6, посадова особа, у підпорядкуванні якої є військовослужбовці, що виявили бажання звільнитися чи підлягають звільненню з військової служби, не пізніше ніж за чотири місяці до досягнення ними граничного віку перебування на військовій службі, зобов'язана здійснити заходи щодо:

- розрахунку вислуги років військової служби військовослужбовців;
- обстеження військово-лікарською комісією військовослужбовців.

Відповідно до п. 235 Положення про проходження військової служби військовослужбовці протягом 12 місяців до досягнення граничного віку перебування їх на військовій службі направляються для визначення ступеня придатності до військової служби за станом здоров'я на обстеження до військово-лікарської комісії, висновки якої враховуються під час визначення підстав звільнення з військової служби. Військовослужбовці, про залишення яких на військовій службі понад граничний вік перебування на військовій службі рішення не прийнято, підлягають звільненню з військової служби на підставі документів, визначених Міністерством оборони України.

Проте в Положенні про проходження військової служби є також згадка про те, що військовослужбовці за їхнім бажанням можуть не направлятися на обстеження військово-лікарською комісією в разі звільнення за віком при досягненні граничного віку перебування на військовій службі.

Пункт 12.8 Інструкції встановлює, що документи на звільнення військовослужбовців, які досягають граничного віку перебування на військовій службі, направляються безпосередньо до посадових осіб, які мають право їхнього звільнення, не пізніше ніж за 2 місяці до досягнення військовослужбовцем граничного віку перебування на військовій службі. Наказ по особовому складу про звільнення цих військовослужбовців повинен бути виданий і доведений до військової частини за місцем проходження військової служби в строки, що забезпечуватимуть вчасне здавання справ і посад, а також розрахунок військовослужбовців.

2.3.9. Що робити в разі відмови командування розірвати контракт на підставі рапорту та, якщо військова частина не приймає рапорт на звільнення?

У разі, коли військова частина відмовляється реєструвати рапорт на звільнення військовослужбовця, такий рапорт можна надіслати «Укрпоштою» рекомендованим повідомленням про вручення з описом вкладення. У разі відмови в достроковому звільненні з військової служби — рішення повідомляється із зазначенням причини відмови. Таке рішення може бути оскаржене в порядку адміністративного судочинства протягом 6 місяців з дня отримання відмови шляхом подання позовної заяви.

2.3.10. Чи правомірно військовослужбовців не звільняють з контракту про проходження військової служби у зв'язку з перебуванням в АТО/ООС?

Станом на дату видання посібника жодних законних підстав для продовження строку дії контракту про військову службу на строк до закінчення виконання завдань у зоні проведення операції Об'єднаних сил немає. Таких військовослужбовців повинні звільнити в загальному порядку, а в разі закінчення строку контракту — у встановлені законом строки.

2.3.11. Яка процедура обрахування вислуги років під час звільнення? Як обраховується строк військової служби на пільгових умовах?

Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їхнього страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Це визначено абзацом 2 п. 1 ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011–XII.

Час проходження військовослужбовцями військової служби в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932–XII (далі — Закон № 1932), зараховується до їхньої вислуги років, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби на пільгових умовах у порядку, який визначається КМУ.

Перед звільненням військовослужбовців уточнюються дані про проходження ними військової служби, документально підтверджуються періоди служби, що підлягають зарахуванню до вислуги в календарному та пільговому обчисленні, за необхідності проводиться розрахунок вислуги років військової служби (не пізніше ніж за два місяці до дати, на яку планується звільнення). Інформація про розраховану вислугу років військової служби доводиться військовослужбовцю під підпис перед оформленням документів для його звільнення з військової служби. У разі незгоди з таким розрахунком військовослужбовець повинен письмово обґрунтувати свої заперечення, такі заперечення розглядаються командирами (начальниками) військових частин перед оформленням документів для звільнення з військової служби. Спірні питання щодо зарахування вислуги років окремих періодів служби для призначення пенсії розглядаються спеціальною комісією Міністерства оборони України.

Окрім календарної вислуги років, зараховуються також пільгові періоди, зазначені в ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та в Постанові Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсії і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським, співробітникам Служби судової охорони та членам їхніх сімей». Зокрема, період перебування в зоні АТО/ООС зараховується як 1 місяць календарної вислуги за 3 місяці пільгової.

Часто у військовослужбовців виникає питання: чи враховується пільгова вислуга років для призначення військової пенсії? Для призначення пенсії за вислугу років враховується саме календарна вислуга років, котра передбачена в ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Аналогічної думки дотримується і Верховний Суд. Зокрема, у справі №806/1402/16 позивач просив визнати неправомірною бездіяльність та зобов'язати зарахувати до стажу служби, що надає право на призначення пенсії за вислугу років, обчислену на пільгових умовах, відповідно до наказу МВС №361 від 29.07.2008. На момент звільнення його вислуга

років складала: календарна - 20 років 10 місяців 11 днів, у пільговому обчисленні - 23 роки 01 місяць 00 днів. Суд дійшов висновку, що Законом чітко передбачено, що пенсія за вислугу років призначається при наявності 22 календарних років 6 місяців та виключний перелік періодів служби, які враховуються в календарну вислугу років, та залишив без задоволення касаційну скаргу.³⁴ Аналогічний правовий висновок щодо застосування норм матеріального права в спорах цієї категорії міститься в постановах Верховного Суду: від 27.03.2018 в справі №295/6301/17;³⁵ від 19.09.2018 в справі №725/1959/17;³⁶ від 22.12.2018 в справі №161/4876/17;³⁷ від 22.01.2019 в справі №295/10742/16-а;³⁸ від 27.02.2019 в справі №295/6454/17;³⁹ в справі №806/1470/16 від 27.06.2019.⁴⁰

Також одним з актуальних запитань є переривання обчислення вислуги років у разі звільнення та повторного вступу на військову службу. Частиною 6 ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» передбачено, що в разі повторного звільнення зі служби одноразова грошова допомога виплачується за період календарної служби з дня останнього зарахування на службу без урахування періоду попередньої служби, за винятком тих осіб, які при попередньому звільненні не набули права на отримання такої грошової допомоги. Це означає, що якщо під час попереднього звільнення зі служби військовослужбовець набув права на виплату одноразової грошової допомоги у зв'язку зі звільненням — обчислення вислуги років під час наступного вступу на службу починається «з нуля», якщо ж не набув права на виплату — обчислення продовжується з моменту останнього звільнення. Вищий адміністративний суд України погодився з таким твердженням. Зокрема, в справі №К/9991/44391/12 позивач звернувся до суду з позовом про визнання дій протиправними, зобов'язання врахувати попередній період служби під час обчислення періоду, за який виплачується одноразова грошова допомога. Суд дійшов висновку, що при попередньому звільненні зі служби позивач не набув право на отримання одноразової грошової допомоги та її не отримував за правилами ч. 6 ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а отже, має право на її отримання в разі повторного звільнення з урахуванням періоду попередньої служби, тому розмір одноразової грошової допомоги у зв'язку зі звільненням має обчислюватись з урахуванням повного строку його вислуги років.⁴¹

Також частим запитанням є порядок зарахування до вислуги років для призначення військових пенсій часу навчання в цивільних вищих навчальних закладах. До вислуги років у разі призначення військової пенсії додатково зараховується час навчання (незалежно від форми навчання) у цивільних вищих навчальних закладах, а також в інших навчальних закладах, після закінчення яких присвоюється офіцерське звання, до вступу на військову службу, службу до органів внутрішніх справ або призначення на відповідну посаду в межах до п'яти років із розрахунку один рік за шість місяців служби.⁴²

34 Постанова Верховного Суду від 25.07.2019 в справі №806/1402/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83271978>

35 Постанова Верховного Суду від 27.03.2018 в справі №295/6301/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73042834>

36 Постанова Верховного Суду від 19.09.2018 в справі №725/1959/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76613907>

37 Постанова Верховного Суду від 22.11.2018 в справі №161/4876/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78022536>

38 Постанова Верховного Суду від 22.01.2019 в справі №295/10742/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79381274>

39 Постанова Верховного Суду від 27.02.2019 в справі №295/6454/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80197872>

40 Постанова Верховного Суду в справі №806/1470/16 від 27.06.2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82685315>

41 Ухвала Вищого адміністративного суду України від в справі №К/9991/44391/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63322937>

42 Пункт 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 №393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-92-n>

Верховний Суд України також вказує на те, що до вислуги років для призначення пенсії додатково зараховується час навчання незалежно від освітньо-кваліфікаційного рівня навчального закладу, але обов'язковою умовою для цього є присвоєння офіцерського (спеціального) звання після закінчення такого закладу.

Суд погоджується із цим висновком, зокрема у Постанові ВАС від 29.11.2012 в справі №К/9991/35460/11. Позивач просив зобов'язати зарахувати навчання в Київському суворовському військовому училищі до загального строку вислуги років.

Суд дійшов висновку, що «оскільки на момент навчання та закінчення навчання це училище не вважалось вищим військовим навчальним закладом, після закінчення якого не присвоювалось військове звання, і ще не було визначено початок перебування на військовій службі з дня прибуття на навчання до військового ліцею, не передбачено зарахування часу навчання на Київському суворовському військовому училищі до календарної вислуги років.⁴³ Аналогічного висновку суд дійшов у Постанові ВСУ від 26.09.2011 в справі №21-129а11.»⁴⁴

2.3.12. Який порядок проходження військово-лікарської комісії під час звільнення?

Статтю 235 Положення про проходження військової служби передбачено, що військовослужбовці протягом 12 місяців до досягнення граничного віку перебування їх на військовій службі направляються для визначення ступеня придатності до військової служби за станом здоров'я на обстеження до військово-лікарської комісії, висновки якої враховуються під час визначення підстав звільнення з військової служби.

Військовослужбовці за їхнім бажанням можуть не направлятися на обстеження військово-лікарською комісією в разі:

- звільнення у зв'язку із закінченням строку контракту;
- досягнення граничного віку перебування на військовій службі;
- звільнення за сімейними обставинами або з інших поважних причин.

2.3.13. Якщо військовослужбовець звільнився з військової служби за станом здоров'я, то чи має він право знову вступити на військову службу за контрактом?

Військовослужбовці, які визнані непридатними до військової служби за станом здоров'я, підлягають звільненню з військової служби за станом здоров'я, крім військовослужбовців, визнаних військово-лікарськими комісіями (ВЛК) непридатними до військової служби за станом здоров'я за наслідками захворювань, поранень (травм, контузій, каліцтв), набутих під час виконання обов'язків військової служби, що призвело до встановлення їм інвалідності, часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності (за винятком розумових, сенсорних, психологічних вад та інших захворювань, визначених Міністерством оборони України), які виявили бажання проходити військову службу та щодо яких прийнято рішення про залишення на військовій службі за контрактом. Військовослужбовці, які були визнані ВЛК непридатними до військової служби за станом здоров'я за наслідками захворювань, поранень (травм, контузій, каліцтв), набутих під час виконання обов'язків військової служби, що призвело до встановлення їм інвалідності, часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності, та яким згідно з прийнятими рішеннями дозволено проходити військову службу за контрактом на визначених посадах, можуть бути звільнені з військової служби до закінчення строку контракту в порядку, визначеному п. 35 Положення про проходження військової служби. Право залишитися на військовій службі з висновком про непридатність за умови отримання дозволу передбачене 240 п. Положення про проходження військової служби.

Перелік посад, які можуть заміщуватися такими військовослужбовцями, передбачений у Наказі МОУ від 14.08.2018 № 410 «Про затвердження Переліку посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, які визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби».

⁴³ Постанова Вищого адміністративного суду України від 29.11.2012 в справі №К/9991/35460/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28030195>

⁴⁴ Постанова Верховного Суду України від 26.09.2011 в справі №21-129а11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19130681>

2.3.14. Які документи військовослужбовцю повинна видати на руки військова частина, а які — пересилає на військкомат?

Не всі документи під час звільнення видаються на руки особі, яка звільняється.

Пересилка особових справ ведеться із супровідними листами із зазначенням причин пересилки на військовослужбовців, виключених зі списків особового складу Збройних Сил України, — не пізніше наступного дня після одержання витягу з наказу.⁴⁵

В особовій справі, котра пересилається до військової частини, повинні бути:

- витяг із наказу про звільнення (по особовому складу);
- витяг із наказу про виключення зі списків військової частини (по стройовій частині);
- службова характеристика (для подальшого працевлаштування);
- довідка про доходи (у разі відсутності постійного місця роботи до прийняття на військову службу — для подання в центр зайнятості та нарахування допомоги у зв'язку з безробіттям).

На руки військовослужбовець отримує:

- військовий квиток (заповнений у встановленому порядку з відміткою про звільнення в запас та печаткою, а також із відміткою в розділі про участь у боях і походах — участь в АТО/ООС);
- припис до військового комісаріату (разом з обов'язковим зазначенням вихідного номеру, за яким особова справа надіслана до того ж таки військового комісаріату).

У разі залучення особи до складу сил і засобів ООС і не отримання статусу УБД до моменту звільнення ветеран має отримати пакет документів:

- довідку про участь в ООС, затвердженого зразка;
- витяг із наказів Генерального штабу Збройних Сил України про залучення до ООС;
- витяг із наказу по стройовій частині про прибуття (вибуття) до (з) районів здійснення ООС;
- витяги з бойових наказів, бойових розпоряджень, бойових донесень (журналів бойових дій, оперативних завдань), які підтверджують факт безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з противником, проведення розвідувальних заходів (для осіб, які залучалися до ООС на строк менше ніж 30 календарних днів);
- матеріали спеціальних (службових) розслідувань за фактами отримання поранень, контузій, каліцтв (для осіб, які зазнали поранення, контузії, каліцтва в період проведення ООС), якщо такі були.

2.3.15. Який порядок звільнення через службу невідповідність?

Звільнення військовослужбовців з військової служби через службу невідповідність здійснюється в разі:

- застосування відповідного дисциплінарного стягнення, передбаченого Дисциплінарним статутом Збройних Сил України;
- неможливості призначення військовослужбовця, якому відмовлено (якому скасовано) у відповідній формі допуску до відомостей, що становлять державну таємницю, на посаду, яка не передбачає такого допуску, та неможливості звільнення з військової служби на інших підставах, передбачених законодавством.

Наказ про застосування до військовослужбовця такого дисциплінарного стягнення через службу невідповідність, є підставою для видання наказу про його звільнення. Під час дії особливого періоду підставою видання наказу про звільнення через службу невідповідність осіб рядового складу, сержантського і старшинського складу є також рішення таких посадових осіб: 1) у військових званнях до старшого сержанта (головного старшини) включно за всіма підставами — командирами окремих батальйонів (кораблів

⁴⁵ Наказ Міністерства оборони України від 26.05.2014 №333 «Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0611-14>

2 рангу) та посадовими особами, які мають рівні або вищі з ними права щодо видання наказів по особовому складу; 2) у військових званнях до старшого прапорщика (старшого мічмана) включно за всіма підставами — командувачами військ оперативних командувань, посадовими особами, які мають рівні або вищі з ними права щодо видання наказів по особовому складу.

Особа має право оскаржити таке дисциплінарне стягнення, як звільнення з військової служби за службовою невідповідністю в судовому порядку протягом 6 місяців.

Прийняття рішення командиром про накладення на підлеглого дисциплінарного стягнення може передувати службове розслідування. Воно проводиться для того, щоб уточнити причини й умови, що сприяли вчиненню правопорушення, та ступеня вини.

Під час накладення дисциплінарного стягнення та обрання його виду враховуються характер та обставини вчинення правопорушення, його наслідки, попередня поведінка військовослужбовця, а також тривалість військової служби та рівень знань про порядок служби. Притягнення до відповідальності у виді звільнення з військової служби — це крайня міра дисциплінарної відповідальності.

Приклад незаконного притягнення до крайньої міри дисциплінарної відповідальності зазначений у Постанові Верховного Суду від 24.04.2019 в справі № 818/374/17. За висновками службового розслідування військовослужбовець, який проходив військову службу в ДПС, вчинив порушення порядку внесення інформації до бази даних щодо осіб, які перетнули державний кордон. Позивач пояснив це тим, що під час внесення інформації відбувся збій у програмі, і зазначив, що потім він вніс достовірну інформацію, проте його було притягнуто до дисциплінарної відповідальності та оголошено стягнення у виді позбавлення військового звання зі звільненням із військової служби в запас. Верховний Суд ухвалив поновлення на посаді та стягнення заробітку, зважаючи на те, що відповідачами не було доведено необхідності застосування до позивача крайньої міри відповідальності у виді звільнення, не було визначено ступінь вини (що передбачається Дисциплінарним статутом ЗСУ); не надано доказів того, що дії позивача потягли за собою настання будь-яких негативних чи шкідливих наслідків, та зазначив, що він не може приймати докази, які не були досліджені попередньо (інформація з технічного журналу). Суд також обґрунтував стягнення заробітку за час вимушеного прогулу тим, що спеціальне законодавство про військову службу не передбачає порядку виплати поновленому на службі військовослужбовцю грошового забезпечення, неотриманого з підстав перебування у вимушеному прогулі.⁴⁶

Зовсім іншим є висновок у Постанові Верховного Суду від 28.02.2020 в справі № 620/1355/19. За результатами службового розслідування зафіксовано, що військовослужбовець був відсутній на військовій службі понад 3 години без поважних причин. У зв'язку з цим на нього було накладено дисциплінарне стягнення у вигляді «звільнення з військової служби за службовою невідповідністю». Позивач заявляв, що дисциплінарне стягнення є непропорційним характеру вчиненого порушення, а сам спірний наказ містить посилання тільки на пояснення начальників, що є недостатнім для притягнення до дисциплінарної відповідальності, проте суд прийняв сторону відповідача. Наведені обставини були підтвержені поясненнями військовослужбовців, відібраними під час проведення службового розслідування, а також допитаними судом першої інстанції свідками. Крім того, зі змісту наданої безпосереднім керівником позивача характеристики випливає, що позивач зарекомендував себе за період проходження служби з негативної сторони. Також у військовослужбовця були раніше накладені та не зняті дисциплінарні стягнення: сувора догана — за невихід на службу без поважних причин; зауваження — за запізнення на службу без поважних причин.⁴⁷

Схожим на попередній є висновок Касаційного адміністративного суду від 20.12.2019 в справі № 826/14866/16, де позивач зазначив, що в СБУ не було підстав для проведення

46 Постанова Верховного Суду від 24.04.2019 в справі № 818/374/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/66135533/>

47 Постанова Верховного Суду від 28.02.2020 в справі № 620/1355/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87901149>

службового розслідування, з ним не було проведено співбесіди. Він звернувся до суду з вимогами про скасування наказу та поновлення на посаді з виплатою грошової компенсації за час вимушеного прогулу та стягненням моральної шкоди. Суд зазначив, що СБУ була дотримана процедура, передбачена Інструкцією про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок щодо військовослужбовців СБУ № 45: наявні визначені законом повноваження, була підстава — відомості щодо недотримання позивачем законодавства. Окрім того, були дотримані всі строки. Підстава, за якою звільнили позивача, не передбачає проведення співбесіди, окрім того, судами було встановлено, що позивач сам відмовився з'явитися для дачі пояснень та для ознайомлення з наказом про проведення службового розслідування.⁴⁸

2.3.16. Чи є вчинення правопорушення, зокрема вживання алкогольних напоїв у громадських місцях (ст. 178 КУпА) у позаслужбовий час, підставою для звільнення за службовою невідповідністю?

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», невиконання службових обов'язків — це дія чи бездіяльність військовослужбовця, вчинення або невчинення якої прямо передбачено відповідними нормативно-правовими актами у випадках, коли особа вважається такою, що виконує обов'язки військової служби. Чинне законодавство не містить заборони вживання військовослужбовцями спиртних напоїв у позаслужбовий час.

Касаційний адміністративний суд від 29.11.2019 в справі № 802/1319/16-а погоджується з таким висновком. Отже, якщо вживання алкогольних напоїв відбувалось у кафе, що є закладом, у якому дозволений продаж та вживання спиртних напоїв відповідним органом місцевого самоврядування; було вчинено у вихідний день; якщо військовослужбовець напередодні відбував з військової частини додому і у нього були відсутні ознаки алкогольного сп'яніння; військовослужбовець не вчинив жодні протиправні дії, які потягли за собою негативні наслідки (заподіяння шкоди фізичним особам чи завдання збитків майну кафе); а також командир не зазначив причини обрання саме такого виду стягнення, не взяв до уваги відомості зі службової картки позивача. Такі обставини виключають вину військовослужбовця та не є підставою для звільнення за службовою невідповідністю.

Схожим є висновок в справі № 813/3960/17, де позивач, керуючи своїм автомобілем, потрапив у дорожньо-транспортну пригоду. За результатами службового розслідування причинами ДТП було визнано перебування позивача в стані алкогольного сп'яніння, нехтування ним складних погодних і дорожніх умов та його особисту недисциплінованість, внаслідок чого йому було призначене дисциплінарне стягнення у виді звільнення за службовою невідповідністю за недотримання дисциплінарних вимог. Касаційний адміністративний суд від 12.12.2019 в справі № 813/3960/17 у своїй постанові також зазначив, що відповідачем не наведено фактів невиконання чи неналежного виконання позивачем своїх службових обов'язків, оскільки не було встановлено, що він вживав спиртні напої саме під час виконання обов'язків військової служби. А отже, у відповідача були відсутні підстави для притягнення позивача до дисциплінарної відповідальності через службу невідповідність. Окрім того, до позивача вже було застосовано дисциплінарне стягнення у виді суворої догани за порушення вимог Статуту внутрішньої служби.

Проте вживання алкогольних напоїв під час несення служби може тягнути за собою звільнення за службовою невідповідністю.

Прикладом є Постанова Касаційного адміністративного суду від 12.12.2019 в справі № 816/70/16, де військовослужбовець систематично порушував військову дисципліну, зокрема вживав алкогольні напої під час несення служби. Його було визнано винним відповідно до ст. 172–14 КУпАПу, однак звільнено від відповідальності за малозначністю та притягнуто до дисциплінарної відповідальності й призначено стягнення у виді звільнення з військової служби. Суд зазначив, що «під час обрання виду стягнення відповідач дослідив попередню поведінку позивача, його службову характеристику, тривалість військової служби та рівень знань про порядок служби, характер та обставини

⁴⁸ Постанова Касаційного адміністративного суду від 20.12.2019 в справі № 826/14866/16. URL: <https://opendatobot.ua/court/86504692-264b924b7e965ab373897adf1dca4042>

вчинення правопорушення. Окрім того, Суд не вважає посилання позивача на закриття кримінального провадження щодо нього безпідставним, оскільки його було притягнуто до дисциплінарної відповідальності не через цю обставину.»⁴⁹

2.3.17. Чи можливе оскарження звільнення у зв'язку з тим, що на момент звільнення з військовослужбовцем не було проведено всіх необхідних розрахунків щодо грошового, речового та продовольчого забезпечення?

Так, можливо. Прикладом прийнятого рішення на користь військовослужбовця є Постанова Верховного Суду від 10.05.2019 в справі № 814/1113/16: військовослужбовець звернувся із позовом до в/ч про визнання протиправним та скасування наказу командира в частині звільнення його з військової служби та виключення зі списків особового складу військової частини й зняття з усіх видів забезпечення з огляду на те, що станом на дату його винесення наказу військовою частиною не було проведено повного грошового розрахунку. Відповідач зі свого боку наголошував на тому, що повний розрахунок з позивачем було проведено на наступний робочий день після винесення оскаржуваного наказу, що, на переконання відповідача, жодним чином не призвело до порушення прав позивача, проте позовні вимоги було задоволено.

2.3.18. Чи можливо оскаржити звільнення у зв'язку з порушенням встановленого порядку?

Так, можливо. Так, Постановою Верховного Суду від 30.07.2019 в справі № 816/4661/15 було встановлено, що рапорт на звільнення був написаний позивачем під тиском керівництва й фактичного наміру залишати військову службу він не мав. Суд зазначив, що звільнення військовослужбовця за станом здоров'я під час дії особливого періоду можливе лише за відсутності бажання військовослужбовця продовжувати військову службу. Проте доказів відсутності бажання позивача продовжувати військову службу Міністерством оборони України не надано, доводів щодо врахування таких обставин під час звільнення позивача з військової служби відповідачем також не наведено. Позивач відобразив в аркуші бесіди негативне ставлення до свого звільнення, а також посилався на наявність тиску з боку командування під час складання рапорту, що вплинуло на погіршення стану його здоров'я. Відповідач під час звільнення позивача з військової служби не надав належної оцінки підставам, які фактично зумовили подання рапорту про звільнення, та не з'ясував думку військовослужбовця щодо його бажання продовжувати військову службу.⁵⁰

В справі № 816/2050/16 про незаконне звільнення проти військовослужбовця було відкрито досудове розслідування у кримінальному провадженні та одночасно із цим звільнено з військової служби у зв'язку з позбавленням військового звання в дисциплінарному порядку. Суд надав висновок про те, що на позивача наклали дисциплінарне стягнення до завершення розслідування в кримінальному провадженні, станом на момент звільнення він лише підозрювався у вчиненні злочину, а вина була не доведена в законному порядку, отже, накладення дисциплінарного стягнення і звільнення в цьому разі є неправомірне.⁵¹

49 Постанова Касаційного адміністративного суду від 12.12.2019 в справі № 816/70/16: URL: <https://opendatabot.ua/court/86305884-ddcfb04dd835a27f654020de90b6cf2b>

50 Постанова Верховного Суду від 30.07.2019 в справі № 816/4661/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83331088>

51 Постанова Верховного Суду від 03.07.2019 в справі № 816/2050/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82819944>

Розділ 3. Виплати під час звільнення з військової служби.

3.1. Загальний порядок отримання виплат під час звільнення з військової служби

Виплати, які отримує військовослужбовець під час звільнення з контрактної служби, передбачаються низкою нормативно-правових актів.

Військовослужбовцям під час звільнення виплачують грошове забезпечення, що передбачене для займаної посади, з дня одержання військовою частиною наказу чи письмового повідомлення про звільнення до дня виключення наказом зі списків особового складу включно, але не більше ніж до дня здавання справ та посади, або до дня закінчення щорічної відпустки, яка надається після здавання справ та посади.

Військовослужбовцям, які на день звільнення з військової служби перебувають на лікуванні чи у відпустці для лікування у зв'язку з хворобою, грошове забезпечення виплачується до дня повернення до місця служби включно, але не більше загального терміну перебування на лікуванні в лікарняних закладах, а тим, які перебувають у щорічній основній чи додатковій відпустці, — до дня закінчення відпустки включно. Грошове забезпечення військовослужбовцям, які не здали до вибуття на лікування або у відпустку справи та посаду, виплачується також за період здавання справ та посади в межах установлених строків.

Також під час звільнення військовослужбовцям передбачена низка інших виплат, зокрема компенсації за неотримане речове майно, не надані відпустки, одноразова грошова допомога у зв'язку зі звільненням тощо.

3.2. Нормативно-правова база

✓ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

✓ Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

✓ Постанова КМУ від 30.08.2017 № 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб».

✓ Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей».

✓ Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 178 «Про затвердження Порядку виплати військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації і Управління державної охорони грошової компенсації вартості за неотримане речове майно».

✓ Наказ МОУ від 07.06.2018 № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам».

✓ Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008.

3.3. Найпоширеніші звернення щодо виплат під час звільнення та огляд судової практики

3.3.1. Коли повинні виплатити кошти під час звільнення з контрактної служби?

Згідно з п. 242 Положення Про проходження громадянами України військової служби в Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 (далі — Положення), після надходження до військової частини письмового повідомлення про звільнення військовослужбовця з військової служби або після видан-

ня наказу командира (начальника) військової частини про звільнення, військовослужбовець повинен здати в установлені строки посаду та повинен бути розрахованим, виключеним зі списків особового складу військової частини й направленим на військовий облік до районного (міського) військового комісаріату за обраним місцем проживання.

Згідно з п. 242 абзацу третього Положення Про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України особа звільнена з військової служби, на день виключення зі списків особового складу військової частини має бути повністю забезпечена грошовим, продовольчим і речовим забезпеченням. Військовослужбовець до проведення з ним усіх необхідних розрахунків не виключається без його згоди зі списків особового складу військової частини.

Предметом адміністративного позову в справі № 420/6263/18 було скасування п. наказу про звільнення в частині виключення зі списків особового складу частини та зняття з усіх видів забезпечення з вересня 2017 року. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що остаточний розрахунок проведено через 13 місяців після звільнення. Позиція Верховного Суду полягала в тому, що «виключення зі списків особового складу військовослужбовця можливе за умови проведення з ним усіх необхідних розрахунків щодо грошового, продовольчого та речового забезпечення. До проведення розрахунків виключення військовослужбовця зі списків особового складу дозволяється лише зі згоди військовослужбовця. Тож наказ у частині виключення позивача зі списків особового складу військової частини є незаконним та повинен бути скасованим.»⁵²

3.3.2. Чи виплачується під час звільнення одноразова грошова допомога, кому та в якому розмірі?

Згідно з Наказом МОУ від 07.06.2018 № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» під час звільнення передбачена одноразова грошова допомога (ОГД) у зв'язку зі звільненням, проте виплачується вона не для всіх військовослужбовців. Військовослужбовцям, які звільняються зі служби за станом здоров'я, виплачується ОГД в розмірі 50 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби (тобто така виплата не прив'язана до вислуги років і виплачується всім хто звільнився за вищезгадану підставою).

У разі, якщо військовослужбовець звільняється зі служби за сімейними обставинами, одноразова грошова допомога виплачується в розмірі 25 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби, але лише за наявності вислуги 10 календарних років і більше.

У разі ж звільнення з військової служби за віком; у зв'язку із закінченням строку контракту; скороченням штатів або проведенням організаційних заходів; безпосереднім підпорядкуванням близькій особі; систематичним невиконанням умов контракту командуванням; з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років — ОГД виплачується в розмірі 50 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби, проте також лише за умови наявності вислуги 10 календарних років і більше.

В справі № 810/2734/17 предметом адміністративного позову було визнання протиправними дій щодо виплати грошової допомоги у зв'язку зі звільненням без урахування щомісячної додаткової грошової винагороди. Верховний Суд прийняв постанову про залишення в силі рішення про задоволення позову з огляду на те, що до складу грошового забезпечення військовослужбовців входять чотири види: 1) посадовий оклад; 2) оклад за військовим званням; 3) щомісячні додаткові види грошового забезпечення; 4) одноразові додаткові види грошового забезпечення. Оскільки останні 24 місяці перед звільненням додаткова грошова винагорода в розмірі 60 % грошового забезпечення

⁵² Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05.12.2019 в справі № 420/6263/18: URL: <https://court.gov.ua/press/news/860383/>

нараховувалась і виплачувалася позивачу щомісяця, підстави вважати таку винагороду одноразовим видом грошового забезпечення відсутні.⁵³

Водночас в справі № 808/2159/16, з аналогічним предметом спору, у зв'язку зі звільненням позивача, в порушення вимог Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України, затвердженого Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008, відповідно не здійснив з позивачем повний розрахунок. А саме при обчисленні позивачу одноразової грошової допомоги у зв'язку зі звільненням у розрахунок грошового забезпечення не було включено щомісячну додаткову грошову винагороду, яка йому виплачувалась у розмірі 60 % від грошового забезпечення. У задоволенні позову відмовлено в усіх інстанціях.

Обґрунтування: щомісячна додаткова грошова винагорода, яка передбачена Постановою № 889 від 22.09.2010, не входить до структури і складу грошового забезпечення військовослужбовців, з якого нараховується і виплачується одноразова грошова допомога. Ця винагорода має окремий, особливий і разовий характер виплати, оскільки виплачується тільки тим категоріям військовослужбовців, перелік яких наведений у цій постанові, і тоді, коли у фондї грошового забезпечення наявні (передбачені) кошти для її виплати. Виплата цієї винагороди ставиться в залежність від порядку й умов, що нормативно встановлені розпорядником коштів, відповідно до яких, зокрема, щомісячна її виплата можлива, коли військовослужбовець перебуває на військовій службі, і водночас вона не включається до складу одноразової грошової допомоги у зв'язку зі звільненням з військової служби.⁵⁴

Позивач в справі № 820/5286/17 звернувся до адміністративного суду з позовом про зобов'язання здійснити перерахунок розміру одноразової грошової допомоги у зв'язку зі звільненням з урахуванням щомісячної додаткової грошової винагороди та індексації, які отримував під час проходження служби. Позиція Верховного Суду полягає в пріоритетності законів над підзаконними актами та дискреції держави щодо визначення порядку та розміру гарантій особам, які проходять військову службу. Під час вирішення питання щодо індексації суд зазначив, що індексація грошового забезпечення має систематичний (щомісячний) характер, а тому вона має бути врахована в складі грошового забезпечення військовослужбовців.⁵⁵

Аналогічні правові висновки Верховний Суд сформулював раніше, зокрема в постановвах від 16.05.2019 в справі № 826/11679/17,⁵⁶ від 31.07.2019 в справі № 826/3398/17,⁵⁷ від 08.08.2019 в справі № 802/955/17-а.⁵⁸

В справі № 817/1427/17 позивач звернувся до суду за перерахунком одноразової грошової допомоги. Під час звільнення військовослужбовця відповідачем при розрахунку грошової допомоги безпідставно не включено грошову винагороду, що виплачувалася щомісячно. Водночас позивач просить стягнути з відповідача середній заробіток за весь час затримки виплати недоплаченої суми одноразової грошової допомоги в разі звільнення. Висновки касаційного суду були відповідними: оскільки додаткова грошова винагорода нараховувалась і виплачувалася позивачу щомісяця, підстави вважати таку винагороду одноразовим видом грошового забезпечення відсутні. З огляду на те, що відповідач не сплатив всю належну позивачу суму грошового забезпечення, середній

⁵³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.03.2020 в справі № 810/2734/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88386414>

⁵⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24.03.2020 в справі № 808/2159/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80926852>

⁵⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19.03.2020 в справі № 820/5286/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88305272>

⁵⁶ Постанова Верховного Суду від 16.05.2019 в справі № 826/11679/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81795976>

⁵⁷ Постанова Верховного Суду від 31.07.2019 в справі № 826/3398/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83413171>

⁵⁸ Постанова Верховного Суду від 08.08.2019 в справі № 802/955/17-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83514097>

заробіток повинен бути стягнутий на користь позивача за весь період затримки виплати недоплаченої суми одноразової грошової допомоги у разі звільнення.⁵⁹

Аналогічних правових висновків Верховний Суд дійшов в справах від 16.12.2019 № 825/812/17,⁶⁰ від 19.02.2020 № 822/2741/17.⁶¹

3.3.3. Який порядок виплати компенсації за неотримане речове майно в разі звільнення.

Відповідно до ст. 9-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» речове забезпечення військовослужбовців здійснюється за нормами й у терміни, що визначаються Міністерством оборони України, а порядок грошової компенсації вартості за неотримане речове майно визначається Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до цієї норми Кабінет Міністрів України Постановою від 16.03.2016 № 178 затвердив Порядок виплати військовослужбовцям Збройних сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації й Управління державної охорони грошової компенсації вартості за неотримане речове майно.

Згідно з цим Порядком грошова компенсація виплачується військовослужбовцям з моменту виникнення права на отримання предметів речового майна відповідно до норм забезпечення в разі звільнення з військової служби або ж загибелі (смерті) військовослужбовця. Така виплата здійснюється за місцем військової служби за їхньою заявою (рапортом) на підставі наказу командира (начальника) військової частини, у якому зазначається розмір грошової компенсації на підставі довідки про вартість речового майна, що належить до видання, оригінал якої додається до відомості щодо виплати грошової компенсації. Довідка про вартість речового майна видається речовою службою військової частини з огляду на закупівельну вартість такого майна, розраховану Міноборони станом на 1 січня поточного року.

Предметом спору в справі № 803/1135/17 було визнання протиправними дій щодо невивплати в день виключення зі списків особового складу військової частини грошової компенсації за неотримане під час проходження військової служби речове майно та стягнення такої компенсації. За висновками Верховного Суду, який залишив у силі рішення судів попередніх інстанцій, бездіяльність відповідача щодо невивплати військовою частиною грошової компенсації військовослужбовцю вартості неотриманого речового забезпечення перед його звільненням з військової служби є протиправною, водночас суттєвою умовою підтвердження такої протиправної поведінки був відповідний рапорт, який військовослужбовець подав до його звільнення.⁶²

Аналогічних правових висновків Верховний Суд дійшов, зокрема, у Постанові від 24.10.2018 (справа № 803/963/17) та в справі № 803/1609/17.

Важливою для осіб, які не подали рапорт на отримання компенсації під час служби, буде справа № 2040/7697/18, де позивач — звільнений військовослужбовець — звернувся до суду з вимогою до військової частини надати довідку про неотримане речове майно та виплатити належну компенсацію за нього. Відповідач (військова частина) зазначив, що позивач звернувся із заявою про надання довідки та виплату компенсації, вже не перебуваючи у статусі військовослужбовця (на момент подання заяви особа була вже звільнена з військової служби). Суд касаційної інстанції погодився з висновками судів попередніх інстанцій, що у разі звільнення військовослужбовця з військової служби в нього виникає право на грошову компенсацію вартості за неотримане речове майно,

⁵⁹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28.02.2020 в справі № 817/1427/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88305272>

⁶⁰ Постанова Верховного Суду від 16.12.2019 № 825/812/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86387706>

⁶¹ Постанова Верховного Суду від 19.02.2020 в справі № 822/2741/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87713338>

⁶² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12.02.2020 в справі № 803/1135/1. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87526707>

яке реалізується шляхом подання військовослужбовцем відповідної заяви (рапорту) за місцем військової служби. Застосування в пункті 3 Порядку № 178 словосполучення «у разі звільнення з військової служби», а не, наприклад, «при звільненні з військової служби», дозволяє дійти висновку, що право на грошову компенсацію вартості за неотримане речове майно не залежить від факту закінчення проходження військової служби (виключення військовослужбовця зі списків особового складу). Отже, військовослужбовці після звільнення їх з військової служби зберігають право на грошову компенсацію вартості за неотримане речове майно.⁶³

3.3.4. Чи входить підйомна допомога до складу грошового забезпечення?

Відповідно до п. 2 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» до складу грошового забезпечення входять: посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення. До 25.10.2015 діяла редакція ч. 3 ст. 9 Закону, відповідно до якої в разі переїзду військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, а також тих, хто перебуває на кадровій військовій службі, на нове місце військової служби в інший населений пункт, їм виплачується, зокрема, підйомна допомога в розмірі місячного грошового забезпечення на військовослужбовця і 50 відсотків місячного грошового забезпечення на кожного члена сім'ї військовослужбовця, який переїжджає з ним на нове місце військової служби. Тож суди під час визначення права на підйомну допомогу враховують період служби та вид служби (за контрактом, кадрова та інші). Також слід зазначити, що підйомна допомога не входить до складу грошового забезпечення, відповідно вона не є складником заробітної плати.

В справі 802/1854/17-а з військовослужбовцем під час звільнення в запас не був проведений повний розрахунок, зокрема не виплачено суму підйомної допомоги, виключення зі списків особового складу та зняття з усіх видів забезпечення. За зобов'язанням сплатити таку допомогу військовослужбовець вимушений був два рази звертатися до суду. У цій справі позивач вимагає виплатити йому середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку на підставі ст. 117 Кодексу законів про працю України, оскільки остаточний розрахунок проведений із ним на 14 місяців пізніше дати звільнення. Позиція судів апеляційної та касаційної ланки полягала в тому, що підйомна допомога не входить до складу грошового забезпечення військовослужбовців, тому не є оплатою праці, а відповідно й вимоги статей 116, 117 КЗпП України не можуть бути застосовані в цих правовідносинах. За своєю суттю середній заробіток за час затримки розрахунку в разі звільнення не належить до неустойки та не є санкцією за невиконання грошового зобов'язання. Це компенсаційна виплата за порушення права на оплату праці, до якої не належать виплати підйомної допомоги.⁶⁴

В справі № 802/689/16-а позивач обґрунтовує позовні вимоги про виплату підйомної допомоги тим, що під час звільнення мобілізованого військовослужбовця не була виплачена підйомна допомога у зв'язку з переїздом на нове місце служби. Військовослужбовець було виключено зі списків особового складу загону та всіх видів забезпечення без проведення остаточного розрахунку. Верховний Суд виходив з того, що на момент виникнення правовідносин між позивачем та відповідачем діяла редакція Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», нормами якої не було передбачено отримання офіцерським складом підйомної допомоги в разі переїзду на нове місце служби. Верховний Суд звертає увагу на те, що помилковим є ототожнення понять «військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період» та «військова служба за призовом осіб офіцерського складу», оскільки за пра-

⁶³ Постанова Верховного Суду від 23.08.2019 року в справі № 2040/7697/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83835886>

⁶⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 04.03.2020 в справі № 802/1854/17-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88027503>

вилами ст. 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» це різні види військової служби.⁶⁵

3.3.5. Який порядок виплати компенсації за невикористані дні щорічної основної відпустки?

П. 12 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також п. 3 розділу XXXI Наказу № 260 Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» передбачено, що в рік звільнення військовослужбовцем, звільненим з військової служби за віком, станом здоров'я, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, які не використали щорічну основну відпустку або використали частково, за їхнім бажанням надається відпустка з наступним виключенням зі списків особового складу військової частини та виплачується грошове забезпечення в розмірі відповідно до кількості наданих днів відпустки або виплачується грошова компенсація за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки, зокрема за минулі роки.

Іншим військовослужбовцям, які звільняються з військової служби, за їхнім бажанням надається відпустка з наступним виключенням зі списків особового складу військової частини тривалістю, що визначається пропорційно часу, прослуженому в році звільнення за кожен повний місяць служби, та за час такої відпустки виплачується грошове забезпечення або виплачується грошова компенсація за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки, зокрема за минулі роки. Грошове забезпечення за період відпустки виплачується до дня закінчення відпустки включно на підставі наказу командира військової частини.

Рішення суду в справі № 580/288/18 за зверненням колишнього військовослужбовця про стягнення з військового комісаріату на його користь безпідставно повернутих коштів за невикористані дні щорічної основної відпустки мотивоване тим, що гарантоване трудовим законодавством право позивача, як військовослужбовця за контрактом, після звільнення з військової служби на виплату компенсації за невикористані відпустки є порушеним відповідачем і потребує судового захисту в спосіб стягнення відповідної грошової компенсації.⁶⁶

3.3.6. Чи виплачується компенсація за невикористані дні додаткової відпустки?

Так, виплачується. Пункт 5 розділу XXXI Наказу № 260 Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» також вказує на те, що військовослужбовцям, які мають право на щорічні додаткові відпустки відповідно до чинного законодавства України, виплачується компенсація за всі календарні дні невикористаної додаткової відпустки, яка надається в повному обсязі або пропорційно часу, прослуженому в році звільнення.

В справі № 620/4218/18 позивач звернувся до суду у зв'язку з тим, що відповідач протиправно не сплатив грошову компенсацію за невикористані дні додаткової відпустки під час звільнення. Військовослужбовець у період з 2015 року до 22.10.2018 проходив службу у військовій частині, додаткову пільгову відпустку учасника бойових дій не використовував. Суд, визначивши цю справу зразковою, вирішив що припинення відпустки на час особливого періоду не означає припинення права на відпустку, яке може бути реалізовано в один із таких двох способів: 1) безпосереднє надання особі відпустки після закінчення особливого періоду, який може тривати невизначений термін; 2) грошова компенсація відпустки особі. За висновком суду, в разі невикористання військовослужбовцями щорічної основної або додаткової відпустки, у рік звільнення їм виплачується

⁶⁵ Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05.03.2020 в справі № 802/689/16-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88667594>

⁶⁶ Постанова Апеляційного суду Сумської області в складі колегії суддів судової палати у цивільних справах в справі № 580/288/18 від 09.07.2018. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75180253>

грошова компенсація за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки.⁶⁷

3.3.7. Який порядок обрахування компенсації за невикористану щорічну відпустку?

Розрахунок грошового забезпечення за час надання щорічної основної відпустки з подальшим виключенням зі списків особового складу та грошової компенсації за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки здійснюється з огляду на посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавки за вислугу років та щомісячних додаткових видів грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення, які військовослужбовець отримував за останньою займаною штатною посадою. Грошова допомога на оздоровлення до розрахунку не включається.

Грошове забезпечення за період наданої відпустки або розмір грошової компенсації за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки в рік звільнення обчислюється з такого розрахунку:

- тим, які мають вислугу до 10 календарних років, — 2,5 календарних дня;
- тим, які мають вислугу від 10 до 15 календарних років, — 2,9 календарних дня;
- тим, які мають вислугу від 15 до 20 календарних років, — 3,3 календарних дня;
- тим, які мають вислугу 20 і більше календарних років, — 3,8 календарних дня.

Одержана в результаті обчислення тривалість відпустки округлюється в бік збільшення до повного дня.

3.3.8. Чи повинен військовослужбовець повертати кошти за використану відпустку?

Так, у разі звільнення з військової служби військовослужбовців (крім військовослужбовців, які звільнюються зі служби за віком, станом здоров'я, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, у зв'язку зі скороченням штатів чи проведенням організаційних заходів, а також військовослужбовців строкової військової служби) до закінчення календарного року, за який вони вже використали щорічну основну та додаткову відпустку повної тривалості, на підставі наказу командира провадиться відрахування з їхнього грошового забезпечення з урахуванням часу проходження служби в році звільнення. Розрахунок суми, яку треба відрахувати з грошового забезпечення, здійснюється пропорційно з огляду на розмір грошового забезпечення, яке отримав військовослужбовець під час щорічної основної та додаткової відпусток. У разі смерті військовослужбовця відрахування з його грошового забезпечення за дні щорічної основної та додаткової відпусток не провадяться.

3.3.9. Чи повинен військовослужбовець компенсувати вартість навчання, якщо він розірвав контракт із військовим навчальним закладом?

Частиною 10 ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначено, що курсанти в разі дострокового розірвання контракту через небажання продовжувати навчання, недисциплінованість та в разі відмови від подальшого проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу після закінчення вищого навчального закладу відшкодовують Міністерству оборони України та іншим центральним органам виконавчої влади, яким підпорядковані ці навчальні заклади, витрати, пов'язані з їхнім утриманням у вищому навчальному закладі, відповідно до порядку й умов, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Механізм відшкодування визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2006 № 964 «Про затвердження Порядку відшкодування курсантами витрат, пов'язаних з їхнім утриманням у вищих навчальних закладах» (далі — Порядок).

На виконання вищевказаного п. 3 Порядку видано спільний Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Мі-

⁶⁷ Рішення Верховного Суду від 16.05.2019 в справі №620/4218/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81798649>

ністерства транспорту та зв'язку України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Служби безпеки України від 16.07.2007 № 419/831/240/605/537/219/534, яким затверджений Порядок розрахунку витрат, пов'язаних з утриманням курсантів у вищих навчальних закладах (далі — Спільний наказ).

У вищезгаданому Спільному наказі зазначено, що витратами на грошове забезпечення є отримане курсантом щомісячне грошове забезпечення за весь період навчання. Фактичні дані вираховуються з розрахункових відомостей та інших документів, що підтверджують виплату щомісячного грошового забезпечення курсанту.

Отже, курсанти в разі дострокового розірвання контракту відшкодовують витрати, пов'язані з їхнім утриманням у вищому навчальному закладі. У разі відмови від добровільного відшкодування витрат таке відшкодування здійснюється в судовому порядку.

В справі № 2318/6529/12 колишній курсант оскаржував рішення суду про стягнення суми на відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням в університеті Повітряних сил. Мотивував свої дії тим, що навчання проходило в період строкової служби, а не понад строку строкової служби, оскільки він навчався строком менше, ніж встановлено законодавством для проходження військової служби. Судами встановлено, що курсант відрахований від подальшого навчання як такий, що не вислужив встановлений строк строкової військової служби. З наданих університетом розрахунків витрат на утримання курсанта встановлено, що позивачем до розрахунку взято період навчання, який не зараховується до строку строкової військової служби та відповідно є періодом навчання, що перевищує строк строкової військової служби. Отже, рішення судів про стягнення розрахованих університетом сум залишено в силі.⁶⁸

Аналогічна позиція про обов'язковість відшкодування витрат зазначена в справі 59/19158/14-ц.

.....
⁶⁸ Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в справі № 2318/6529/12 від 26.09.2018. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76887287>

Розділ 4. Право на забезпечення житлом

Забезпечення житлом є ще однією з найбільш затребуваних пільг серед учасників бойових дій. Житлові пільги, які передбачені для військовослужбовців та ветеранів, умовно можна розділити на категорії, як-от: право на житловий облік, право на компенсацію за неотримане житло та пільгове житлове кредитування.

Право на житловий облік можна також умовно розділити на відомчий (при військовій частині) та загальний (при місцевих радах). Учасники бойових дій мають право на першочергове забезпечення житлом, особи з інвалідністю внаслідок війни та члени сімей загиблих — право на позачергове забезпечення житлом.⁶⁹

У разі, коли немає можливості забезпечити таких осіб житлом безпосередньо, у разі відсутності будівництва, недостатнього фінансування, у певних категорій осіб є право на отримання грошової компенсації за належне житло.

4.1. Нормативно-правова база

✓ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

✓ Житловий Кодекс Української РСР.

✓ Закон України «Про житловий фонд соціального призначення».

✓ Постанова Ради Міністрів Української РСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11.12.1984 № 470 «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР».

✓ Постанова КМУ від 10.10.2018 № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом».

✓ Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081 «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями».

✓ Постанова КМУ від 19.10.2016 № 719 «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей».

✓ Постанова КМУ від 18.04.2018 № 280 «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України».

4.2. Найпоширеніші звернення щодо забезпечення житлом та огляд судової практики

4.2.1. Хто має право на державну програму забезпечення доступним житлом? Яка процедура реалізації цього права?

Державна програма забезпечення доступним житлом передбачена Постановою КМУ від 10.10.2018 № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» та полягає в сплаті 50 % відсотків вартості придбаного житла коштом державного бюджету або ж надання пільгового чи іпотечного кредиту.

Така підтримка надається учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, членам сімей загиблих та внутрішньо переміщеним особам за умови, що їхній середньомісячний грошовий дохід (зарплата, грошове забезпечення, пенсія тощо) та членів їхніх сімей у сумі не перевищує трикратного розміру середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні, а також вони відповідають одній із таких вимог: перебувають на квартирному обліку або не мають у власності житла, або мають на правах власності житло площею не більше ніж 13,65 м² на одну особу, або ж є внутрішньо переміщеними особами, які не мають житла на неокупованій території. Подати заяву та необхідні документи на отримання державної підтримки необхідно до регіонального управління Держмолодьжитла.

⁶⁹ ст. 12 (п. 14), ст. 13 (п. 18), ст. 15 (п. 15) Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

4.2.2. Які є підстави для взяття на квартирний облік? Яка процедура реалізації цього права?

На квартирний облік зараховуються громадяни, які потребують поліпшення житлових умов. Такими, що потребують поліпшення житлових умов, визнаються громадяни:

1) забезпечені жилою площею нижче за рівень, що визначається виконавчими комітетами місцевих рад (у кожній області, а також місті Києві встановлюється свій мінімальний граничний рівень, наприклад, у м. Києві це 7 м² житлової площі);

2) які проживають у приміщенні, що не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам;

3) які хворіють на тяжкі форми деяких хронічних захворювань, у зв'язку з чим не можуть проживати в комунальній квартирі або в одній кімнаті з членами своєї сім'ї;

4) які проживають за договором піднайму жилого приміщення в будинках державного або громадського житлового фонду чи за договором найму жилого приміщення в будинках житлово-будівельних кооперативів;

5) які проживають не менше 5 років за договором найму (оренди) у будинках (квартирах), що належать громадянам на праві приватної власності;

б) які проживають у гуртожитках;

7) які проживають в одній кімнаті по дві й більше сім'ї, незалежно від родинних відносин, або особи різної статі, старші за 9 років, крім подружжя (навіть якщо займане ними жите приміщення складається більш як з однієї кімнати);

8) внутрішньо переміщені особи з числа учасників бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни, та члени їхніх сімей, а також члени сімей загиблих (учасників АТО/ООС).⁷⁰

Житловий облік ведуть виконавчі комітети органів місцевого самоврядування за місцем реєстрації громадянина. Також облік можуть вести й за місцем роботи, але в разі, якщо підприємство, установа, організація мають житловий фонд і ведуть житлове будівництво або беруть дольову участь у житловому будівництві. Водночас, якщо є бажання, то такі особи можуть стати на квартирний облік і за місцем фактичного проживання.

Громадян беруть на облік як тих, хто потребує поліпшення житлових умов:

1) за місцем проживання — виконавчий комітет органу місцевого самоврядування за участі громадської комісії з житлових питань, яка створюється при такому виконавчому комітетові;

2) за місцем роботи — за загальним рішенням адміністрації підприємства, установи, організації або органу кооперативної або іншої громадської організації і відповідного профспілкового комітету.

Згідно із Законом України «Про житловий фонд соціального призначення» соціальний квартирний облік здійснюється відповідними органами місцевого самоврядування за місцем проживання громадян (для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли 16 років, осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, — за місцем походження або проживання дітей такої категорії до встановлення опіки, піклування, влаштування в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; для внутрішньо переміщених осіб — за місцем перебування на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб), які мають право на отримання квартир, садибних (одноквартирних) жилих будинків із житлового фонду соціального призначення, після набуття ними повної цивільної дієздатності відповідно до закону.

⁷⁰ Постанова Ради Міністрів Української РСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11.12.1984 №470 «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-n>

4.2.3. Які документи необхідно подати для зарахування на облік громадян, що потребують поліпшення житлових умов?

Документи для зарахування на квартирний облік можуть відрізнятись залежно від підстав взяття на квартирний облік. Обов'язковою умовою є подання заяви в довільній формі, яку підписує заявник разом із членами сім'ї, які бажають бути зараховані на квартирний облік. До заяви додаються такі документи:

- довідка про місце реєстрації і склад сім'ї, яка видається ЖЕКом або ОСББ. У вказаному документі обов'язково зазначаються адреса реєстрації, житлова площа житлового приміщення, особи, які зареєстровані в приміщенні;
- довідка про перебування членів сім'ї на квартирному обліку за місцем роботи, а також у відповідній раді;
- для внутрішньо переміщених осіб також необхідна копія довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та копії довідок про взяття на такий облік членів її сім'ї;
- якщо зарахування на облік пов'язане з певними обставинами (невідповідність приміщення санітарним чи технічним вимогами, захворювання члена сім'ї тощо), до заяви також обов'язково додаються відповідні підтверджуючі документи.

Рішення за поданою заявою має бути прийнято в місячний термін.

4.2.4. Які є підстави для виключення з обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов?

За загальним правилом громадяни перебувають на обліку потребуючих поліпшення житлових умов до одержання жилого приміщення. Водночас є підстави, коли зняття з обліку таких громадян може відбутися раніше:

- 1) відбулося поліпшення житлових умов, внаслідок якого відпали підстави для надання іншого жилого приміщення;
- 2) громадянин виїхав на постійне місце проживання до іншого населеного пункту;
- 3) були припинені трудові відносини з підприємством, установою, організацією особи, яка перебуває на обліку за місцем роботи, крім випадків, передбачених законодавством;
- 4) громадянина засудили до позбавлення волі на строк понад шість місяців;
- 5) у разі подання відомостей, що не відповідають дійсності, які стали підставою для взяття на облік, або неправомірних дій службових осіб під час вирішення питання про взяття на облік.

Також, згідно п. 5 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення», підставою для зняття з обліку є надання особі в установленому порядку земельної ділянки для будівництва приватного житлового будинку.

Зняття з обліку потребуючих поліпшення житлових умов провадиться органами, які винесли або затвердили рішення про взяття громадянина на облік.

Про зняття з обліку потребуючих поліпшення житлових умов громадяни повідомляються в письмовій формі із зазначенням підстав зняття з обліку.⁷¹

4.2.5. Які існують пільги щодо черговості отримання житла учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни? Як отримати житло особі з інвалідністю, яка перебуває на обліку понад два роки? Що робити, якщо держава не забезпечує житлом?

Згідно з п. 18 ст. 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» особи з інвалідністю внаслідок війни, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на позачергове забезпечення житлом, зокрема використовуючи житлову площу, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами та організаціями в розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій.

71 ст. 40 Житлового кодексу Української РСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>

Такі особи забезпечуються жилою площею протягом двох років з дня взяття на квартирний облік, а особи з інвалідністю 1 групи з числа учасників бойових дій на території інших країн — протягом року.

Також згідно з частинами 1, 3 ст. 46 ЖК УРСР та підп. 5.1 п. 46 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених Постановою Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11.12.1984 за № 470, поза чергою жила приміщення надається особам з інвалідністю внаслідок війни й прирівняним до них у встановленому порядку особам протягом двох років з дати прийняття рішення про включення їх до списку на позачергове одержання жилого приміщення.

Також законом передбачено, що учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи виконання обов'язків військової служби, забезпечуються жилою площею протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.⁷²

У разі неотримання такого житла протягом двох років особа може звернутися до суду для відновлення її порушеного права.

Загалом правова позиція судів з цього питання — забезпечення позивача житлом можливе лише згідно з чергою з урахуванням часу взяття на облік та в порядку, передбаченому законодавством, оскільки в позивачів немає переважного права на отримання житла, відмінного від інших осіб, які за часом взяття на облік у цьому ж списку (з такими ж пільгами) передують позивачу.

Проте в справі № 203/1784/16-ц суд зайняв сторону позивача та визнав, що ненадання позивачу як особі з інвалідністю внаслідок війни житла протягом 24 років перебування на обліку є грубим порушенням його прав та охоронюваних законом інтересів, а органи державної влади не можуть посилатися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань. Приймавши той чи інший акт, держава дала підстави для виникнення у фізичних осіб обґрунтованих сподівань стосовно виконання закону, що узгоджується з практикою ЄСПЛ в справі «Кечко проти України» (заява № 63134/00) від 08.11.2005.⁷³

Також в справі № 500/3020/15 позивач є особою з інвалідністю внаслідок війни та перебуває на квартирному обліку. Верховний Суд у Постанові від 17.01.2019 вказав на те, що квартира, в котрій проживав позивач, хоча і є комунальною власністю, але вже використовується позивачем, її виділення в користування позивача не порушує прав та законних інтересів інших осіб, які знаходяться в позачерговій черзі перед ним, а бездіяльність відповідача не відповідає покладеним на нього обов'язкам. Незабезпечення прав позивача на житло згідно із зазначеними вище нормами є протиправним.⁷⁴

Та за схожих обставин в інших випадках суд залишав касаційну скаргу позивачів без задоволення.

Зокрема, в справі № 344/8248/17-ц суд дійшов висновку, що позивач (особа з інвалідністю внаслідок війни) має право на позачергове отримання житла, проте забезпечення позивача житлом можливе лише згідно з існуючою черговою системою з урахуванням часу взяття на облік та в порядку, передбаченому законодавством. Оскільки позивачем не надано суду доказів наявності переважного права на отримання житла, відмінного від інших осіб, які за часом взяття на облік у списку стоять перед ним (і мають такі ж пільги),

72 ч. 1, 3 ст. 46 ЖК УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>;

п. 18 ст. 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>;

пп. 5.1 п. 46 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених Постановою Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11.12.1984 за № 470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-n>

73 Постанова Верховного Суду від 28.11.2018 в справі № 203/1784/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78192469>

74 Постанова Верховного Суду від 17.01.2019 в справі № 500/3020/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79313867>

позивач має право на забезпечення житлом лише за умови надходження його черги на отримання житла. Касаційну скаргу позивача було залишено без задоволення.⁷⁵

Аналогічна правова позиція викладена в постановках Верховного Суду України у справах №6-390цс15⁷⁶, в справі №712/4259/17⁷⁷, в справі №725/3605/19⁷⁸, в справі №200/5893/18-ц⁷⁹, в справі №304/515/17⁸⁰, в справі №369/4619/16-ц⁸¹, в справі №676/1707/17-ц⁸², в справі №500/3020/15-ц⁸³, в справі №638/22673/14-ц.⁸⁴

В справі №461/7153/16-ц позивач — особа з інвалідністю внаслідок війни 3 групи, звернувся до суду з позовом до Львівської міської ради, ГУ МВС України у Львівській області про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії. Суд дійшов висновку, що право позивача на позачергове одержання житла було порушено внаслідок протиправної бездіяльності ГУ МВС України у Львівській області і таке право підлягає захисту, але зазначив, що Львівська міська рада в межах наданих їй повноважень уживала заходів для вирішення питання щодо поліпшення житлових умов позивача, тому залишив касаційну скаргу позивача без задоволення.⁸⁵

Також цікавою є практика щодо стягнення компенсації за неотримане житло. В справі №357/10721/16-ц позивачу (особі з інвалідністю внаслідок війни 2 групи) не було надано квартиру протягом 2 років із моменту взяття на квартирний облік. На його звернення виконавчий комітет міської ради повідомив про відсутність відповідного фінансування для забезпечення житлом. Посилаючись на неправомірність дій відповідачів щодо порушення гарантій, позивач просив стягнути солідарно з відповідачів збитки у вигляді упущеної вигоди в розмірі 727 287 грн., що становлять вартість середньоринкової двокімнатної квартири, а також 200 000 грн. на відшкодування моральної шкоди. Касаційний суд встановив, що вартість неотриманої позивачем квартири не може вважатися збитками в розумінні положення частини другої ст. 22 ЦК України, оскільки упущена вигода позивача полягає в тих доходах, які він недоотримав або недоотримує внаслідок порушених цивільних прав, однак забезпечення позивача житлом відповідно до ст. 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» не вважається доходом, який особа могла б реально одержати за звичайних обставин, а є пільгою, надання якої пов'язується з наявністю статусу інваліда війни та потребі в поліпшенні житлових умов. Також незабезпечення позивача житловою площею, за умови недоведення вищезазначених обставин, не є достатньою підставою для відшкодування моральної шкоди.⁸⁶

Також не на користь особи з інвалідністю внаслідок війни є практика стягнення коштів за вже придбане житло. Зокрема в справі №461/3295/16-ц позивач звернувся до суду з

75 Постанова Верховного Суду від 3.04.2020 в справі №344/8248/17-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88575082>

76 Постанова Верховного Суду від 03.06. 2015 в справі №6-390цс15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44749751>

77 Постанова Верховного Суду від 11.11.2019 в справі №712/4259/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86275657>

78 Постанова Верховного Суду від 24.02.2020 в справі №725/3605/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87901319>

79 Постанова Верховного Суду від 04.12.2019 в справі №200/5893/18-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86205829>

80 Постанова Верховного Суду від 09.10.2019 в справі №304/515/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85033531>

81 Постанова Верховного Суду від 10.10.2018 в справі №369/4619/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77136314>

82 Постанова Верховного Суду від 12.03.2018 в справі №676/1707/17-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72793720>

83 Постанова ВССУ від 16.11.2016 в справі №500/3020/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62960705>

84 Постанова ВССУ від 04.10.2017 в справі №638/22673/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72561361>

85 Постанова Верховного Суду від 18.07.2019 в справі №461/7153/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83175752>

86 Постанова Верховного Суду від 20.11.2019 в справі №357/10721/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86103585>

позовом до ВК Львівської МР, Міністерства соціальної політики про визнання проти-правною бездіяльності та стягнення одноразової грошової компенсації, оскільки ним за кредитні кошти придбана квартира та повністю виконані кредитні зобов'язання перед банком. Позивач вважав, що його право на житло грубо порушене відповідачами шляхом ненадання квартири у встановлений законом строк, і він змушений витратити на це власні кошти. Суд дійшов висновку, що для вирішення питання про компенсацію за належне позивачу для отримання жиле приміщення встановлена спеціальна процедура, а саме шляхом звернення до Житлової комісії військових частин, військових комісаріатів та квартирно-експлуатаційних установ (організацій). Позивач до комісії не звертався, рішення відповідно до законодавства комісія не приймала, тому спір про цивільне право є передчасним, оскільки за умов, коли самою комісією питання (позитивно чи негативно) не вирішено, суд не має права брати на себе її повноваження й стягувати на користь позивача грошові кошти як компенсацію за придбане ним житло.⁸⁷

4.2.6. Які військовослужбовці мають право на забезпечення житлом для постійного проживання?

Військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їхніх сімей надаються жилі приміщення для постійного проживання або за їхнім бажанням грошова компенсація за належне їм для отримання жиле приміщення. Такі жилі приміщення або грошова компенсація надаються їм один раз протягом усього часу проходження військової служби за умови, що вони не використали право на безоплатну приватизацію житла.⁸⁸

Забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей житлом для постійного проживання проводиться шляхом надання один раз протягом усього часу проходження військової служби житла новозбудованого, виключеного з числа службового, вивільненого або придбаного у фізичних чи юридичних осіб, надання кредиту для спорудження (купівлі) житла.⁸⁹

Облік військовослужбовців, які потребують поліпшення житлових умов, ведеться у військових частинах та квартирно-експлуатаційних органах.

Для зарахування на облік військовослужбовець подає рапорт на ім'я безпосереднього командира (начальника).

До рапорту додаються:

- довідка з місця проживання про реєстрацію і склад сім'ї;
- витяг з особової справи військовослужбовця про склад сім'ї;
- довідка про те, чи перебувають члени сім'ї на квартирному обліку за місцем роботи (у виконавчих органах місцевих рад);
- документи, що підтверджують право на першочергове та позачергове одержання житла, інші пільги.

Інші документи житлова комісія запитує в разі потреби через командира військової частини у відповідних державних органах, установах, організаціях, громадян.

Військовослужбовцям житло надається в порядку черговості, який визначається за часом зарахування на облік (включення до списків осіб, які користуються правом першочергового або позачергового одержання житлових приміщень).

4.2.7. Які є підстави для залишення на житловому обліку під час звільнення?

Військовослужбовці знімаються з обліку в разі:

- поліпшення житлових умов, унаслідок чого відпала потреба в наданні житла;

⁸⁷ Постанова Верховного Суду від 22.05.2019 в справі №461/3295/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82599789>

⁸⁸ ч. 1 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>

⁸⁹ п. 7 Постанови Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081 «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-n>

- засудження військовослужбовця до позбавлення волі на строк понад шість місяців, крім умовного засудження;
- звільнення з військової служби за службовою невідповідністю, у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту військовослужбовцем;
- подання відомостей, що не відповідають дійсності, але стали підставою для зарахування на облік;
- в інших випадках, передбачених законодавством.⁹⁰

Відповідно до ч. 9 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці, які перебувають на обліку, під час звільнення з військової служби в запас або відставку за віком, станом здоров'я, а також у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, зі скороченням штатів або проведенням інших організаційних заходів за неможливості використання на військовій службі, залишаються (за їхнім бажанням) на обліку у військової частині до одержання житла з державного житлового фонду за останнім місцем проходження служби, а в разі розформування військової частини — у військовому комісаріаті й КЕВ (КЕЧ) району та користуються правом позачергового одержання житла.

4.2.8. Чи зберігається за військовослужбовцем попередній час перебування на обліку під час переведення?

Згідно з п. 32 Постанови Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081 «Порядок забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями» черговість надання житла визначається за часом зарахування на облік. Відповідно до вимог п. 26 Порядку військовослужбовці, які перебувають на обліку, у разі переміщення по військовій службі, пов'язаного з переїздом до іншого гарнізону (в іншу місцевість), зараховуються на облік за новим місцем служби разом із членами їхніх сімей зі збереженням попереднього часу перебування на обліку.

У разі переведення військовослужбовця, який перебуває на обліку, до нового місця проходження військової служби або звільнення його з військової служби командир військової частини зобов'язаний надати до КЕВ (КЕЧ) району витяг з наказу про переміщення або звільнення військовослужбовця протягом 10 днів з дня видавання цього наказу. Отже, саме на командування військової частини покладено обов'язок забезпечення належного оформлення подальшого квартирного обліку військовослужбовця, який переміщується до нового місця служби, для того, щоб унеможливити порушення житлових прав військовослужбовця.

З наведеним твердженням погоджується Верховний Суд у Постанові від 18.03.2019 в справі № 285/3566/17. Позивач у 2000 році зарахований на квартирний облік при військової частині, а після її реформування переведений у 2003 році на службу до іншої військової частини. У серпні 2017 року позивач надав документи в житлову комісію для поновлення на квартирному обліку, проте рішенням житлової комісії його зараховано на квартирний облік тільки з 2017 року. Відповідач зазначив що позивач звернувся з відповідним рапортом лише через 14 років після переміщення. Проте суд прийняв рішення зобов'язати військовою частину зарахувати позивача на квартирний облік з 2000 року, посилячись на вищезгадані норми.⁹¹

4.2.9. Що вважається штучним погіршенням умов проживання?

Штучним погіршенням житлових умов вважається обмін займаного жилого приміщення, його псування або руйнування, відчуження придатного й достатнього за розміром для проживання жилого будинку (частини будинку), а також якщо потреба в поліпшенні житлових умов громадянина виникла внаслідок вилучення жилого приміщення, використовуваного для одержання нетрудових доходів. Особи, які штучно погіршили

⁹⁰ п. 307 Постанови Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081 «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-n>

⁹¹ Постанова Верховного Суду від 18.03.2019 в справі № 285/3566/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80751440>

житлові умови, не беруться на облік тих, хто потребує поліпшення житлових умов, протягом п'яти років з моменту такого погіршення.

4.2.10. Хто має право на отримання компенсації за житло відповідно до Постанови КМУ № 719 від 19.10.2016 та Постанови КМУ № 280 від 18.04.2018?

Згідно з Постановою КМУ від 19.10.2016 № 719 «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей» мають право отримати грошову виплату на придбання житла такі категорії осіб, як: особи з інвалідністю внаслідок війни 1 та 2 групи, внутрішньо переміщені особи, які є учасниками бойових дій, або особи з інвалідністю внаслідок війни 3 групи та члени сім'ї особи, яка загинула (зникла безвісти), померла.

Для оформлення грошової компенсації необхідно перебувати на квартирному обліку. Внутрішньо переміщеним особам додатково потрібно перебувати протягом року на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб. Грошова компенсація надається в порядку черговості взяття на квартирний облік.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 № 280 «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» мають право отримати виплату грошової компенсації на придбання житла внутрішньо переміщені особи, які є учасниками бойових дій, та внутрішньо переміщені особи, що є особами з інвалідністю внаслідок війни 3 групи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України й брали безпосередню участь в АТО/ООС.

Компенсація за належне житло виплачується в порядку черговості. Черга на виплату також формується відповідно до черговості подання документів.

4.2.11. Як розраховується сума компенсації? Які особи належать до членів сім'ї загиблого в цьому контексті?

Розмір грошової компенсації розраховується за формулою:

$$\text{ГК} = (\mathbf{13,65} \times \mathbf{Nc} + \mathbf{35,22} + (\mathbf{10} \times \mathbf{Nn})) \times \mathbf{Bг} \times \mathbf{Km} + \mathbf{ПЗ},$$

де Nc — кількість членів сім'ї особи, яка загинула (зникла безвісти), померла, за однією категорією, або кількість членів сім'ї особи з інвалідністю або внутрішньо переміщеної особи, на яких розраховується грошова компенсація; Nn — кількість членів сім'ї, які є особами з інвалідністю або дітьми з інвалідністю, на яких розраховується грошова компенсація з урахуванням додаткових 10 м² жилої площі на кожного члена сім'ї (з урахуванням внутрішньо переміщеної особи, яка захищала незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України); Bг — гранична вартість (гривень) 1 м² загальної площі житла для населеного пункту, в якому внутрішньопереміщена особа перебуває на обліку на день звернення за грошовою компенсацією (показники граничної вартості змінюються кожного кварталу згідно з наказами Мінрегіонбуду); Km — коефіцієнт збільшення граничної вартості 1 м² загальної площі житла: 1) для м. Києва, Дніпра, Львова, Одеси та Харкова коефіцієнт становить 1,75; 2) для обласних центрів, а також міст обласного значення з населенням понад 300 тис. чоловік — 1,5; 3) для міст обласного значення з населенням від 100 тис. до 300 тис. — 1,25; 4) для інших міст — 1; ПЗ — витрати на реєстрацію права власності та сплату потрібних податків.

До членів сім'ї, які беруться до уваги під час обрахування компенсації, належать дружина (чоловік); малолітні (до 14 років) і неповнолітні (до 18 років) діти; неодружені повнолітні діти, які є особами з інвалідністю з дитинства 1 та 2 групи або особами з інвалідністю 1 групи; неодружені діти, які навчаються за денною формою — до закінчення ними закладів освіти, але не довше ніж до 23 років; батько та мати, що проживають разом з ВПО, якщо вони є особами з інвалідністю або досягли 60-річного віку, або отримують пенсію за віком.

4.2.12. Як ділиться компенсація між членам сім'ї загиблого?

Членам сім'ї загиблого (зниклого безвісти), померлого компенсація виплачується однієї із категорій родичів у такій черговості: 1 — дружина (чоловік) і малолітні та неповнолітні діти (зокрема усиновлені), які проживають разом з матір'ю (батьком); дружина

(чоловік), якщо в особи, яка загинула (пропала безвісти), померла, немає дітей (зокрема усиновлених); II — малолітні та неповнолітні діти (в т.ч. усиновлені), які на день смерті проживали окремо від матері (батька), якщо особа, яка загинула, на день смерті розлучена або не розлучена і дружина (чоловік) цієї особи не позбавлена/-ний батьківських прав; малолітні та неповнолітні діти загиблої особи; III — батьки особи, яка загинула; IV — повнолітні діти, які не мають (не мали) своїх сімей; V — повнолітні діти, які визнані особами з інвалідністю з дитинства та мають свої сім'ї; VI — повнолітні діти, обоє батьків яких загинули; VII — дружина (чоловік), яка (який) на момент загибелі особи позбавлена/-ний батьківських прав щодо малолітніх та /або неповнолітніх дітей (зокрема усиновлених), або не позбавлена/- ний батьківських прав, але діти проживають окремо від дружини (чоловіка).

4.2.13. Чи стягуються податки з компенсації?

Під час розрахунку розміру компенсації додатково враховується податок.

Постановами № 719 та № 280 передбачено, що розмір грошової компенсації (ГК) розраховується за формулою:

ГК = (13,65 x Nс + 35,22 + (10 x Nп)) x Bг x Km + ПЗ, де ПЗ — це витрати, пов'язані з купівлею, оформленням права власності на житло та сплатою передбачених законодавством податків і зборів (обов'язкових платежів). Отже, грошова компенсація вже включає суму, необхідну для сплати податків чи інших обов'язкових платежів.

4.2.14. Чи може частину вартості житла компенсувати держава? Що передбачає програма «50 на 50», або «Доступне житло»?

Державна програма полягає в сплаті 50% відсотків вартості придбаного житла коштом державного бюджету або наданні пільгового або іпотечного кредиту та передбачена Постановою КМУ від 10.10.2018 № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом».

Така державна підтримка надається учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, членам сімей загиблих та внутрішньо переміщеним особам, котрі відповідають одній з таких вимог: перебувають на квартирному обліку або не мають у власності житла, або ж мають у праві власності житло, але площею не більше ніж 13,65 м² на одну особу, або ж є внутрішньо переміщеними особами, які не мають житла на неокупованій території. Умовою для участі в програмі забезпечення доступним житлом є середньомісячний грошовий дохід (зарплата, грошове забезпечення, пенсія тощо) особи та членів її сім'ї, який у сумі не повинен перевищувати трикратного розміру середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні (про розмір можна дізнатись на сайті Мінфіну або ж Держстату).

Одержувачі державної підтримки самостійно обирають об'єкти, на будівництво яких можуть спрямовуватися кошти державної підтримки, а також новозбудовані об'єкти, але такі об'єкти повинні відповідати встановленим законом вимогам. Перелік вимог до забудовників (продавців, управителів, замовників) зазначений у Постанові КМУ від 10.10.2018 № 819. Також у постанові передбачений перелік необхідних документів, з котрими необхідно звернутися до регіонального управління Держмолодьжитла та площа житла, з розрахунку якого держава сплачує 50% відсотків вартості за рахунок коштів державного бюджету. Скористатися такою програмою можна лише один раз. Також такою програмою передбачено, що в разі відчуження придбаного за кошти програми житла протягом трьох років, такі кошти повертаються державі.

4.2.15. Чи треба бути зареєстрованим при в/ч, щоб отримати компенсацію за підняттям житла? Чи треба перебувати на квартирному обліку при в/ч для отримання цієї допомоги? Чи входять військовослужбовці до числа членів сім'ї для збільшення розміру компенсації в 1,5 рази?

Виплачується офіцерам (зокрема за призовом), сержантам і старшинам, рядовим, курсантам військових ЗВО та військових навчальних підрозділів ЗВО, які мають сім'ї, починаючи з дня реєстрації рапорту за місцем проходження військової служби (навчання) згідно з наказом командира в/ч (начальника, керівника ВЗВО, ВНП ЗВО) щомісяця (у поточному місяці за попередній). Розмір компенсації для ЗСУ зазначається в щорічно-

му наказі МОУ про бюджетну політику на відповідний рік. За наявності трьох і більше членів сім'ї розміри грошової компенсації збільшуються в 1,5 рази, а граничні розміри встановлюються в Постанові КМУ від 26.06.2013 № 450. Часто у військовослужбовців виникає питання: чи включається в перелік трьох членів сім'ї сам військовослужбовець? Військовослужбовець не включається в такий перелік.

Підйомна допомога не виплачується в разі забезпечення військовослужбовця службовим житлом, житловим приміщенням для постійного проживання (чи грошовою компенсацією за належне житло); проживання військовослужбовця в спеціально пристосованій казармі чи гуртожитку в населених пунктах за місцем служби та/або в безпосередній близькості від місця проходження служби, що дозволяє своєчасно прибувати на службу; нездачі службового жилого приміщення за попереднім місцем служби; штучного погіршення військовослужбовцем житлових умов (протягом 5 років).

Також треба зауважити, що для отримання компенсації за піднайом житла відтепер не обов'язково перебувати на квартирному обліку (обліку осіб, котрі потребують поліпшення житлових умов). Проте така компенсація виплачується лише за умови відсутності службового жилого приміщення за місцем служби (необхідно спершу «подаватися на службове житло»).

4.2.16. Як отримати пільговий кредит на житло?

Учасники бойових дій АТО/ООС, особи з інвалідністю внаслідок війни АТО/ООС та внутрішньо переміщені особи мають право скористатися пільговим кредитом на придбання житла. Одночасно такі особи повинні відповідати одній із наступних вимог: перебувати на квартирному обліку або не мати у власності житла (ні внутрішньо переміщена особа, ні ветеран, ні член його сім'ї не може бути власником житла, окрім як на тимчасово окупованій території), або така особа й члени її сім'ї можуть мати у власності житло площею не більше ніж 13,65 м² на одну особу. Такі особи повинні підтвердити свою платоспроможність. Платоспроможність передбачає, що за умови сплати щомісячного платежу в рахунок погашення кредиту з урахуванням процентів залишок середньомісячного доходу ветерана та повнолітніх членів сім'ї не може бути меншим ніж прожитковий мінімум, визначений законодавством на відповідний період з розрахунку на кожного члена сім'ї.

Умовами кредитування є відсоткова ставка — 3 % річних, у день укладання договору необхідно внести на свій особистий рахунок, відкритий у банку-агенті 6 % (або більше за бажанням) вартості нормативної площі житла, та повну вартість площі житла, що перевищує нормативну. Строк кредитування — до 20 років, але не більше ніж до досягнення старшим із подружжя пенсійного віку (60 років), що обчислюється з дати укладення кредитного договору). Залишок середньомісячного доходу особи не може бути меншим ніж прожитковий мінімум, визначений законодавством з розрахунку на кожного члена сім'ї, за умови сплати щомісячного платежу в рахунок погашення кредиту з урахуванням відсотків.

За такою програмою кредитування можна придбати в іпотеку квартиру в багатоквартирному будинку або одноквартирний житловий будинок на вторинному ринку, але таке житло повинно бути прийнято в експлуатацію не більше ніж 25 чи реконструйовано не більше ніж 15 років тому.

Одержувачі кредиту самостійно обирають житло в межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем реєстрації заяви про намір отримати кредит. Якщо будівля (споруда) розташована на земельній ділянці, яка належить іпотекодавцю на праві власності — вона передається в іпотеку разом із земельною ділянкою, на якій вона розташована. Розмір кредиту розраховується з урахуванням нормативної площі житла та договірної вартості 1 м² житла, але не більше граничної вартості 1 м².

Фінансування на цю програму було передбачене на 2019 рік, станом на дату друку пам'ятки фінансування на поточний рік не передбачене. Про наявність коштів на наступні роки дізнавайтесь додатково в Держмолодьжитло.⁹²

4.2.17. Яка процедура виключення житла з числа службових?

Відповідно до п. 4 розділу 1 Наказу Міністерства оборони України від 31.07.2018 № 380 «Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями» військовослужбовцям, які перебувають на обліку осіб, що потребують поліпшення житлових умов шляхом надання житлових приміщень для постійного проживання, та які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їхніх сімей надаються житлові приміщення для постійного проживання або за їхнім бажанням виплачується грошова компенсація за належне їм для отримання жиле приміщення.

Згідно з п. 10 розділу 7 цього ж наказу військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, що забезпечені службовими житловими приміщеннями незалежно від місця його знаходження, мають право на виключення цього житла з числа службового та забезпечення ним для постійного проживання за умови перебування на обліку та в порядку, визначеному пунктами 3-7 цього розділу.

Виключення квартир із числа службових для забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей здійснюється на підставі клопотання КЕУ, КЕВ (КЕЧ) району за встановленим порядком. Проте важливою є судово-практика щодо цього питання.

В справі № 750/11511/18 позивач звернувся до суду з позовом до Виконавчого комітету міської ради про виключення житлової квартири з числа службових та надання йому в постійне користування зі зняттям його з квартирного обліку, оскільки має вислугу років у Збройних Силах України 24 роки 7 місяців, але йому було відмовлено з тих підстав, що вказані громадяни прожили у займаних жилих приміщеннях менше 10 років. Позов задоволено частково, у касаційній скарзі Виконавчий комітет міської ради вказує на те, що судами не залучено до участі в справі власника квартири — Міністерство оборони України, також позов заявлений неналежним позивачем, оскільки виключення службових квартир проводиться на підставі клопотання КЕВ, а не звернення наймача.

Верховний Суд зазначає, що аргументи касаційної скарги про незалучення до участі в справі власника квартири — Міністерства оборони України, що є порушенням норм процесуального права, не заслуговують на увагу, оскільки виключення житлового приміщення з числа службового провадиться згідно з рішенням виконавчого органу районної, міської, районної в місті ради за клопотанням начальника гарнізону, командира військової частини та квартирно-експлуатаційного органу. Доводи касаційної скарги про те, що законом визначений інший, ніж ухвалення судового рішення, порядок виключення квартири з числа службових, не ґрунтуються на законі, оскільки ефективність захисту цивільного права залежить від характеру вимоги, що висувається до порушника та характеру праводіносин, які є між позивачем та відповідачем. Тому позивач як особа, права якої порушені, не мав іншої можливості, ніж звернутися до суду з цим позовом за захистом своїх прав та законних інтересів⁹³.

4.2.18. Хто має право на безоплатний ремонт? Як скористатися цим правом?

Члени сімей загиблих, особи з інвалідністю внаслідок війни та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, мають право на безоплатний ремонт. Таке право передбачається низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про

92 Постанова КМУ від 27.11.2019 № 980 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції (АТО) та/або учасникам проведення операції Об'єднаних сил (ООС) на придбання житла». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2019-n>

93 Постанова Верховного Суду від 04.12.2019 в справі № 750/11511/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86205922>

статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 13 (п. 8), ст. 15 (п. 8) та Постановою КМУ від 20.05.2009 № 565 «Про затвердження Порядку проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир осіб, що мають право на таку пільгу, а також першочерговий поточний ремонт житлових будинків і квартир осіб, які мають на це право».

Така особа повинна бути зареєстрована та постійно проживати в будинку/квартирі, які підлягають ремонту. Будинок/квартира повинні бути в приватній власності особи, яка має право на пільгу. Площа, на якій може проводитися безоплатний ремонт, — до 21 м². Якщо в будинку/квартирі зареєстровані та проживають кілька осіб, які мають право на пільгу, кожна з таких осіб має право на проведення ремонту на площі до 21 м². Безоплатний ремонт може проводитися один раз на 10 років.

Учасники бойових дій також мають право на одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і надвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустроїв садових ділянок з погашенням її протягом 10 років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва (ст. 12, п. 15). Проте порядок надання таких позик НЕ затверджений Кабміном.

4.2.19. Як скористатися програмою «Власний дім»?

Учасники бойових дій та члени сімей загиблих, які постійно проживають або переселилися для постійного проживання в сільську місцевість та працюють на підприємствах, установах, що функціонують у сільській місцевості, мають право на першочергове отримання кредиту для будівництва в сільській місцевості.

Умовами є постійне проживання (зареєстроване в установленому порядку місце проживання позичальника на території села), будівництво та робота в сільській місцевості: а) в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях сільського господарства; б) інших господарських формуваннях, що функціонують у сільській місцевості, соціальній сфері села; в) на підприємствах, в установах та організаціях переробних та обслуговуючих галузей агропромислового комплексу, навчальних закладах, закладах культури та охорони здоров'я, розташованих у межах району.

Пільгова відсоткова ставка — 3 % річних, для багатодітних сімей (трьох та більше дітей) — 0 %. Військовослужбовцям та резервістам з початку й до закінчення особливого періоду відсотки за користування кредитом не нараховуються. Термін кредиту — до 20 років, а для молодих сімей (подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років) або неповним сім'ям (мати (батько) віком до 35 років) — до 30 років.

4.2.20. Яка підсудність справ про житлове забезпечення військовослужбовців?

Рішенням Полтавського окружного адміністративного суду від 17.03.2020 в справі № 440/298/20 зазначається, що правовідносини, які виникли з житлових відносин та пов'язані з набуттям службового житла в користування за своїм змістом носять цивільно-правовий характер. Суд доходить висновку про неможливість розгляду такої справи в порядку адміністративного судочинства, оскільки цивільний процесуальний кодекс України в редакції, чинній на час звернення з позовом до суду, передбачав, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають, зокрема, з цивільних, житлових та інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.⁹⁴

94Постанова Верховного Суду від 12.06.2019 в справі №804/2877/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82637253>

Аналогічні рішення: постанови Верховного Суду від 18.04.2018 в справі № 806/104/16,⁹⁵ від 29.08.2018 в справі № 488/1176/14-а,⁹⁶ від 20.09.2018 в справі № 815/2551/15,⁹⁷ від 23.01.2019 в справі № 806/5217/15.⁹⁸

Проте варто звернути увагу на те, що питання є спірним. Щодо цього рішення були опубліковані окремі думки суддів Великої Палати Верховного Суду, де висвітлювалася протилежна позиція. На їхню думку, така справа є спором щодо проходження публічної служби, а тому її необхідно розглядати за правилами адміністративного судочинства.⁹⁹

4.3. Судова практика щодо житлових справ у Європейському суді з прав людини

Найпопулярнішою категорією звернень до ЄСПЛ від українських військово-службовців є справи щодо житла, а саме:

щодо порядку вселення і виселення в службове житло (гуртожитки), яке надається у зв'язку з проходженням військової служби;

щодо порядку отримання і користування житлом (квартирами), які надаються військовослужбовцям у власність.

Справи щодо житла розглядаються ЄСПЛ у контексті ст. 8 (право на повагу до особистого і сімейного життя) та ст. 1 Протоколу 1 (право мирно володіти майном) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Часто в таких справах піднімаються питання щодо порушень ст. 6 Конвенції, а саме ті, що стосуються доступу до суду, справедливості судового розгляду та інших гарантій ст. 6. Зазвичай порушення ст. 6 констатуються ЄСПЛ через недоліки в національному законодавстві (ЦПК, КПК, КАСУ), тому це явище не можна назвати специфікою справ саме військовослужбовців.

Ващенко проти України

Факти: заявнику, звільненому з військової частини як офіцеру запасу, було надано в піднайм дві квартири в новозбудованому будинку, будівництво якого фінансувалося органами місцевого самоврядування та частково його колишнім роботодавцем — військовою частиною. Через рік заявник звернувся зі скаргою до суду, стверджуючи, що квартири перебували в непридатному для проживання стані, що він відремонтував їх за власні кошти, а тепер має право на матеріальне та моральне відшкодування. Після проведення судово-технічної експертизи суд відхилив позов заявника з таких причин:

- заявник не довів, що ці квартири мали недоліки, які зумовили непридатний для проживання стан квартир;
- знаючи про стан цих квартир до вселення, заявник не скористався нагодою витребувати інше житло;
- заявник належним чином документально не оформляв недоліки, які він виправив, та витрати, яких зазнав.

Після оскарження цього рішення апеляційний суд направив справу на новий розгляд. Суд першої інстанції виніс ухвалу про призначення судово-медичної експертизи, у зв'язку з твердженнями заявника про погіршення стану здоров'я членів його сім'ї через проживання в цих квартирах. Після отримання результатів експертизи в позові було відмовлено з тих самих причин, що наведені вище. У подальшому заявнику було відмовлено в задоволенні апеляційної та касаційної скарг. Загальна тривалість розгляду справи

95 Постанова Верховного Суду від 18.04.2018 в справі № 806/104/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73657836>

96 Постанова Верховного Суду від 29.08.2018 в справі № 488/1176/14-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76167862>

97 Постанова Верховного Суду від 20.09.2018 в справі № 815/2551/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76912526>

98 Постанова Верховного Суду від 23.01.2019 в справі № 806/5217/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79439698>

99 Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 08.08.2019 в справі № 804/2877/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83508406>

заявника у всіх трьох інстанціях становила приблизно 7 років. Заявник звернувся до Європейського суду з прав людини зі скаргою на надмірну тривалість розгляду справи.

ЄСПЛ: пункт 1 ст. 6 (право на доступ до суду).

Розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв:

- складність справи;
- поведінка заявника та компетентних органів;
- важливість предмета розгляду для заявника.

Суд доходить висновку, що значні затримки мали місце у зв'язку з поведінкою органів державної влади. Зокрема, Суд звертає увагу на деякі значні перерви в призначенні судових засідань; на значну кількість відкладених судових засідань, викликаних поведінкою державних відповідачів або ініційованих судом першої інстанції; на те, що касаційна скарга заявника не розглядалася протягом року; на повернення справи на новий розгляд у зв'язку з недостатнім вивченням справи судом першої інстанції. Суд вважає, що в цій справі тривалість цивільного провадження була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку».

Висновок: порушення п. 1 ст. 6, ст. 13 ЄКПЛ.

Садовьяк проти України

Факти: у зв'язку з проходженням військової служби заявнику було надано двокімнатне житлове приміщення в гуртожитку Львівської академії сухопутних військ. Там він проживав зі своєю сім'єю (дружина та двоє дітей — також заявники у справі) протягом 12 років. Після того як заявника було звільнено з військової служби, військовий прокурор львівського гарнізону ініціював проти заявників провадження про виселення. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову прокурора. Апеляційна та касаційна інстанції прийняли рішення на користь прокурора, за яким заявники мали бути виселені з гуртожитку.

ЄСПЛ: стаття 8 (право на повагу до особистого та приватного життя).

Втрата житла є крайньою формою втручання в право на повагу до приватного і сімейного життя. Рішення суду касаційної інстанції було (1) прийнятим відповідно до закону, (2) переслідувало легітимну мету (надати житло іншим військовослужбовцям з Академії), однак (3) НЕ було пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві, оскільки покладало надмірний тягар на заявників (у них не було іншого житла чи коштів на його купівлю).

Висновок: порушення ст. 8 Конвенції.

Каракуця проти України

Факти: заявник проживав у кімнаті гуртожитку Національної академії оборони України разом зі своєю дружиною та малолітньою дочкою. Гуртожиток йому надавався у зв'язку з проходженням військової служби за контрактом. Після розірвання контракту заявника із сім'єю було виселено з гуртожитку в судовому порядку.

Заявник подав позов до суду першої інстанції, потім оскаржив його рішення в апеляційному суді. Апеляційний суд не повідомив заявника про винесення рішення, тому заявник пропустив строк подачі касаційної скарги. Верховний Суд виніс ухвалу про відмову поновлення строку касаційної скарги.

До ЄСПЛ заявник звернувся з порушенням п.1 ст. 6 (право на доступ до суду) та ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя).

ЄСПЛ: пункт 1 ст. 6 (право на доступ до суду).

Суд зазначив, що в цій справі заявник не виявив належної зацікавленості в розгляді його справи, оскільки він пропустив як строк подачі касаційної скарги (1 місяць), так і строк звернення до Верховного Суду (1 рік), передбачений статтею 321. Суд вказує на те, що заявники не зверталися до апеляційного суду за інформацією щодо розгляду його справи протягом 1 року і 8 місяців, з чого він і робить висновок про відсутність у заявників належної зацікавленості.

Скарга на порушення права заявника на повагу до особистого та сімейного життя (стаття 8) була визнана судом неприйнятною. Суд зазначив, що заявник звертається до нього через порушення вимоги пропорційності та необхідності передбачене ст. 8, однак він не наводив ці аргументи перед національними судами першої та апеляційної інстанцій. Це робить його скаргу явно необґрунтованою.

Висновок: немає порушення Конвенції.

Воловік проти України

Факти: син заявника, громадянин Росії, перебував на військовій службі в російській армії та загинув під час виконання службових обов'язків. Заявник звернувся до обласного військового комісаріату та до державної страхової компанії «Оранта» (далі — компанія «Оранта») з вимогою виплатити йому страхову суму, яка, за його твердженням, належала йому відповідно до положень Угоди про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і державне страхування військовослужбовців держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав. Компанія «Оранта» та військовий комісаріат відмовили заявнику в задоволенні його вимоги, оскільки його син був військовослужбовцем Збройних Сил Російської Федерації, тому заявник не мав права на виплату страхової суми відповідно до українського законодавства. У 2002 році заявник звертався до «Військово-страхової компанії Російської Федерації» з вимогою виплатити страхову суму. Ця компанія відхилила вимогу заявника та повідомила, що сума, яку він має отримати у зв'язку зі смертю сина, мала бути виплачена компанією «Оранта» згідно з Угодою СНД від 15.05.1992.

Національні суди всіх інстанцій встановили, що відповідно до українського законодавства заявник не мав права на страхову виплату, яка виплачується в аналогічних випадках родичам військовослужбовців України.

Тоді заявник подав позов про стягнення грошової компенсації, на яку він має право у зв'язку зі смертю його сина та відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 1991 року. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, адже за українським законодавством заявник не має права на одержання грошової компенсації, оскільки його син був громадянином Росії. Суд апеляційної інстанції повернув скаргу для усунення заявником певних недоліків. Коли заявник подав виправлену скаргу, апеляційний суд ухвалою визнав скаргу заявника неподаною, обґрунтовуючи це тим, що заявник не усунув усіх недоліків скарги. Заявник подав скаргу на ухвалу, яку суд зі свого боку визнав поданою з недодержанням процесуальних вимог. Заявник звертається до ЄСПЛ з порушенням п. 1 ст. 6 (право на доступ до суду) Конвенції.

ЄСПЛ: пункт 1 ст. 6 (право на доступ до суду).

Суд не піддає сумніву те, що процедура «фільтрації» апеляційних скарг (існування вимог до змісту скарги, строки подачі та ін.) була передбачена для забезпечення належного здійснення правосуддя. Проте, зважаючи на процедурні вимоги, які діяли на момент розгляду справи, та спосіб, у який вони були застосовані в справі заявника, Суд доходить висновку, що застосовані засоби не були пропорційні меті.

Уряд не зазначив про існування доступних у національній правовій системі гарантій проти можливих свавільних відмов передати апеляційну скаргу до апеляційного суду. Отже, Суд вважає, що судам першої інстанції надано неконтрольоване повноваження вирішувати, чи можна передати апеляційну скаргу на рішення цього ж суду до суду до суду вищої інстанції. Така ситуація, ймовірно, може призвести до того, що апеляційну скаргу ніколи не буде передано до суду вищої інстанції, що й мало місце у справі заявника.

Висновок: порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Розділ 5. Право на одноразову грошову допомогу

5.1. Загальні положення щодо отримання ОГД

Одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців передбачена в ст. 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Механізм призначення та виплати ОГД врегульований Постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 № 975. Призначення і виплата ОГД в такому разі здійснюється Міністерством оборони України, іншими центральними органами виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями та правоохоронними органами.

Водночас є ще один порядок, який надає можливість отримати ОГД. Він затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 336. У пункті 4 цієї постанови встановлено, що в разі, коли одержувачі ОГД одночасно мають право на отримання одноразової грошової допомоги, передбаченої Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та одноразової грошової допомоги відповідно до інших законів, виплата грошових сум здійснюється за однією з підстав за вибором одержувача ОГД. Фінансування ОГД за цією постановою передбачено з резервного фонду. Бюджетна програма КПК 2501700 «Про надання одноразової допомоги членам сімей осіб, які загинули (померли) під час участі в антитерористичній операції, та особам, які отримали інвалідність під час участі в зазначеній операції». Міжвідомча комісія, яка приймає рішення щодо виплати ОГД відповідно до Постанови КМУ від 29.04.2016 № 336, діє при Мінвет.

Отже, є два порядки, які регулюють питання отримання ОГД, а відповідно, й дві міжвідомчі комісії, які приймають рішення щодо призначення ОГД (одна при МОУ, інша — Мінвет). Проте це не надає право особі на отримання ОГД двічі, оскільки таке право в будь-якому разі можна реалізувати лише один раз.

Докладніше про порядок та підстави отримання одноразової грошової допомоги можна ознайомитись у Пам'ятці учасникам АТО/ООС. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/pamyatka.pdf>

5.2. Нормативно-правова база

✓ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

✓ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

✓ Порядок призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 336.

✓ Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 № 975.

5.3. Найпоширеніші звернення щодо отримання одноразової грошової допомоги та огляд судової практики

5.3.1. Які встановлені строки для прийняття рішення та виплати ОГД?

Відповідно до Постанови КМУ від 25.12.2013 № 975 керівник уповноваженого органу подає в 15-денний строк із дня реєстрації всіх документів розпорядникові бюджетних коштів висновок щодо виплати ОГД. Розпорядник бюджетних коштів у місячний строк після надходження всіх зазначених документів приймає рішення:

- про призначення одноразової грошової допомоги

або

- про відмову в її призначенні,

або

- про повернення документів на доопрацювання, або коли документи подано не в повному обсязі або вони потребують уточнення чи їх подано не за належністю).

Далі це рішення разом з документами надсилається уповноваженому органу для видання наказу про виплату такої допомоги, а в разі відмови чи повернення документів на доопрацювання — для письмового повідомлення заявника з обґрунтуванням мотивів відмови чи повернення документів на доопрацювання.

Після отримання позитивного рішення ОГД виплачується в порядку черговості.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 336:

- міжвідомча комісія в місячний строк з дня надходження документів (уточненої інформації) приймає рішення про призначення одноразової грошової допомоги або рішення про відмову в її призначенні;
- протягом трьох робочих днів після прийняття рішення міжвідомча комісія інформує органи, уповноважені виплачувати одноразову грошову допомогу, про осіб, щодо яких прийнято рішення про призначення одноразової грошової допомоги, та подає Мінвет рішення і списки таких осіб;
- Мінвет не пізніше ніж через 14 робочих днів подає Кабінетові Міністрів України звернення та списки з відповідними розрахунками для виділення коштів із резервного фонду державного бюджету;
- міжвідомча комісія не пізніше ніж через п'ять робочих днів після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про виділення коштів надсилає структурним підрозділам з питань соціального захисту населення рішення про призначення та виплату одноразової грошової допомоги відповідним особам;
- структурні підрозділи з питань соціального захисту населення не пізніше ніж через три робочих дні надсилають зазначене рішення органам соціального захисту населення;
- органи соціального захисту населення не пізніше ніж через три робочих дні письмово повідомляють осіб, зазначених у рішенні міжвідомчої комісії, про надходження такого рішення та необхідність звернення за отриманням одноразової грошової допомоги;
- ОГД виплачується особі через перерахування органом соціального захисту населення на рахунок в установі банку не пізніше ніж через три робочих дні після надходження коштів на рахунок органу соціального захисту населення.

Виплата одноразової грошової допомоги здійснюється в порядку черговості відповідно до дати подання документів.

5.3.2. Чи має право військовий комісаріат, до якого подається заява про виплату ОГД, здійснювати перевірку поданих документів та приймати рішення щодо надсилання чи відмови в надсиланні заяви на розгляд комісії МОУ?

Прийняття рішення про призначення або відмову у виплаті ОГД належить до компетенції МОУ. Військовий комісаріат має обов'язок у 15-ти денний строк з дня реєстрації документів направити до МОУ висновок з поданими документами для прийняття вказаного рішення. Така позиція була висвітлена в Постанові Восьмого апеляційного адміністративного суду від 11.06.2019 в справі № 140/197/19, у якій суд вважає, що ОВК допустив протиправну бездіяльність щодо не складання та не направлення висновку до

МОУ разом з поданими документами для прийняття рішення з питання виплати позивачу ОГД.¹⁰⁰

5.3.3. Що робити, якщо документи подані, але немає відповіді?

Якщо всі документи передані до розпорядника бюджетних коштів, проте немає відповіді щодо висновку (погодження чи відмови в наданні ОГД), можна звернутися з адвокатським запитом, письмовим запитом від імені заявника з вимогою уточнити процесуальний статус поданого пакету документів до Департаменту фінансів Міноборони з питань грошового забезпечення та соціальних виплат (у разі подання документів відповідно до Постанови КМУ від 25.12.2013 № 975) або до Департаменту фінансів Мінвет України (у разі подання документів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 336).

5.3.4. Яка повинна бути прив'язка, щоб отримати ОГД, якщо особа має часткову втрату працездатності без встановлення інвалідності?

Якщо особа має часткову втрату працездатності без встановлення інвалідності, то вона може отримати ОГД лише відповідно до Постанови КМУ від 25.12.2013 № 975, проте за умови, що висновок ВЛК буде містити таке формулювання:

внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання під час виконання обов'язків військової служби або захисту Батьківщини.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2016 № 336 особа, яка має часткову втрату працездатності без встановлення інвалідності, немає можливості отримати ОГД незалежно від прив'язки, що міститься у висновку ВЛК.

5.3.5. Чи має право особа на виплату ОГД, якщо у висновку ВЛК встановлено, що захворювання пов'язане із захистом Батьківщини (а не з виконанням обов'язків військової служби)?

Відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовий обов'язок встановлюється для підготовки громадян України, зокрема, до захисту Вітчизни. Поняття «захист Батьківщини» є синонімом до «захисту Вітчизни». Це поняття включає в себе захист незалежності та територіальної цілісності України. Таку позицію зайняв Верховний Суд в справі № 761/31180/16-а від 15.11.2019, вказавши, що позивач, як особа з інвалідністю 2 групи, інвалідність якого настала внаслідок захворювання, пов'язаного із захистом Батьківщини під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, має право на ОГД.¹⁰¹

Аналогічного висновку дійшов Верховний Суд у Постанові від 10.06.2019 в справі № 135/617/17.¹⁰²

5.3.6. Який строк для звернення до органів державної влади, щоб отримати ОГД?

Згідно з Постановою КМУ від 25.12.2013 № 975:

Частина 8 ст. 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» встановлює, що особа може реалізувати право на отримання ОГД протягом трьох років з дня виникнення в неї такого права. Право на ОГД в особи виникає після отримання нею відповідних висновків МСЕК та ВЛК чи інших встановлених документів, рішень.

Цей строк не варто пропускати, адже як показує судова практика, зазвичай відмовляють у задоволенні вимог позивачів щодо отримання ОГД, якщо пройшло більше ніж три роки з моменту отримання висновку МСЕК до дня звернення за допомогою. Так, Верховний Суд в справі № 620/1395/19 від 30.03.2020 вказав, що визначений ст. 16-3 За-

¹⁰⁰ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду в справі № 140/197/19 (провадження № 857/4032/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82315384>

¹⁰¹ Постанова Верховного Суду від 15.11.2019 в справі № 761/31180/16-а (провадження № К/9901/23234/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85742038>

¹⁰² Постанова Верховного Суду від 10.06.2019 в справі № 135/617/17 (провадження № К/9901/18524/18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82315611>

кону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» трирічний строк є присічним і поновленню не підлягає.¹⁰³

Є деякі обмеження щодо строків оформлення інвалідності чи часткової втрати працездатності.

Без визначення часових рамок щодо отримання висновку МСЕК можуть скористатися правом на ОГД такі особи:

- військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), особи після звільнення з військової служби, інвалідність яких настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ними обов'язків військової служби;
- члени сімей загиблих (померлих).

Висновок МСЕК повинен бути виданий не пізніше ніж через три місяці після звільнення з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби щодо осіб:

- інвалідність яких настала в період проходження військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ними військової служби.

Висновок МСЕК повинний бути виданий не пізніше ніж через три місяці після звільнення з військової служби щодо осіб:

- часткова втрата працездатності яких настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання під час виконання ними обов'язків військової служби.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.2016 № 336 таких обмежень у часових рамках для отримання висновків МСЕК чи інших документів, рішень не встановлено.

5.3.7. Чи має право особа на ОГД, якщо встановлення інвалідності було здійснено з пропущенням відповідних строків не з вини заявника?

Верховний Суд Постановою від 13.12.2019 в справі № 2040/6159/18 вказав, що зазначена обставина не може слугувати підставою для відмови позивачу у виплаті ОГД, оскільки інвалідність була встановлена поза межами строку, визначеного п. 3 ч. 1 ст. 97 Закону України «Про Національну поліцію», не з вини заявника, а у зв'язку зі складанням Ліквідаційною комісією ГУ МВС України в Харківській області документів, необхідних для встановлення інвалідності та ступеня втрати працездатності у відсотках, а саме акту за формою Н-1. Днем виникнення права на отримання ОГД після встановлення поліцейському інвалідності в цьому разі є дата, з якої встановлено інвалідність, що зазначена в довідці до акту огляду МСЕК.¹⁰⁴ Цю правову позицію Верховного Суду можна також застосовувати в аналогічних ситуаціях, з якими стикаються військовослужбовці.

5.3.8. Чи можливо та в яких випадках отримати перерахунок ОГД, якщо пройшло більше ніж два роки з моменту встановлення первинної інвалідності/часткової втрати працездатності?

За загальним правилом ні, оскільки про це прямо вказано у відповідних постановках КМУ. Проте якщо звернутися до судової практики, то можна побачити, що є випадки, коли можна вимагати виплату різниці.

Верховний Суд в справі № 825/1380/18 від 30.09.2019 вказав, що:

- ст. 16–3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у редакції до 01.01.2017 не містила часових обмежень на виплату ОГД в разі, якщо після призначення первинної групи інвалідності (меншого відсотку втрати працездатності) особі було встановлено вищу групу інвалідності (більшого відсотку втрати працездатності), зокрема після двох років із часу первинного встановлення інвалідності;

¹⁰³ Постанова Верховного Суду в справі № 620/1395/1930 від 30.03.2020 (провадження № К/9901/22798/19). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88494930>

¹⁰⁴ Постанова Верховного Суду від 13.12.2019 в справі № 2040/6159/18 (провадження № К/9901/1557/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333039>

- норма Закону України від 06.12.2016 № 1774-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», яка набрала чинності 01.01.2017, не може розповсюджуватися на спірні правовідносини, а саме встановлення первинної групи інвалідності (після встановлення відсотка втрати працездатності) за часовий проміжок з 2015 до 2017 року, оскільки це фактично означатиме застосування зворотної дії закону в часі. Застосування цієї норми можливе лише в разі повторного встановлення інвалідності для позивача, починаючи з 20.09.2017, і саме з цього моменту треба відраховувати дворічний строк.¹⁰⁵

Крім того, суд аналізує практику Європейського Суду з прав людини (п. 53 рішення в справі «Ковач проти України», п. 59 рішення в справі «Мельниченко проти України», п. 50 рішення в справі «Чуйкіна проти України») та статтю 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. З огляду на це суд доходить висновку, що право особи на ОГД не може підлягати часовим обмеженням і залежати від того, чи пройшов дворічний термін із часу первинного огляду й встановлення інвалідності (меншого відсотка втрати працездатності). У цьому разі основним критерієм для призначення ОГД має слугувати той факт, що особа отримала незворотні негативні зміни стану здоров'я внаслідок перебування на військовій службі.

Аналогічна правова позиція висловлена Верховним Судом у Постанові від 20.03.2018 в справі № 295/3091/17 (№ К/9901/5281/17)¹⁰⁶ та в Постанові від 21.06.2018 в справі № 760/11440/17 (№ К/9901/41104/18).¹⁰⁷

5.3.9. Чи можна отримати ОГД через захворювання, яке виникло після звільнення?

Можливо, проте лише в таких випадках:

- якщо інвалідність в особі настала внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби;
- якщо особі встановлено інвалідність не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби;
- якщо особа частково втратила працездатність внаслідок захворювання, яке вона отримала під час виконання нею обов'язків військової служби, але не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби.

Обмеження, які вказані вище, встановлені Постановою КМУ від 25.12.2013 № 975. Водночас варто зауважити, що Постанова КМУ від 29.04.2016 № 336 таких аспектів не містить, а отже, особи, які мають усі необхідні підтверджуючі документи, можуть скористатися правом на ОГД згідно з цією постановою навіть після звільнення з військової служби.

5.3.10. Чи можна отримати ОГД двічі (за різні поранення в різний час)?

Щодо цього питання немає однозначної відповіді. На практиці завжди відмовляють, мотивуючи це тим, що сама виплата на те і є одноразовою, що здійснюється лише один раз. Це позиція міжвідомчої комісії, якої вона дотримується під час прийняття рішень щодо виплати ОГД.

Звичайно, таке рішення можна оскаржувати в судовому порядку, проте варто підібрати переконливі аргументи (наприклад, можна посилатися на те, що це зовсім інший склад обставин, які становлять окрему підставу для виплати ОГД).

¹⁰⁵ Постанова Верховного Суду від 30.09.2019 в справі № 825/1380/18 (провадження № К/9901/58213/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84621528>

¹⁰⁶ Постанова Верховного Суду від 20.03.2018 в справі № 295/3091/17 (№ К/9901/5281/17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72867021>

¹⁰⁷ Постанова Верховного Суду від 21.06.2018 в справі № 760/11440/17 (№ К/9901/41104/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74870710>

5.3.11. Чи можливо отримати ОГД за умови встановлення вищої групи інвалідності, якщо перед цим була надана група, що не пов'язана з проходженням військової служби, виконанням службових обов'язків чи захистом Батьківщини?

Якщо встановлюється вища група інвалідності чи відсоток втрати працездатності одночасно з отриманням висновку ВЛК, де міститься прив'язка до проходження військової служби, виконання службових обов'язків захисту Батьківщини, то це є підставою для виплати ОГД (якщо конкретний випадок передбачений в одній з постанов КМУ), оскільки за «цивільну» групу інвалідності чи відсоток втрати працездатності особа раніше не отримувала ніякої одноразової соціальної підтримки.

5.3.12. Які особи належать до членів сім'ї загиблого і мають право на ОГД?

Згідно з Постановою КМУ від 29.04.2016 № 336 до членів сімей загиблих, померлих (пропалих безвісти) осіб, належать:

- утриманці загиблого, яким у зв'язку з цим виплачується пенсія;
- батьки;
- один із подружжя, який не одружився вдруге, незалежно від того, виплачується йому пенсія чи ні;
- діти, які не мають (і не мали) своїх сімей;
- діти, які мають свої сім'ї, але стали особами з інвалідністю до досягнення повноліття;
- діти, обоє з батьків яких загинули або зникли безвісти.

Відповідно до Постанови КМУ від 25.12.2013 № 975 члени сім'ї та батьки загиблого (померлого) визначаються відповідно до Сімейного кодексу України, а утриманці — відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (стаття 31).

Верховний Суд в справі № 456/1258/17 від 17.04.2019 вказав, що для того, щоб мати право на отримання ОГД в разі загибелі військовослужбовця, особа, яка вважає себе членом сім'ї такого військовослужбовця, повинна довести:

- факт проживання з загиблим;
- наявність у такої особи та загиблого спільного побуту та взаємних прав і обов'язків.

Документами, які підтвердили факти, згадані вище, в справі були будинкова книга та паспорт позивача, де було вказано, що він зареєстрований за тією ж адресою, що і його померлий батько. Також позивач надав довідку, видану ЖЕК № 4, де зазначено, що позивач та його батько були зареєстровані за однією адресою та разом вели спільне господарство.¹⁰⁸

5.3.13. Чи можуть родичі загиблого іноземця отримати ОГД?

У Постанові КМУ від 25.12.2013 № 975 вказано, що її дія поширюється також на іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проходять/проходили військову службу в Збройних Силах України за контрактом. У Постанові КМУ від 29.04.2016 № 336 відповідних обмежень немає, а отже, таким правом можуть скористатися також іноземці чи члени сімей загиблих (померлих) іноземців.

5.3.14. Чи мають право на ОГД члени сім'ї загиблого, якщо він помер вже після закінчення військової служби?

Відповідно до п.п. 1, 2 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» ОГД призначається і виплачується, зокрема, у разі:

— загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби;

¹⁰⁸ Постанова Верховного Суду в справі № 456/1258/17 від 17.04.2019 (провадження № К/9901/24557/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81215111>

— смерті військовослужбовця, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, нещасного випадку, пов'язаних з проходженням військової служби.

Верховний Суд в справі № 761/18099/15-а від 06.02.2018 вважає, що ОГД виплачується не тільки в разі загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання обов'язків військової служби чи в період її проходження, а й у разі смерті, яка настала внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби незалежно від часу звільнення з військової служби (у цій справі з моменту звільнення до смерті особи пройшло майже 15 років). Визначальним є той факт, що військовослужбовець під час або у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби захворів, унаслідок чого помер. Допомога в такому разі призначається незалежно від того, чи була особа військовослужбовцем на час смерті.¹⁰⁹

Таку ж позицію зайняв Верховний Суд в справі № 815/199/18 від 29.11.2019.¹¹⁰

5.3.15. Які є найпоширеніші підстави для відмови у виплаті ОГД?

Є такі найпоширеніші підстави для відмови у виплаті ОГД:

- нестача всіх документів, які підтверджують підстави для виплати ОГД;
- встановлення завідомо неправдивих відомостей, які містяться в документах і дають право на ОГД;
- пропущення встановлених строків для звернення;
- відсутність підстав для виплати ОГД відповідно до нормативно-правових актів;
- заборона зворотної дії в часі законодавства (особливо це стосується захворювання, адже ОГД в цьому разі можуть отримати тільки особи, які мають відповідний висновок МСЕК, що виданий після 13.10.2018, коли набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціального захисту військовослужбовців»);
- встановлення того, що загибель (смерть), поранення (контузія, травма або каліцтво), захворювання, інвалідність чи часткова втрата працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовця є наслідком:
  - вчинення ним злочину або адміністративного правопорушення;
  - вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння;
  - навмисного спричинення собі тілесного ушкодження чи іншої шкоди своєму здоров'ю або самогубства (крім випадку доведення особи до самогубства, встановленого судом).

На практиці комісії часто відмовляють, посилаючись на відсутність документів, які свідчать про причини та обставини поранення, зокрема про те, що воно не пов'язане з вчиненням особою кримінального чи адміністративного правопорушення або не є наслідком вчинення нею дій у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння, або навмисного спричинення собі тілесного ушкодження. Проте Верховний Суд в справі № 729/426/17 від 25.05.2018 вказав, що рішення Центральної військово-лікарської комісії про встановлення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травм, каліцтв, в обставинах цієї справи засвідчує відсутність у діяч позивача протиправного діяння на момент отримання поранення (контузії) і є належним документом, що вказує на причини та обставини поранення, травми, контузії та захворювання.¹¹¹

109 Постанова Верховного Суду від 06.02.2018 в справі № 761/18099/15-а (провадження № К/9901/3406/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72089191>

110 Постанова Верховного Суду від 28.11.2019 в справі № 815/199/18 (провадження № К/9901/58458/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86000045>

111 Постанова Верховного Суду в справі № 729/426/17 від 25.05.2018 (провадження № К/9901/22683/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74330093>

5.3.16. Який загальний порядок оскарження рішення?

Рішення комісії про відмову в призначенні одноразової грошової допомоги може бути оскаржене в порядку адміністративного судочинства відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України). Особа може вимагати захистити своє право шляхом визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень, тобто рішення міжвідомчої комісії про призначення ОGD. Таке рішення є індивідуальним актом, оскільки напряму стосується особи, яка є позивачем. Варто зауважити, що необхідно не лише вимагати розглянути відповідний пакет документів міжвідомчою комісією, а й прийняти рішення у справі щодо виплати ОGD із зазначенням її розміру та конкретної дати такої виплати.

Такі справи згідно з п. 3 ч. 6 ст. 12 КАС України є малозначними.

Стаття 25 КАС України встановлює, що оскарження індивідуальних актів вирішуються за вибором позивача адміністративним судом за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання (перебування, знаходження) особи-позивача або адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача.

Відповідачем зазначається Міністерство оборони України (якщо зверталися за отриманням ОGD згідно з Постановою КМУ № 975) або Міністерство у справах ветеранів України (якщо зверталися за отриманням ОGD згідно з Постановою КМУ № 336).

Строк звернення до суду — 6 місяців. Строк обчислюється з моменту отримання рішення міжвідомчої комісії (коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів — ст. 122 КАС України).

5.3.17. В який спосіб повинні бути перераховані кошти: через військовий комісаріат, військову частину, банківську картку?

Постанова КМУ від 25.12.2013 № 975: ОGD виплачується особі шляхом перерахування коштів уповноваженим органом на рахунок в банківській установі, зазначений одержувачем виплати.

Постанова КМУ від 29.04.2016 № 336: ОGD виплачується особі шляхом її перерахування органом соціального захисту населення на рахунок в банківській установі, зазначений одержувачем.

5.3.18. Чи має право банк стягувати комісію за перерахування ОGD?

Ні, якщо в призначенні платежу вказано, що це соціальна виплата.

5.3.19. Чи оподатковується ОGD?

Ні, податок з ОGD не стягується. Це встановлено в ст. 165 Податкового кодексу України, де вказано, що сума державної та соціальної матеріальної допомоги не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу.

Розділ 6. Трудові гарантії для ветеранів

6.1. Основні трудові гарантії

Частиною 2 ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що громадяни України, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частинами 3 та 4 ст. 119 КЗпП України.

Частинами 3-5 ст. 119 КЗпП України передбачено, що за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності й у фізичних осіб-підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення коштом Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Такі гарантії також зберігаються за працівниками, які під час проходження військової служби дістали поранення чи інші ушкодження здоров'я та перебувають на лікуванні в медичних закладах, а також потрапили в полон або визнані безвісно відсутніми, але не поширюються на осіб, які займали виборні посади в органах місцевого самоврядування та строк повноважень яких закінчився.

Також Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни передбачена низка трудових гарантій, як-от: переважне право на залишення на роботі в разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва й праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік; виплата допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи тощо.

Особам з інвалідністю внаслідок війни передбачені додаткові трудові пільги, як-от: можливість дострокового розірвання строкового трудового договору в разі хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором (ст. 39 КЗпП України); право на неповний робочий тиждень та пільгові умови праці згідно з програмою реабілітації (ст. 172 КЗпП України); заборона роботи в нічний час та надурочні години без згоди особи з інвалідністю і якщо це суперечить медичним показанням (ст. 55, 63, 172 КЗпП України) додаткові дні щорічної відпустки тощо.

6.2 Нормативно-правова база

- ✓ Кодекс законів про працю України.
- ✓ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».
- ✓ Закон України «Про відпустки».
- ✓ Закон України «Про зайнятість населення».
- ✓ Постанова КМУ від 19 вересня 2018 № 792 «Про затвердження Порядку реєстрації, переєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу».
- ✓ Постанова КМУ № 100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати».
- ✓ «Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників», затверджена Наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 № 58.

6.3. Найпоширеніші звернення щодо трудових прав ветеранів

6.3.1. Чи продовжує зберігатися місце й середня заробітна плата в разі підписання нового контракту?

Так, продовжує зберігатись. За працівниками — громадянами України — згідно зі статтею 119 Кодексу законів про працю України, зберігається робоче місце, посада та середній заробіток. Зокрема, зберігаються вони як за призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, так і на прийнятими на військову службу за контрактом, зокрема числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби на строк до закінчення особливого періоду або до дня фактичного звільнення. Робоче місце та середній заробіток зберігається на підприємствах, в установах, організаціях, фермерських господарствах, сільськогосподарських виробничих кооперативах незалежно від підпорядкування.

Такі гарантії зберігаються також і за працівниками, які під час проходження військової служби зазнали поранення (інших ушкоджень здоров'я) та перебувають на лікуванні в медичних закладах, а також потрапили в полон або визнані безвісно відсутніми, на строк до дня, наступного за днем їх взяття на військовий облік у районних (міських) військових комісаріатах після їх звільнення з військової служби в разі закінчення ними лікування в медичних закладах незалежно від строку лікування, повернення з полону, появи їх після визнання безвісно відсутніми, або до дня оголошення судом їх померлими.

Отже, до закінчення особливого періоду збереження робочого місця та виплата середнього заробітку часовими рамками не обмежується.

6.3.2. Скільки часу потрібно пропрацювати на підприємстві, щоб зберігалось місце й заробітна плата?

Такого строку на законодавчому рівні не встановлено. Проте від фактично відпрацьованого часу залежить розмір грошового забезпечення.

Згідно з постановою КМУ № 100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати» працівникам, які пропрацювали на підприємстві, в установі, організації менше двох календарних місяців, середня заробітна плата обчислюється з огляду на виплати за фактично відпрацьований час.

6.3.3. Чи має право роботодавець звільнити працівника у зв'язку із закінченням строку трудового договору, якщо він перебуває на військовій службі?

Верховний Суд в справі № 761/8873/16-ц від 28.03.2018 зайняв позицію, відповідно до якої гарантії, передбачені ст. 119 КЗпП України, зберігаються за працівником упродовж усього періоду військової служби, навіть якщо закінчується строк укладеного з роботодавцем трудового договору. Застереження, закріплене в п. 3 ч. 1 ст. 36 КЗпП України та в ч. 3 ст. 119 цього Кодексу (у редакції, чинній на час звільнення позивача) щодо неможливості звільнення працівника, призваного під час мобілізації, на особливий період, не залежить від того, на строкову чи на інший вид військової служби призваний працівник. Верховний Суд вважає, що звільнення позивача на підставі п. 2 ч. 1 ст. 36 КЗпП України відбулося з порушенням вимог трудового законодавства.¹¹²

Аналогічне рішення прийняте 04.10.2018 Іллінецьким районним судом Вінницької області (з урахуванням висновків Постанови Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2018) в справі № 131/1449/16-ц.¹¹³

Постановою Верховного Суду від 08.02.2018 в справі № 335/10496/16-ц (провадження № 61-1176св17) задоволені вимоги щодо поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу військовому службовцю за контрактом.¹¹⁴

¹¹² Постанова Верховного Суду від 28.03.2018 в справі № 761/8873/16-ц (провадження № 61-2715св18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73219675>

¹¹³ Рішення Іллінецького районного суду Вінницької області в справі № 131/1449/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76573165>

¹¹⁴ Постанова Верховного Суду від 08.02.2018 в справі № 335/10496/16-ц (провадження № 61-1176св17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72199231>

6.3.4. Чи має право роботодавець звільнити працівника за його власним бажанням, якщо за останнім зберігається посада та середній заробіток на період проходження військової служби?

Верховний Суд розглянув справу № 825/1822/15-а від 03.10.2018, у якій визнав неправомірними дії роботодавця щодо звільнення працівника без урахування двотижневого строку після написання ним заяви на звільнення за власним бажанням. Суд вважає, що таке звільнення є неправомірним, оскільки наступного дня після написання цієї заяви особа була призвана на військову службу під час мобілізації.

Верховний Суд вказує на те, що «розірвання трудового договору, укладеного на невідзначений строк, з ініціативи працівника здійснюється у двотижневий строк з моменту письмового попередження про це працівником власника або уповноваженого ним органу. Дострокове розірвання трудового договору з цих підстав може мати місце за умови неможливості працівника продовжувати роботу з причин, безпосередньо вказаних у ч. 2 ст. 38 КЗпП України. З урахуванням норм, закріплених у ст. 119 КЗпП України, та ст.ст. 21, 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», звільнення позивача з роботи з моменту його призову на військову службу під час мобілізації на особливий період не допускається.»¹¹⁵

6.3.5. Чи поширюється ст. 119 КЗпП України на державних службовців?

Верховний Суд в справі № 812/204/18 від 22.10.2019 вказує на те, що положення ст. 119 КЗпП України поширюється не лише на працівників, які виконують свої обов'язки за трудовим договором, а й на державних службовців, оскільки позивачем в справі була особа, якій відповідно до ст. 39 Закону України «Про державну службу» було присвоєно дев'ятий ранг державного службовця в межах категорії посад «В».

Проаналізувавши ч. 3 ст. 119 КЗпП України, можна дійти висновку, що поширення гарантій щодо збереження місця роботи законодавець не ставить у залежність від виду контракту, а тільки умову, що такі гарантії надаються особі під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення. Тобто суд також наголошує на тому, що посада, середній заробіток зберігається за особою не лише під час призову за мобілізацією чи на строкову службу, а й у разі добровільного підписання контракту на проходження військової служби.

Аналогічна справа про збереження посади та середнього заробітку за державним службовцем під час дії особливого періоду: Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 в справі № 812/452/17 (провадження № К/9901/2610/17).¹¹⁶

6.3.6. Як обчислити розмір середньої заробітної плати?

Розрахунок середньої офіційної заробітної плати відбувається в порядку, який зазначений у Постанові Кабінету Міністрів від 08.02.1995 № 100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати». Обрахування здійснюється за останні два календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана виплата. У цій ситуації такою подією буде день зарахування до списків особового складу військової частини особи, яка уклала контракт про проходження військової служби.

Працівникам, які пропрацювали на підприємстві, в установі, організації менше двох календарних місяців, середня заробітна плата обчислюється з огляду на виплати за фактично відпрацьований час, а якщо протягом останніх двох календарних місяців працівник не працював, то середня заробітна плата обчислюється з огляду на виплати за попередні два місяці роботи.

Водночас у постанові також чітко вказується, які кошти включаються до обрахування: це як основна заробітна плата, так і різного роду доплати та надбавки (за надурочну роботу та роботу в нічний час; суміщення професій і посад; умови праці; інтенсивність праці; керівництво бригадою, вилугу років тощо). Не враховуються виплати за виконання окремих доручень або ж одноразові виплати, як-от компенсація за невикористану від-

¹¹⁵ Постанова Верховного Суду від 03.10.2018 в справі № 825/1822/15-а (провадження № К/9901/1262/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76911762>

¹¹⁶ Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 в справі № 812/452/17 (провадження № К/9901/2610/17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85742743>

пустку, матеріальна допомога, компенсаційні виплати на відрядження й переведення тощо.

Приклад формули, якою здійснюється розрахунок середньої офіційної з/п за останні 2 місяці роботи: $(2000 + 200) : 2 = 1100$ (грн.) — середня з/п.

Розрахунок середньоденної з/п: $2000 : 22 = 90,90$ (грн.) — середньоденна з/п. Поділити з/п за фактично відпрацьовані протягом 2 місяців робочі дні на число відпрацьованих робочих днів.

Розрахунок середнього заробітку за період проведення зборів: $90,90 * 365 = 33\ 179$ (грн.) — сума, яка має бути виплачена. Середньоденний заробіток множиться на число робочих днів, які припадають на період, у який будуть проводитися збори.

6.3.7. Чи має на цивільній роботі продовжуватися виплата заробітної плати, якщо особа йде в декрет, будучи на в/службі?

На період перебування жінок-військовослужбовців у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, а також тим, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною не більш як до досягнення дитиною 6-річного віку, зберігається місце роботи (посади) на строк до закінчення особливого періоду чи до дня фактичного звільнення (з огляду на особливості продовження строку контракту), але припиняється виплата середнього заробітку за кошти роботодавця.

Оскільки військовослужбовець-жінка або й чоловік, (якщо йдеться про допомогу по догляду за дитиною), не виконує обов'язки військової служби, підстав для виплати середнього заробітку не вбачається, але звільненню така категорія працівників не підлягає.

6.3.8. Чи поширюються пільги щодо збереження роботи на договір підряду і на ФОПів?

Ні, така пільга поширюється лише на працівників, тобто тих осіб, які працюють за трудовим договором. Фізичні особи-підприємці не працюють за трудовими договорами, а за цивільно-правовими (договір підряду тощо).

6.3.9. Через скільки днів після звільнення зі служби треба з'явитися на роботі?

Згідно з роз'ясненнями Міністерства соціальної політики України, викладеними в листі від 05.10.2015 № 1277/13/84-15, працівник має прибути на роботу після звільнення його з військової служби, взяття на військовий облік та в разі потреби проїзду до місця проживання (перебування). Громадяни, звільнені з військової служби, у п'ятиденний строк після виключення зі списків особового складу військової частини зобов'язані прибути до районних (міських) військових комісаріатів для взяття їх на військовий облік. Після демобілізації та взяття на військовий облік військовозобов'язаних районними військовими комісаріатами у військовому квитку проставляються відповідні відмітки. У разі необхідності військовозобов'язаному надається довідка про проходження військової служби встановленого зразка. Відомості, зазначені в цих документах, є підтвердженням факту перебування на військовій службі.

6.3.10. Чи в будь-якому разі УБД мають право на переважне залишення на роботі під час скорочення штату?

Відповідно до положень Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни мають переважне право на залишення на роботі в разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва й праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації.

Водночас згідно з ч. 1 ст. 42 КЗпП України в разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва й праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці. Перевага, що полягає в переважному праві на залишення на роботі, надається учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам сімей загиблих ветеранів в разі рівних умов продуктивності праці і кваліфікації з іншою особою.

Проте є проблема з критеріями визначення продуктивності праці в кожному конкретному випадку, тому вищезгадана норма на практиці не діє належним чином.

Основним критерієм для визначення наявності переважного права на залишення на роботі під час скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва й праці є саме рівень кваліфікації працівника та продуктивність праці. Тому під час вирішення питання про звільнення працівника роботодавець зобов'язаний перевірити наявність у працівників, посади яких скорочуються, більш високої чи більш низької кваліфікації і продуктивності праці. Таку думку висловив Верховний Суд в справі № 676/3124/16-ц від 06.02.2019.

Верховний Суд зауважує, що для такої перевірки повинні досліджуватися документи та інші відомості про освіту і присвоєння кваліфікаційних розрядів (класів, категорій, рангів), про підвищення кваліфікації, про навчання без відриву від виробництва, про винаходи й раціоналізаторські пропозиції, авторами яких є відповідні працівники, про тимчасове виконання обов'язків більш кваліфікованих працівників, про досвід трудової діяльності, про виконання норм виробітку (продуктивність праці), про розширення зони обслуговування, про збільшення обсягу виконуваної роботи, про суміщення професій тощо. Продуктивність праці й кваліфікація працівника повинні оцінюватися окремо, але в кінцевому підсумку роботодавець повинен визначити працівників, які мають більш високу кваліфікацію і продуктивність праці за сукупністю цих двох показників. Якщо відсутня різниця у кваліфікації і продуктивності праці, перевагу на залишення на роботі мають працівники, перелічені в ч. 2 ст. 42 КЗпП України.

Для виявлення працівників, які мають це право, роботодавець повинен зробити порівняльний аналіз продуктивності праці й кваліфікації тих працівників, які залишилися на роботі, і тих, які підлягають звільненню.¹¹⁷

Крім того, згідно з ч. 2 ст. 49-4 КЗпП України ліквідація, реорганізація підприємств, зміна форм власності або часткове зупинення виробництва, що тягнуть за собою скорочення чисельності або штату працівників, погіршення умов праці, можуть здійснюватися тільки після завчасного надання професійним спілкам інформації з цього питання, включно з інформацією про причини наступних звільнень, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про строки проведення звільнення.

Також учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни мають право на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації, проте чинним законодавством не врегульовано механізм пошуку роботи для працівників у разі ліквідації. Тому роботодавець має сам вирішувати як шукати роботу працівників (через спілкування з іншими роботодавцями, службу зайнятості, сайти пошуку роботи тощо).

6.3.11. Хто компенсує роботодавцю кошти за осіб, за якими зберігається місце і середній зарібок? І чи компенсують взагалі?

На момент написання та друку посібника не передбачено компенсації роботодавцям із державного бюджету середнього зарібку військовослужбовців, за якими такий середній зарібок та робоче місце зберігається згідно зі статтею 119 Кодексу законів про працю України.

На виконання норми, що зазначена вище, Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова від 04.03.2015 № 105, що затверджувала порядок виплати такої компенсації за 2014-2015 роки, проте, починаючи з 2016 року, жодного іншого порядку компенсації не було прийнято, зокрема через виникнення заборгованості держави перед роботодавцями за 2014 і 2015 роки та відсутність коштів на відшкодування.

До 01.01.2016 в ст. 119 КЗпП України зазначалось, що виплата таких компенсацій із бюджету в межах середнього зарібку проводиться за коштом Державного бюджету України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, проте з 01.01.2016 в КЗпП України було внесено зміни й компенсація роботодавцям за виплату середнього зарібку працівникам, прийнятим на військову службу в особливий період, була скасована, отже, така компенсація має нараховуватися і виплачуватися роботодавцем із власних коштів.

117 Постанова Верховного Суду від 06.02.2019 в справі № 676/3124/16-ц (провадження № 61-16439св18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79958031>

6.3.12. Чи повинні органи соцзахисту компенсувати фізичній особі-підприємцю середній заробіток за час призову його на військову службу під час мобілізації?

Відповідно до змісту ст. 42 ГК України підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) для досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Фізична особа-підприємець є самозайнятою особою (ст. 14 Податкового кодексу України). Самозайнятість передбачає самостійну організацію власної трудової діяльності, самостійне розпорядження вигодами від цієї діяльності та несення всіх пов'язаних із нею ризиків.

Колегія суддів судової палати в цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в справі № 452/3197/15 від 22.03.2017, проаналізувавши норми, які вказані вище, доходить висновку, що органи соцзахисту не повинні компенсувати середній заробіток фізичним особам-підприємцям за час призову їх на військову службу під час мобілізації.¹¹⁸

6.3.13. Хто робить запис про військову службу в трудову книжку?

Згідно з п. 2.19 «Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників», затвердженої Наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 № 58 до трудових книжок за місцем роботи вносяться окремих рядком з посланням на дату, номер та найменування відповідних документів запис про час служби в складі Збройних Сил України та інших військах, де на тих, хто проходить службу, не поширюється законодавство про працю та державне соціальне страхування, із зазначенням дати призову (зарахування) і дати звільнення зі служби.

Інструкція про порядок ведення трудових книжок не надає повноважень ні військовій частині, ні військкомату, ні центру зайнятості робити запис про проходження військової служби військовослужбовцем. Період проходження служби може підтвердити військкомат, видавши відповідну довідку.

6.3.14. Чи може УБД брати будь-яку відпустку в зручний для себе час?

Статтю 10 Закону України «Про відпустки» зазначається, що ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, та членам сімей загиблих ветеранів надаються щорічні відпустки в зручний для них час за їхнім бажанням. Проте виникає питання, чи відноситься до вищезазначених відпусток додаткова відпустка для ветеранів та постраждалих учасників Революції Гідності тривалістю 14 днів, котра передбачена Статтею 16–2 Закону України «Про відпустки»? Ні, така відпустка не відноситься до щорічних відпусток, що надаються ветеранам у зручний для них час, оскільки всі щорічні відпустки перелічені в Розділі 2 Закону України «Про відпустки», а додаткова відпустка не підпадає під визначення законом щорічних відпусток, отже, черговість її надання визначається за погодженням між працівником і роботодавцем.

6.3.15. Чи можна використати/компенсувати щорічну відпустку на цивільній роботі, яку військовослужбовець не мав змоги використати у зв'язку з проходженням військової служби?

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про відпустки» до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку, зараховується час, коли працівник фактично не працював, але за ним згідно із законодавством зберігалось місце роботи (посада) та заробітна плата повністю або частково. Отже, повернувшись на збережене місце роботи, ветеран може отримати такі дні невикористаної відпустки, але з деякими обмеженнями протягом року, оскільки загальна тривалість щорічних основної та додаткових відпусток не може перевищувати 59 календарних днів, а для працівників, зайнятих на підземних гірничих роботах, — 69 календарних днів на рік.

6.3.16. Чи компенсуються/переносяться додаткові відпустки УБД?

¹¹⁸ Ухвала Колегії суддів судової палати в цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22.03.2017 в справі № 452/3197/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65598074>

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про відпустки» учасникам бойових дій, особам з інвалідністю війни, статус яких визначений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», надається додаткова відпустка зі збереженням заробітної плати тривалістю 14 календарних днів на рік. Така відпустка передбачена також Розділом 3 Закону України «Про відпустки», а всі щорічні відпустки перелічені в Розділі 2 Закону України «Про відпустки». Отже, додаткова відпустка 14 днів не належить до виду щорічних відпусток і на неї не поширюються норми, передбачені для щорічних відпусток. Це означає, що, на відміну від щорічної відпустки, додаткова відпустка окремим категоріям ветеранів війни надається незалежно від відпрацьованого в році часу один раз протягом календарного року на підставі заяви працівника та посвідчення учасника бойових дій або інваліда війни. Вона не переноситься (не подовжується) на дні тимчасової непрацездатності працівника чи святкові й неробочі дні, що припали на її період. Не використана в поточному році, така відпустка на наступний рік не переноситься. Право на неї працівник може реалізувати протягом календарного року, конкретний період та черговість її надання визначаються за погодженням між працівником і роботодавцем.

6.3.17. Як отримати статус безробітного після завершення військової служби? Який порядок отримання виплат у зв'язку з безробіттям?

Для того, щоб отримати статус безробітного, після завершення військової служби особа звертається в Державний центр зайнятості, подає заяву про надання статусу безробітного, форма якої затверджується Мінсоцполітики, та пред'являє паспорт, реєстраційний номер облікової картки платника податків, трудову книжку (цивільно-правовий договір чи документ, який підтверджує припинення останнього виду зайнятості), військово-обліковий документ для осіб, які звільнилися зі строкової військової служби, посвідчення учасника бойових дій, копію довідки про безпосередню участь особи в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення й захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України або копію довідки про участь особи в здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення.

Розмір допомоги у зв'язку з безробіттям визначається у відсотках до середньої заробітної плати (доходу) залежно від страхового стажу: до 2 років — 50 відсотків; від 2 до 6 років — 55 відсотків; від 6 до 10 років — 60 відсотків; понад 10 років — 70 відсотків. Водночас враховується загальний страховий стаж за всі роки трудової діяльності.

Перші 90 календарних днів особам, котрі перебувають на обліку безробітних у Центрі зайнятості, платять 100 відсотків призначеної виплати; протягом наступних 90 календарних днів — 80 відсотків; надалі — 70 відсотків від призначеної суми, отже, розмір виплати зменшується з часом. Виплата коштів припиняється, якщо безробітному два рази запропонують підходящу роботу, а він (вона) відмовиться від запропонованої роботи. Підходящою вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації особи з урахуванням доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради. Заробітна плата повинна бути не нижче розміру заробітної плати такої особи за останнім місцем роботи з урахуванням середнього рівня заробітної плати, що склався в регіоні за минулий місяць, де особа зареєстрована як безробітний. Під час пропонування підходящої роботи враховується тривалість роботи за професією (спеціальністю), кваліфікація, досвід, тривалість безробіття, а також потреба ринку праці.

Розділ 7. Кредити військовослужбовцям

7.1. Нормативно-правова база

✓ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

✓ Указ Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію».

✓ Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 № 461 «Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів».

7.2. Найпоширеніші кредитні питання та огляд судової практики

7.2.1. Які є кредитні пільги?

Згідно п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» кредитні пільги мають військовослужбовці та резервісти, які проходять військову службу під час дії особливого періоду. Їм не нараховуються:

- проценти за кредитним договором;
- штрафні санкції (штраф і пеня) за невиконання зобов'язання.

Вказана пільга застосовується в особливий період, що діє в Україні з 18.03.2014 після набрання чинності Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Президент України не приймав рішення про припинення особливого періоду, тому він продовжує діяти сьогодні. Така правова позиція викладена в Постанові Верховного Суду від 25.04.2018 в справі № 205/1993/17-ц.

Щоб реалізувати вказану пільгу, необхідно:

1. Письмово повідомити банк про те, що особа проходить військову службу.
2. Надати документ, що підтверджує проходження військової служби (військовий квиток або довідку з військової частини чи військового комісаріату).

Перелік документів визначений у листі Міністерства оборони України від 21.08.2014 № 322/2/7142: це насамперед військовий квиток чи посвідчення офіцера. Також документами, які підтверджують призов військовозобов'язаних на військову службу під час мобілізації, можуть бути довідка про призов військовозобов'язаного на військову службу, видана військовим комісаріатом або військовою частиною, або ж витяг із наказу або довідка про зарахування до списків військової частини, які видаються військовою частиною (форма-5). Зазначені документи можуть видаватися також родинам військовозобов'язаних та резервістів для пред'явлення їх за місцем вимоги.

У червні 2008 року між «Укргазбанк» та майбутнім військовослужбовцем було укладено кредитний договір, згідно з яким останньому надано кредит на придбання автомобіля. В справі № 686/16092/15-ц «Укргазбанк» звернувся до суду, посилаючись на те, що позичальником не укладено договір страхування, а останній відмовляється добровільно сплатити штраф. Розглядаючи касаційну скаргу позичальника, Верховний Суд зазначив, що судами попередніх інстанцій встановлено, що позичальник з 03.2014 проходить військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, тож штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань, а також проценти за користування кредитом не нараховуються. З цієї причини в задоволенні позову було відмовлено.¹¹⁹

7.2.2. Що робити, якщо банк продовжує нараховувати відсотки?

Необхідно здійснити такі кроки:

1. Звернутися до установи (зокрема, банку), з заявою провести звірку зобов'язань та отримати довідку із сумою залишку заборгованості за тілом кредиту, а також процентах, комісіях, штрафах тощо. Якщо ветерану надає правову допомогу адвокат, він (вона) може звернутися до установи з відповідним адвокатським запитом стосовно кредитних зобов'язань свого клієнта, стану погашення кредиту.

¹¹⁹ Ухвала Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, в справі №686/16092/15 ц від 15.02.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65137525>

2. Звернутися до установи (банку) з письмовою заявою про звільнення від сплати штрафних санкцій, пені та процентів за кредитом, а також про звільнення від сплати страхових платежів, якщо такі передбачені кредитним договором. Якщо не реєструють письмову заяву — надіслати Укрпоштою, рекомендованим листом із повідомленням про вручення з описом вкладення. До заяви необхідно додати документи, які підтверджують статус військовослужбовця. У разі надання копій документів, вони мають бути завірені відповідно до встановленого порядку. На копії документа пишеться «Згідно з оригіналом», і засвідчується підписом власника документів. Зверніть увагу! Відсутність на копії напису про її засвідчення «Згідно з оригіналом» дає підстави вважати її такою, що не засвідчена в установленому порядку. Такий висновок зробив Верховний Суд в постанові №160/7887/18 від 8 травня 2019 року¹²⁰.

3. У разі, якщо таку заяву не було задоволено — звернутися до голови правління банку з аналогічною заявою. У цій заяві обов'язково вказати відомості про надання попередньої заяви та результати її розгляду.

4. Якщо таку заяву також не було задоволено, звернутися до суду з позовною заявою до банку. Крім того, у прохальній частині варто звернутися до суду про застосування заходів забезпечення позову — тимчасово припинити нарахування платежів за кредитним зобов'язанням.

Обставинами справи № 521/12726/16-ц встановлено, що у 2007 році майбутній військовослужбовець уклав кредитний договір строком до листопада 2017 року. Кредитодавець у 2016 році звернувся до суду через те, що позичальник з 2014 не виконував умови кредитного договору, внаслідок чого станом на червень 2016 року виникла заборгованість, яка складається із заборгованості за кредитом, заборгованості щодо відсотків і заборгованості щодо комісії. Постановляючи направити справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд не перевірів доводи відповідача про право на пільги, передбачені п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», що призвело до передчасного висновку про часткове задоволення позову в частині стягнення з відповідача процентів за користування кредиту та комісій. Остаточне рішення в цій справі не прийнято.¹²¹

В справі № 668/3004/15-ц Приватбанк у березні 2015 року звернувся з позовом про стягнення боргу за кредитним договором до позичальника у зв'язку з неналежним виконанням обов'язків останнім з 2009 року. За рішенням судів попередніх інстанцій з позичальника стягнуто відсотки за користування кредитом та пеню. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ, приймаючи постанову про передання справи на новий розгляд, зазначив, що апеляційним судом не перевірено та не взято до уваги, що на момент звернення банку до суду позичальник безпосередньо брав участь в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, адже з 18.03.2014 та дотепер в Україні триває особливий період, що надає позичальнику-військовослужбовцю право на пільги. Уже під час повторного розгляду справи апеляційний суд з'ясував, що саме за період служби відсотки за користування кредитом і штрафні санкції банком військовослужбовцю не нараховувались, то підстав для застосування до відповідача як до учасника антитерористичної операції пільг, передбачених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», колегія суддів не вбачає.¹²²

7.2.3. Чи є правомірною відмова від кредитних пільг?

¹²⁰ Постанова Верховного Суду в справі №160/7887/18 від 8 травня 2019 року. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81616942>

¹²¹ Постанова Верховного Суду від 30.05.2018 в справі № 521/12726/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74536680>

¹²² Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ в справі №668/3004/15 ц від 21.12.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65477292>

Часто банки та кредитні установи перед тим як надати військовослужбовцям кредит або в процесі розрахунку за кредитом змушують таких осіб підписати так звану відмову від пільг, проте така відмова є нікчемною. Зокрема, Центральний районний суд м. Миколаєва у своєму рішенні від 06.06.2019 в справі № 490/10479/18 говорить про нікчемність заяви військовослужбовця про відмову від кредитних пільг: «Відмова від користування пільгами та подача заяви про повернення на попередні умови обслуговування кредитних договорів з відновленням кредитного ліміту військовослужбовцям-клієнтам є реалізацією свободи вільно здійснювати свої права, але не є підставою для припинення права на пільгу за умови існування підстав для її застосування в подальшому».¹²³

7.2.4. Чи поширюються кредитні пільги на компанії мікрокредитування?

Так, поширюються. Відповідно до п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям з початку й до закінчення особливого періоду, а резервістам та військовозобов'язаним — з моменту призову під час мобілізації й до закінчення особливого періоду штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань, а також проценти за користування кредитом не нараховуються перед підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності, зокрема й перед банками та фізичними особами.

7.2.5. Чи поширюються кредитні пільги на резервістів?

Пільги, передбачені п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», прямо встановлюють звільнення від сплати відсотків за користування кредитом та звільнення від сплати штрафів/пені за несвоєчасну сплату платежів за кредитом не тільки військовослужбовців, а й резервістів та військовозобов'язаних — з моменту призову під час мобілізації й до закінчення особливого періоду штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами й організаціями усіх форм власності, зокрема банками та фізичними особами, а також проценти за користування кредитом не нараховуються. Так, учасники АТО/ООС, які мають кредитні зобов'язання перед банками, мають право на встановлені законодавством пільги.

В справі № 678/349/14-ц банк звернувся з вимогами про стягнення кредитного боргу до особи, яка була призвана на військову службу під час мобілізації, а у 2015 року звільнена з військової служби та зарахована до резерву першої черги в особливий період. Суд задовольнив позов частково з огляду на те, що особливий період триває до цього часу, а особи, звільнені до військового оперативного резерву першої черги в особливий період, мають статус резервіста, а отже, і кредитні пільги на них поширюються.¹²⁴

7.2.6. Чи є правомірним стягнення комісії за кредитним договором?

Для військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних передбачена пільга на ненарахування процентів за кредитним договором, а також штрафних санкцій (штраф і пеня) за невиконання зобов'язання. Пільга на комісію за кредитом, а також на тіло кредиту чинним законодавством не передбачена.

У червні 2016 року між кредитною спілкою та військовослужбовцем було укладено кредитний договір. Позичальник не виконав належним чином взяті на себе зобов'язання, стверджував, що погодився отримати кредит на вигідних умовах, однак не звернув уваги на те, що було передбачено значну плату (комісію) за надання кредиту. Позичальник зазначав, що він є військовослужбовцем, тож має пільгу щодо плати за надання кредиту за договором відповідно до п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Суди трьох інстанцій були спільні у своїй думці щодо відсутності підстав у задоволенні позову військовослужбовця, адже плата за надання кредиту та проценти за користування кредитними коштами не є тотожними поняттями. Однак, на відміну від багатьох інших рішень Верховного Суду, у цій постанові Верховний Суд зазначає, що особливий період в Україні не діє. Ухвалою суду від

123 Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 06.06.2019 в справі № 490/10479/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82311401>.

124 Постанова Хмельницького апеляційного суду від 20.12.2018 в справі № 678/349/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78799069>

11.06.2018 посилання на те, що особливий період пов'язується з тривалістю мобілізації, виключено.¹²⁵

7.2.7. Які є способи відтермінування виплати в разі скрутного матеріального становища?

У разі, якщо військовослужбовець чи ветеран потрапив у скрутне матеріальне становище та не може сплачувати тіло кредиту за попередніми умовами — він може звернутися до банку з письмовою заявою про проведення реструктуризації боргу та додати документи, що підтверджують проходження військової служби або участь в АТО/ООС, а також інші документи, які підтверджують скрутне матеріальне становище заявника (наприклад, довідка про доходи, розмір заробітної плати та ін.). Реструктуризація заборгованості за кредитом проводиться тільки в разі згоди на це банку на підставі п. 3.3. Постанови Правління Національного банку України від 06.08.2009 № 461 «Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів», якою банкам рекомендовано здійснювати реструктуризацію кредитної заборгованості позичальникам, що потрапили в скрутне матеріальне становище. Також є можливість в індивідуальному порядку домовитись з банком про кредитні канікули. Кредитні канікули — відстрочка сплати тіла кредиту на попередньо погоджений з кредитною установою (банком) строк. Після закінчення зазначеного строку сплата тіла кредиту має бути поновлена.

.....
¹²⁵ Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Постановою в справі № 127/13998/17 від 25.04.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74188521>

ДЛЯ НОТАТОК

A series of 35 horizontal dotted lines for taking notes.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of horizontal dotted lines for taking notes, consisting of 43 lines spaced evenly down the page.

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН із питань ґендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

